

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Greta Rimkutė

Studijų programos *Lietuvių filologija ir komunikacija* (specializacija – žurnalistika)
IV kurso studentė

RUSIŠKŲ VIETOVARDŽIŲ PERRAŠA LIETUVIŲ KALBA

Bakalauro darbas

Darbo vadovė
lekt. dr. Ona Laima Gudzinevičiūtė

Šiauliai, 2015

Turinys

Įvadas	4
1. Vietovardžiai: jų vartojimas ir rūšys.....	6
2. Rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba	14
2.1. Rusiškų vietovardžių kamienų perraša.....	15
2.1.1. Balsių transkripcija.....	15
2.1.2. Priebalsių transkripcija.....	17
2.2. Vientisinių rusiškų vietovardžių galūnių perraša.....	17
2.2.1. Nekaitomų vietovardžių perraša.....	18
2.2.2. Vietovardžių su galūne <i>-a</i> perraša	19
2.2.3. Rusiškų būdvardžio formų turinčių vietovardžių perraša	20
2.2.3.1. Vietovardžių, kurie baigiasi <i>-ое, -ное, -ское</i> , perraša.....	21
2.2.3.2. Vietovardžių, kurie baigiasi <i>-ий, -ый, -ский, -ный</i> , perraša	22
2.2.3.3. Vietovardžių, kurie baigiasi <i>-ая, -яя, -ная, -ская</i> , perraša	23
2.2.3.4. Vietovardžių, kurie baigiasi nekirčiuotu <i>-о</i> , perraša	24
2.2.4. Kitų vietovardžių, kuriems pridedamos vyriškosios giminės galūnės, perraša.....	25
2.2.4.1. Vietovardžių, kuriems pridedama galūnė <i>-us</i> , perraša.....	25
2.2.4.2. Vietovardžių, kuriems pridedama galūnė <i>-as</i> , perraša	26
2.2.4.3. Vietovardžių, kuriems pridedama galūnė <i>-is</i> , perraša.....	27
2.2.5. Kitų vietovardžių, kuriems pridedamos moteriškosios giminės galūnės, perraša.....	28
2.2.6. Daugiskaitos forma vartojamų vietovardžių perraša.....	29
2.3. Perrašos taisyklių neatitinkančių vientisinių vietovardžių rašyba.....	30
2.4. Sudėtinių rusiškų vietovardžių perraša	32
2.4.1. Dvižodžių vietovardžių perraša.....	32
2.4.1.1. Vietovardžių, kurių gimininis (nomenklatūrinis) žodis verčiamas, perraša.....	32
2.4.1.2. Vietovardžių, kurių būdvardžiu išreikštas pirmasis dėmuo verčiamas, perraša.....	34
2.4.1.3. Vietovardžių, kurių abu dėmenys verčiami į lietuvių kalbą, perraša	35
2.4.1.4. Vietovardžių, kurių antrajam dėmeniui pridedama galūnė, perraša.....	36
2.4.1.5. Vietovardžių, kurie netenka brūkšnelio, perraša	37

2.4.1.6. Vietovardžių su brūkšneliu perraša	38
2.4.1.7. Daugiskaitos forma vartojamų sudėtinių vietovardžių perraša	38
2.4.1.8. Kiti dvižodžių sudėtinių vietovardžių perrašos atvejai	39
2.4.2. Trižodžių vietovardžių perraša.....	41
2.5. Kaliningrado srities vietovardžiai: perraša ir vartosena	44
2.6. Rusiškų vietovardžių perrašos atvejų statistinis apibendrinimas.....	52
Išvados.....	53
Šaltinis ir literatūra	56
Baigiamojo bakalauro darbo santrauka	60
Priedai	Error! Bookmark not defined. 63

Ivadas

Vietovardžiu, arba toponimu, vadinamas „tikrinis vietos pavadinimas“ (DLKŽ_e), žymintis šalis, miestus, upes, jūras ir kitus geografinius objektus. Aldonas Pupkis teigia, kad „vietovardžiai žymi kokį nors konkretų geografinį objektą, nereiškia sąvokų ir nėra verčiami į kitas kalbas“ (Pupkis 2005, 266).

Visuomeniniame gyvenime vietovardžiai yra pagrindiniai erdvinės, geografinės orientacijos ženklai. Kiekvienoje kalboje vartojami ne tik originalūs vietovardžiai, bet ir iš kitų kalbų atėję tikriniai vietų vardai, kurie skiriasi savo pobūdžiu ir atėjimo keliais. „Seniau, ypač prieš raštinės pradžią, jie būdavo perimami iš kaimynų kalbų panašiai kaip svetimi bendriniai žodžiai. Vartodami iš klausos nugirstus kitų kalbų vietovardžius ir asmenvardžius lietuviai juos derino prie savo kalbos sandaros ir tarties ypatybių“ (Ambrazas 2008, 10). Tokiu būdu lietuvių kalboje susidarė vadinamieji tradiciniai vardai, arba egzonomai – svetimi tikriniai vardai, į lietuvių kalbą atėję seniai, prisitaikę prie jos ypatybių ir daugiau ar mažiau nutolę nuo originalių formų (ten pat, 11). Jų išraiška lietuvių kalba nesutampa su oficialia vietovardžių forma, vartojama šalyse, kuriose yra įvardijamasis geografinis objektas. Tradicinių vietovardžių grupė yra sudaryta iš dviejų sluoksnių: lietuviškų etninių vietovardžių (pvz., tradiciniais etniniais vietovardžiais Lietuvoje dažnai įvardijami Rusijos Federacijai priklausančios Kaliningrado srities geografiniai objektai) ir kitų šalių nelietuviškų vietovardžių tradicinių formų (pvz., Austrija vok. *Österreich*).

Kalbose egzonomų nėra daug. Pasak A. Pupkio, „pagrindinis vietovardžių norminimo ir vartojimo principas yra jų autentiškumas“ (Pupkis 2008, 266), todėl stengiamasi svetimus tikrinius vardus vartoti išlaikant originalo kalbos formą. Vardai, išlaikantys originalo kalbos ypatybes, vadinami endonimais.

Lotyniškojo pagrindo rašmenis vartojančių kalbų vietovardžiai lietuvių kalboje perrašomi lotyniškais rašmenimis atsižvelgiant į lietuvių kalbos abėcėlę ir taisykles. Kiek kitaip tenka elgtis su rusiškais vietovardžiais, nes rusų kalbos abėcėlė paremta kirilika¹. Dėl rašmenų skirtumų, vietovardžių transkripcija neretai sukelia keblumų, todėl šio darbo **problema** yra rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba.

Probleminiai visuomenei kylantys rusiškų vietovardžių perrašos klausimai yra aptarti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) tinklalapyje, bet tai tik pavieniai pavyzdžiai. Stinga struktūruotos, apibendrintos rusiškų vietovardžių perrašos lietuvių kalba apžvalgos, todėl šio darbo tema yra nauja ir aktuali.

¹ Bakalauro darbe, vadovaujantis „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ (t. 10, p. 160), vartojama forma *kirilika*. Ten, kur remiamasi senesniais leidiniais, standartais, paliekama tuo metu vartota forma *kirilica*.

Bakalauro darbo **tikslas** – išanalizuoti pasaulio vietovardžių žodyne „Pasaulio vietovardžiai. Europa“ (2006) pateikiamų vientisinių ir sudėtinių rusiškų vietovardžių perrašą lietuvių kalba.

Darbo **uždaviniai**:

- 1) aptarti rusiškų vietovardžių perrašos lietuvių kalba taisykles;
- 2) iš vietovardžių žodyno išrinkti Rusijos Federacijos vietovardžius;
- 3) išrinktus vietovardžius suklasifikuoti pagal vietovardžio dėmenų skaičių ir žodžio galo perrašą;
- 4) aptarti žodžio sandaros ypatumus, padedančius išsiaiškinti vietovardžių perrašą;
- 5) aptarti vietovardžių perrašos probleminius atvejus;
- 6) aptarti Kaliningrado srities vietovardžių perrašos ir vartosenos ypatumus;
- 7) pateikti aptariamų pavyzdžių statistiką.

Bakalauro darbo **šaltinis** – pasaulio vietovardžių žodyno „Pasaulio vietovardžiai. Europa“ (Vilnius, 2006) (toliau – Vietovardžių žodynas) pirmas tomas, iš kurio išrinkti Rusijos Federacijos (toliau – RF) europinės dalies vietovardžiai. Išrinkti miestų, gyvenviečių, upių, ežerų, jūrų, kalnų ir kitų smulkesnių geografinių objektų pavadinimai. Kartoteką sudaro 4245 vietovardžių pavyzdžiai.

Darbo **objektas** – rusiškų vietovardžių perrašos lietuvių kalba atvejai.

Darbe taikyti aprašomasis analitinis, lyginamasis, skaičiavimo **metodai**.

Bakalauro darbą sudaro įvadas, referuojamoji dalis, kurioje apžvelgiama svetimų vietovardžių rašymo Lietuvoje tradicija, jų perrašos būdai; tiriamoji dalis, kurioje analizuojami surinkti vietovardžiai. Bakalauro darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir naudotos literatūros sąrašas. Priede (įraštas atskirai) pateikiamas darbe vartotų sutrumpinimų sąrašas, RF europinės dalies vietovardžių abėcėlinis sąrašas, atskirai pateikiamas Kaliningrado srities vietovardžių abėcėlinis sąrašas.

Darbo aprobacija. 2015 m. balandžio 9 d. Šiaulių universiteto Humanitariniame fakultete vykusioje XIX bakalaurentų ir magistrantų mokslo darbų konferencijoje „Studentų darbai-2015“, skirtoje 140-osioms Povilo Višinskio gimimo metinėms paminėti, skaitytas pranešimas „Sudėtinių dvižodžių rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba“ ir paskelbtos tezės (Rimkutė 2015, 26–28) (žr. 4 priedas). 2015 m. gegužės 7 d. Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete vykusioje XIX respublikinėje studentų lituanistų mokslinėje konferencijoje, skirtoje literatūrologui Juozapui Girdzijauskui atminti, skaitytas pranešimas „Probleminiai sudėtinių dvižodžių rusiškų vietovardžių perrašos lietuvių kalba atvejai“.

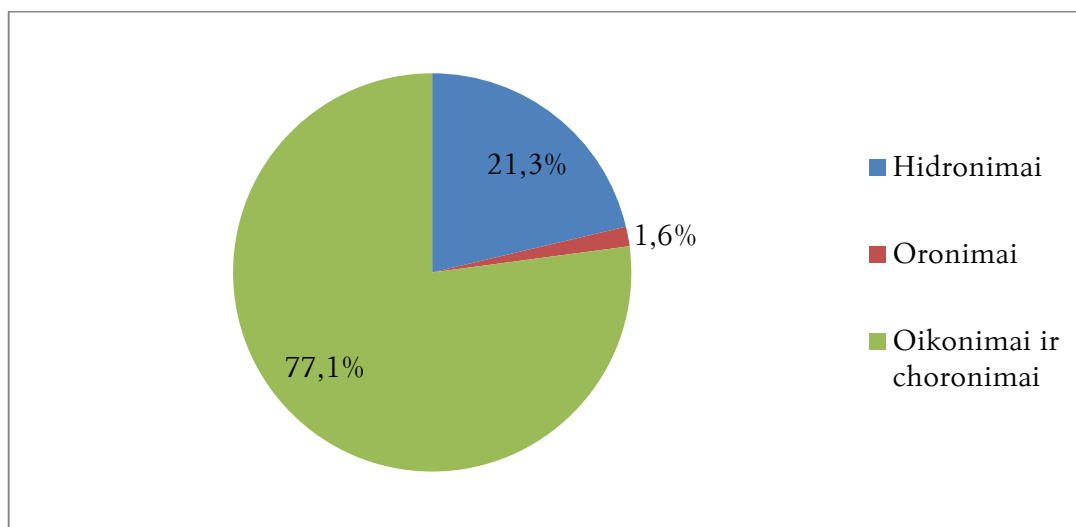
1. Vietovardžiai: jų vartojimas ir rūšys

Vietovardžiai, arba toponimai, kurie pagal tai, kokius objektus įvardija, yra skirstomi į oikonimus, hidronimus, choronimus, oronimus. Oikonimas – tai „gyvenamosios vietos tikrinis vardas <...>. Oikonimais laikomi bet kurio tipo gyvenviečių, pavyzdžiui, miestų, miestelių, kaimų, vienkiemių, vardai“ (Gaivenis, Keinys 1990, 136). Hidronimai apima upių, ežerų, pelkių, jūrų ar kitų vandens telkinių vardus. Teritorijų, sričių, rajonų vardai laikytini choronimais. Oronimai – tai žemės reljefo elementų (kalnų, lygumų ir kt.) tikriniai vardai, bet dažnai šiuo terminu vadinami tik kalnų ir kalnynų vardai. „Atskirą vardų grupę sudaro miesto dalių, gatvių ir kitų smulkesnių objektų (pastatų, aikščių, kvartalų) pavadinimai. Jie vadinami urbonimais“ (Mickienė, Bačiūnaitė-Lužinienė 2013, 20).

Bakalauro darbo šaltinyje ne prie visų vietovardžių nurodyta, kuriai vietovardžių klasei jie priskiriami. Dažniausiai pažymas turi hidronimai ir oronimai. Jie žymimi sutrumpinimais u. (upė), ež. (ežeras), j. (jūra), k. (kalnas), kk. (kalnai), klng. (kalnagūbris), plyn. (plynaukštė), aukšt. (aukštuma), lyg. (lyguma), žem. (žemuma)². Hidronimai sudaro 21,3 % visų surinktų pavyzdžių (904 vietovardžiai), oronimai – 1,6 % (67 vietovardžiai). Likusius 77,1 % pavyzdžių (3274 vietovardžiai) sudaro oikonimai ir choronimai (statistiniai duomenys pateikiami 1 diagramoje). Kadangi jie šaltinyje pažymų neturi, oikonimus nuo choronimų atskirti ne visada galima.

Bakalauro darbe akcentuojama vietovardžių perraša, todėl surinktų pavyzdžių klasifikacija pagal tai, kokius geografinius objektus įvardija, nėra darbo objektas – išsamesnė analizė nepateikiama. Bakalauro darbe prie analizuojamų pavyzdžių Vietovardžių žodyno pateiktos pažymos paliekamos.

1 diagrama. **Bakalauro darbe analizuotų vietovardžių statistinė analizė pagal vietovardžiais žymimus objektus**

² Šių ir visų kitų sutrumpinimų reikšmės pateikiamos 1 priede.

Bet kuria kalba reikia pavadinti ne tik savus, šalyje, kurioje ta kalba vartojama, esančius geografinius objektus. Vartojami ir svetimų kalbų sistemoms priklausančios vietovardžiai. Lietuvoje svetimų tikrinių žodžių – asmenvardžių ir vietovardžių – rašymas buvo opus ir vienareikšmio sprendimo neturintis kalbinis klausimas jau nuo lietuviškų raštų pradžios, t. y. nuo Mažvydo laikų, iki šių dienų. Pirmuosiuose raštuose buvo linkstama pateikti svetimus tikrinius vardus autentiškus, tik pridėdant lietuviškas galūnes. Vėliau, Lietuvai patekus Rusijos imperijos įtakon, imta svetimus vardus rašyti pagal apytikslį tarimą. XX a. ne vienas lietuvių kalbininkas (Jonas Jablonskis, Antanas Salys, Pranas Skardžius ir kt.) bandė susisteminti svetimų tikrinių žodžių rašybą. „Labai didelį vaidmenį čia atliko 1931 m. pradėta leisti „Lietuviškoji enciklopedija“, kurioje visos lotyniška abėcėle rašomos kitataučių pavardės ir daugumas svetimų geografinių vardų buvo teikiama originalo kalbos rašyba, o tradiciniai vietovardžiai – sulietuvintomis formomis“ (Ambrazas 2008, 29).

Svetimų tikrinių vardų rašymo taisyklės bandyta apibendrinti leidinyje „Lietuvių kalbos rašybos pagrindai“ (1943), kuriame išryškėjo tendencija svetimų tikrinių vardų rašymą skirstyti pagal raštų paskirtį: vienaip juos rašyti leidiniuose, skirtuose eiliniam skaitytojui, kitaip – periodikoje ir mokslo darbuose.

Svetimų tikrinių vardų rašymo tvarka ir vėl buvo pakeista Lietuvai patekus į SSRS sudėtį. Buvo reikalaujama tuos žodžius rašyti kaip rusų kalboje – pagal apytikslį tarimą. Lietuviškoje spaudoje tai sukėlė daug painiavos, todėl lietuvių kalbininkai bandė keisti šią tvarką – sudaryti tikrinių vardų perrašos iš originalo kalbos taisyklės.

Dabar yra vadovaujamasi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) 1997 m. nutarimo „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ penktuoju skyriumi „Dėl kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartosenos lietuvių kalboje“, bet ir šis nutarimas negali numatyti visų perrašos atvejų.

Nutarime teigiama, kad lotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų tikriniai vardai, priklausomai nuo vartojimo sferos, adaptuojami arba rašomi originalo forma pridėdant lietuviškas galūnes.

Ir šiandien galiojantis VLKK nutarimas „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ nurodo bendruosius kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo lietuvių kalboje principus³:

3.1. Lotyniško pagrindo alfabetus vartojančių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai grožiniuose kūriniuose, populiariuose ir vaikams bei jaunimui skirtuose leidiniuose atsižvelgiant į skaitytojų amžių ir išsilavinimą adaptuojami, t. y. pateikiami pagal tarimą.

3.2. Mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, specialiuose tekstuose, taip pat oficialiuose dokumentuose (išskyrus Lietuvos Respublikos piliečių asmens dokumentus) kitų kalbų

³ *Kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo lietuvių kalboje principai* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/svetimvardziai/vartojimo-principai.html>>.

asmenvardžių pateikiamos autentiškos formos, o labiau paplitę vietovardžiai dažniausiai adaptuojami.

Autentiškos ir adaptuotos asmenvardžių formos gali būti pateikiamos pagrečiui (viena iš jų skliaustuose).

Pastaba. Asmenvardžių rašymą Lietuvos Respublikos piliečių asmens dokumentuose nustato kiti teisės aktai.

3.3. Nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai transkribuojami atsižvelgiant į jų tarimą ir lietuvių kalboje vyraujančias tradicijas arba transliteruojami paraidžiui.

Iš nuostatų išryškėja svetimų asmenvardžių ir vietovardžių vartosenos diferenciacija tarp populiariosios, skirtos plačiajai auditorijai, ir mokslinės, orientuotos į siauresnį vartotojų būrį, literatūros. Apibrėžiama gana siaura svetimų tikrinių vardų pateikimo autentiškomis formomis sritis, labiau linkstama vardus adaptuoti. V. Ambrazas teigia: „Adaptuoti vardai nerodo nei tikrojo tarimo, nei tikrojo grafinio pavidalo, todėl negali atlikti objektų tikslaus identifikavimo funkcijos. Vienintelis patikimas vardo tikslaus pateikimo būdas yra jo originalo kalbos forma“ (Ambrazas 2008, 48).

Prieš kelerius metus tarp kalbininkų vyko arši polemika svetimvardžių perrašos lietuvių kalba klausimu. Vitas Labutis viešai sukritikavo V. Ambrazo ir kitų svetimvardžių perrašos originalo forma šalininkų pozicijas. Mokslininko teigimu, į lietuvių kalbą atėję svetimvardžiai turi būti adaptuojami, o dėl tikslumo originalo forma gali būti pateikiama skliaustuose⁴. Tokiu būdu būtų labiau išsaugomas lietuvių kalbos vientisumas ir suverenumas.

Svetimvardžių rašymą originalo forma pridėdant lietuviškas galūnes skeptiškai įvertino ir Justinas Marcinkevičius: „Po šitos operacijos jie netampa lietuvių kalbos savastimi (ir negali tapti), lieka keistais, dar labiau neperskaitomais hibridais“⁵.

Oponuojanti pusė kritikavo svetimvardžių lietuvinimą. Gražvydas Kirvaitis teigė, kad „svetimvardžių lietuvinimas mus veda į visišką sumaištį, nes nė viena transkripcija „lietuviškais rašmenimis pagal tarimą“ neperduoda tikrojo tarimo, todėl beveik visada gauname keletą „lietuviškų variantų“ <...>“⁶. Zigmas Zinkevičius ir Vytautas Ambrazas nori, tvarkydami svetimvardžius, remtis kitų Europos šalių patirtimi: „Analitinėse kalbose, kuriose vardai nelinksniuojami (pvz., prancūzų, anglų), kitų tą pačią rašto sistemą vartojančių kalbų endonimai lieka visai nepakitę. Sintetinėse kalbose (lenkų, čekų, slovākų, estų, suomių, lietuvių...), kuriose žodžių funkcijas sakinyje rodo jų galūnės, atitinkamos galūnės pridėdamos

⁴ LABUTIS, Vitas. *Diskutuokime kalbos klausimais garbingai!* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-06-08-vitas-labutis-diskutuokime-kalbos-klausimais-garbingai/29684/print>>.

⁵ MARCINKEVIČIUS, Justinas. Grįžkime. *Metai*, 2007, nr. 12, p. 149.

⁶ KIRVAITIS, Gražvydas. Nekniskime ir nepainiokime. *Lietuvos aidas* (2006 m. gegužės 3 d.), p. 2.

ir prie daugelio autentiška forma pateiktų svetimų tikrinių vardų. Tos galūnės nelaikomos tikrinių vardų dalimis, o tik jų funkcijos rodikliais <...>⁷.

Realiai dabartinė svetimvardžių vartoseną lietuvių spaudoje patvirtina pastaruosius mokslininkų argumentams. VLKK Konsultacijų grupės vadovė Sigita Sereikienė teigia, kad svetimvardžių perraša neina adaptavimo linkme: „Per visą laiką, kiek galioja Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas, nustatantis svetimvardžių vartojimo taisykles, spaudoje susiklostė tradicija asmenvardžius vartoti originalius ir pridėti lietuviškas galūnes. Taip šiuo metu elgiasi visi didžiausi šalies dienraščiai ir interneto portalai“ (Sereikienė 2013, 104). Matydami tokią svetimvardžių vartojimo lietuvių kalboje padėtį, 2012 m. rugsėjo 21 d. Klaipėdoje vykusios konferencijos-diskusijos „Vardai, vardynas, vardynos: asmenvardžių ir kitų pavadinimų aktualijos“ dalyviai padarė išvadą „[s]iūlyti Valstybinei lietuvių kalbos komisijai visuomenei skirtus viešuosius tekstus teisiškai reglamentuoti griežčiau pirmenybę teikiant adaptuotajam variantui“ (Kalbos praktikos problemos 2013, 116). Galima matyti, kad iki pat šiol nėra vienos nuomonės dėl svetimvardžių perrašos lietuvių kalba.

Originali svetimvardžių perraša spaudoje yra priimtina, kai kalbama apie lotyniško pagrindo alfabetą vartojančias kalbas. Tikriniai vardai, kurie perimami iš nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų, tarp kurių yra ir rusų kalba, transliteruojami arba transkribuojami. Transliteracija – „kalbos rašto perteikimas kitos kalbos rašmenimis“ (DLKŽ_e). Transliteracijai Lietuva yra perėmusi tarptautinį standartą ISO 9:1995 „Informacija ir dokumentai. Kirilicos rašmenų transliteravimas lotyniškais rašmenimis. Slavų ir ne slavų kalbos“ (žr. 1 lentelę).

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad Vietovardžių žodyne šalia nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių šalių vietovardžių originalo formos yra pateikiama ir transliteruota (romanizuota) forma. Čia nesinaudojama minėtu standartu. „Pasirinktas angliškas perrašos variantas, vartojamas *Taimso atlase*. Motyvai: nėra nusistovėjusių nei lietuviškos, nei tarptautinės romanizacijos taisyklių <...>“ (Pasaulio vietovardžiai. Europa 2006, 8). Lietuva yra priėmusi tarptautinį transliteracijos standartą, todėl vargu ar toks motyvas iš tiesų pagrįstas.

1 lentelė. **Kirilicos rašmenų transliteravimas lotyniškais rašmenimis, remiantis Lietuvoje aprobuotu tarptautiniu standartu ISO 9:1995**

Kirilicos rašmenys	Lotyniški rašmenys	Kirilicos rašmenys	Lotyniški rašmenys
а	a	р	r
б	b	с	s
в	v	т	t

⁷ ZINKEVIČIUS, Zigmas, AMBRAZAS, Vytautas. Faktai ir prasimanymai apie kitų kalbų tikrinius vardus. *Lietuvos aidas* (2006 m. balandžio 29 d.), p. 2.

г	g	у	u
д	d	ф	f
е	e	х	h
ё	ë	ц	c
ж	ž	ч	č
з	z	ш	š
и	i	щ	ŝ
й	j	ъ	”
к	k	ы	y
л	l	ь	,
м	m	э	è
н	n	ю	û
о	o	я	â
п	p		

Tikrinių vardų vartojimo svetimose kalbose problema yra aktuali ne tik šalims recipientėms. Savo tikrinių vardų perraša yra susirūpinusios ir valstybės producentės. Ypač tas pasakytina apie valstybes, vartojančias kiriliką. Amerikos vertėjų asociacijos Slavų kalbų skyriaus leidžiamame naujienlaiškyje „SlavFile“ publikuotame A. Djakovo straipsnyje „Transliteracija kaip sudedamoji nacionalinės ortografijos dalis, arba dar kartą apie dirbtinę izoliaciją“⁸ (SlavFile 2000, Nr. 1–2) analizuojama slavų šalių, vartojančių kiriliką, tikrinių vardų transliteracijos problema.

A. Djakovas teigia, kad „yra sudaromos komisijos, turinčios sukurti standartinę ir universalią transliteracijos iš kirilikos į lotynišką abėcėlę ir atgal sistemą“⁹ (SlavFile 2000, Nr. 1–2, 21). Autoriaus nuomone, kol kas geriausia yra sistema, kurią sukūrė Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Gamtos mokslų terminologijos komisija. Ši transliteracijos sistema pasižymi tuo, kad „turi ir agliškos ortografijos tradicijos (šnypščiamieji priebalsiai perteikiami angliška maniera), ir vakarų slavų ortografijos (raidės „й“ ir „ц“ perteikiamos kaip lenkų ir čekų kalbose) elementų“¹⁰ (ten pat, 21). 2 lentelėje pateikiama minėtosios transliteracijos sistemos dalis, kurioje nurodoma rusų abėcėlės lotyniška transliteracija.

⁸ А. С. Дьяков, Транслитерация как составная часть национальной орфографии, или еще раз об искусственной изоляции.

⁹ «Создаются целые комиссии по разработке стандартной и универсальной системы транслитерации с кириллицы на латиницу и обратно» (SlavFile 2000, Nr. 1–2, 21).

¹⁰ «<...> содержит элементы и английской орфографической традиции (шипящие согласные там передаются на английский манер), и западнославянской (буквы «й» и «ц» там передаются как в польской или чешской языках)» (SlavFile 2000, Nr. 1–2, 21).

2 lentelė. Rusų kirilikos rašmenų transliteravimas lotyniškais rašmenimis

a – a	ё – jo	л – l	с – s	ч – ch	э – eh
б – b	ж – zh	м – m	т – t	ш – sh	ю – ju
в – v	з – z	н – n	у – u	щ – shh	я – ja
г – g	и – i	о – o	ф – f	ъ – ’	
д – d	й – j	п – p	х – kh (x)	ы – y	
е – e	к – k	р – r	ц – c	ь – j (po balsių)	

Šaltinis: Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Gamtos mokslų terminologijos komisijos rekomendacijos. ДБЯКОВ, А. С. Транслитерация как составная часть национальной орфографии, или еще раз об искусственной изоляции (SlavFile 2000, Nr. 1–2, 21).

Pasak A. Djakovo, „rusų, ukrainiečių ir baltarusių transliteracijos sistemos turi būti pripažintos kaip tarptautiniai universalūs standartai, kurie būtų praktiškai pasitelkiami visais lotyniškos grafikos vartojimo atvejais“¹¹ (SlavFile 2000, Nr. 1–2, 22).

Pateikiama sistema nemenkai skiriasi nuo prieš tai aptarto tarptautinio standarto. 2 lentelėje rašmenys, kurių transliteracija skiriasi nuo tarptautinio standarto ISO 9:1995, yra paryškinti. Ši transliteracijos sistema yra artima, nors ir neidentiška, tai, kuri naudojama Vietovardžių žodyne.

Laikantis tarptautinių standartų transliteracijai turėtų būti teikiama pirmenybė prieš transkripciją. Terminas transkripcija gali būti suprantamas dviem reikšmėmis: kaip fonetinė ir fonologinė transkripcija, kai kalbos garsai ar fonemos užrašomi specialiais rašto ženklais, ir kaip praktinė transkripcija (plg. Ambrazas 2008, 14). Pastaroji ir yra vartojama praktikoje rusiškus tikrinius žodžius perrašant į lietuvių kalbą: žodžiai, užrašyti rusiška abėcėle, yra perrašomi lotyniškais rašmenimis pagal apytikslį tarimą. Tarptautinio kalbotyros termino *transkripcija* lietuviškas, sinonimiškai vartojamas atitikmuo yra terminas *perraša*. DLKŽ_e šie žodžiai yra aiškinami vienas kitu, vadinasi, reikšmės skirtumų neturi.

Transkribuoti vietovardžiai yra gramatinami – prie žodžių daugeliu atvejų pridedamos lietuviškos galūnės. Kokios galūnės turi būti pridedamos rusiškiems asmenvardžiams, nustato 1985 m. VLKK aprobuota „Pavardžių, vardų ir tėvavardžių transkripcijos iš rusų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į rusų kalbą instrukcija“. 1990 m. leidinys buvo papildytas ir vietovardžių perrašos taisyklėmis – išleista „Pavardžių, vardų ir vietovardžių transkripcijos iš rusų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į rusų kalbą instrukcija“ (toliau – Instrukcija) (Vilnius, 1990). Tai yra pagrindinis šaltinis, kuriame nurodytomis taisyklėmis turi būti

¹¹ «<...> русская, украинская и белорусская системы транслитерации должны быть приняты как общенациональные универсальные стандарты, которые должны иметь практическое применение в всех случаях употребления латинской графики» (SlavFile 2000, Nr. 1–2, 22).

vadovaujamosi perrašant rusiškus vietovardžius lietuvių kalba, todėl šiame bakalauro darbe ir yra remiamasi 1990 m. Instrukcija.

Šiomis taisyklėmis vadovaujantis rusiški vietovardžiai transkribuojami ir Vietovardžių žodyne. Leidinyje pateikiami europinės RF dalies vietovardžiai. Šios teritorijos pakraščiais laikomi „RF Sverdlovsko ir Čeliabinsko sričių vakariniai pakraščiai, Orenburgo srities rytinis pakraštys ir RF siena su Kazachija ir Kaspijos jūra“ (Pasaulio vietovardžiai. Europa 2006, 7). Labiausiai į vakarus nutolusi teritorija – tai RF eksklavas – Kaliningrado sritis (žr. 1 pav.).

Šaltinis: Žemėlapis parengtas bakalauro darbo autorės.

1 pav. Europinės RF dalies žemėlapis

Vietovardžiai pagal dėmenų skaičių gali būti skirstomi į vientisinius ir sudėtinius (sudarytus iš dviejų ar daugiau žodžių). Sudėtiniai vietovardžiai nėra homogeniški. Aleksandras Vanagas suklasifikavo sudėtinius hidronimus į dvi grupes: kilmininkinius ir kvalifikacinius. Kilmininkiniais (arba genetyviniais) mokslininkas vadina hidronimus, sudėtus iš dviejų savarankiškų žodžių, kurių pirmasis, apibrėžiantysis, yra kokio nors bendrinio ar tikrinio žodžio

kilmininkas (plg. Vanagas 1970, 258). Abu kilmininkinių hidronimų komponentai yra daiktavardžiai, o pirmasis gali būti gyvenamosios vietos pavadinimas, kitas vietovardis, asmenvardis ar bendrinis žodis. Nors A. Vanagas šią klasifikaciją taiko būtent hidronimams, ją galima pritaikyti aptariant ir kitus vietovardžius.

Bakalauro darbe analizuoti ir vientisiniai, ir sudėtiniai rusiški vietovardžiai, nes dėmenų skaičius turi įtakos perrašos taisyklių taikymui.

2. Rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba

Kai kurias rusų abėcėlės raides be jokių išimčių atitinka lietuviškos abėcėlės raidės ir jų perraša nekelia jokių keblumų. Tai raidės *а, б, в, з, д, ж, з, к, л, м, н, о, п, с, т, у, ф, ц, ч*. Jas atitinka *a, b, v, g, d, ž, z, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, f, c, š*. Kitos raidės arba neturi tikslių analogų lietuviškoje abėcėlėje (*ё, ъ, х, ъ, в, в, э, ю, я*), arba jų transkripcija, atsižvelgiant į padėtį žodyje, turi variantų (žr. 3 lentelę. Čia šios raidės pajuodintos).

Reikėtų nepainioti lietuviškos raidžių transkripcijos ir transliteracijos pagal tarptautinį standartą (žr. 1. Vietovardžiai: jų vartojimas ir rūšys).

3 lentelė. **Rusiškos abėcėlės raidžių lietuviška transkripcija, remiantis 1990 m.**

Instrukcija

Rusiškos abėcėlės raidės	Lietuviška transkripcija
а	a
б	b
в	v
г	g
д	d
е	e, je, (jė, ė galūnėse)
ё	io, jo, o
ж	ž
з	z
и	i, ji, j
й	i, j
к	k
л	l
м	m
н	n
о	o
п	p
р	r
с	s
т	t
у	u
ф	f
х	ch
ц	c
ч	č, č(i)
ш	š
щ	šč, šč(i)
ъ	–
ы	y
ь	–
э	e
ю	iu, ju
я	ia, ja

2.1. Rusiškų vietovardžių kamienų perraša

Bakalauro darbe analizuojami 4245 rusiškų vietovardžių perrašos pavyzdžiai lietuvių kalba.

2.1.1. Balsių transkripcija

Daugiausia skirtingų perrašos iš rusų kalbos į lietuvių kalbą variantų turi balsės, ypač tai pasakytina apie rusų kalbos balse *е*¹², *ё*, *и*, *ў*, *ю*, *я*.

Rusiška raidė *е*, žodžio kamienne einanti po priebalsių yra perrašoma lietuviška *e*, pvz.: *Ābezė* (*Абезь*)¹³, *Baibėkas* (*Байбек*), *Bėlas* (*Белый*), *Gùsevas* (*Гусев*), *Irsėtė* (*Ирсе́ть*), *Kamenolòmñės* (*Каменоломни*), *Pāvelecas* (*Павелу*), *Relė* (*Рель*).

Ta pati raidė *е*, kamienne atsidūrusi po balsių, skiriamųjų ženklų *ь*, *ъ* arba žodžio pradžioje, yra transkribuojama *je*, pvz.: *Ačìùjevas* (*Ачу́ев*), *Atiùrjevas* (*Атю́рьево*), *Babājevas* (*Баба́ев*), *Blagòjevas* (*Благо́ев*), *Jelnātė* (*Елнать*), *Ježovkà* (*Ежовка*), *Lùnjevka* (*Луньевка*), *Makárjevas* (*Мака́рьево*). Šaltinyje buvo rasti du vietovardžių perrašos pavyzdžiai, nepaklūstantys šiai taisyklei: *Čiaadāevka* (*Чаада́евка*), *Čiapāevskojė* (*Чана́евское*). Juose po balsės *а* einantis *е* yra perrašoma ne *je*, o *e*. Tokią perrašą reikėtų laikyti klaidinga.

Kiti rusiškos *е* transkripcijos variantai (kai ji perrašoma kaip *jė* arba *ė*) matoma vietovardžių galūnių pozicijose, pvz.: *Lebiāžė* (*Лебя́жье*), *Pesčianokòpskojė* (*Песчанокòпское*), todėl apie juos plačiau bus kalbama kituose darbo skyriuose.

Kita transkripcijos variantų turinti rusiškos abėcėlės raidė yra *ё*. Žodžio kamienne *ё*, einanti po priebalsių, išskyrus *ж*, *ш*, lietuviškai yra perrašoma *io*, pvz.: *Aksiònovas* (*Аксё́ново*), *Baksaniòpokas* (*Баксанё́нок*), *Faliònkai* (*Фалё́нки*), *Kiòlga* (*Кё́лга*), *Kuščiòvskaja* (*Кушчё́вская*), *Liniòvas* (*Линё́во*), *Mstiòrà* (*Мстё́ра*).

Kai *ё* eina po balsių, ženklų *ь*, *ъ* arba žodžio pradžioje, ji transkribuojama *jo*, pvz.: *Irajòlis* (*Ираё́ль*), *Muravjòvas* (*Муравьё́во*), *Solovjovkà* (*Соловьё́вка*), *Vožajòlis* (*Вожаё́ль*).

Kai *ё* eina po *ж*, *ш*, perrašoma *o*, pvz.: *Bobryšòvas* (*Бобрышё́во*), *Levašòvas* (*Левашиё́во*), *Timašòvskas* (*Тимашиё́вск*).

Rusiška raidė *и* taip pat turi tris lietuviškos transkripcijos variantus: *i*, *ji*, *j*. Einanti po balsių, žodžio pradžioje prieš priebalses ir žodžio viduryje po priebalsių rašoma *i*, pvz.: *Baškìrija* (*Баи́шкрия*), *Berezáika* (*Бере́зайка*), *Buìnskas* (*Буи́нск*), *Chāninas* (*Ха́нино*), *Ignātovka* (*Игна́товка*), *Ilėkas* (*Иле́к*), *Ìndiga* (*И́ндуга*), *Karaidėlskis* (*Караиде́льский*).

¹² Bakalauro darbe rusiškos raidės ir žodžių galūnės, kurių perraša aptariama, bus rašomos kursyvu ir paryškintos, o lietuviški atitikmenys – kursyvu.

¹³ Bakalauro darbe yra braukiami kirčiuoti rusiškų vietovardžių garsai. Nebraukta kaip ir šaltinyje, jei kirčio pozicija nurodyta nebuvo.

Po skiriamą ženklo **ь** einanti rusiška **u** yra perrašoma *ji*, pvz.: *Anánjinas* (Ананьино), *Avdòtjinas* (Авдотъино), *Iljinogòrskas* (Ильиногорск), *Iljĩnskis* (Ильинский), *Novoiljĩnskis* (Новоильинский). Žodžio pradžioje prieš balsę **o** einanti rusiška raidė **u** yra perrašoma *j*. Tarp šaltinio vietovardžių nebuvo rasta nė vieno pavyzdžio, kur raidė **u** atsidurtų tokioje pozicijoje.

Rusiška raidė **ў** žodžių kamieniuose yra transkribuojama *i* arba *j*. Lietuviška raidė *i* rašoma, kai **ў** eina po balsių (išskyrus **u**) prieš priebalses, pvz.: *Adygeĩškas* (Адыгеѣск), *Batáiskas* (Батаѣск), *Chvòinaja* (Хвоѣная), *Kaimāras* (Каѣмар), *Lepeĩnojė* (Лепеѣное), *Máida* (Маѣда), *Micháilovka* (Михаѣловка), *Novoaksáiskis* (Новоаксѣский).

Kai kamieniuose **ў** eina prieš balses ir po rusiškos **u** prieš priebalses, perrašoma *j*, pvz.: *Kaspĩjskas* (Каспѣск), *Novorosĩjskas* (Новороссѣск).

Žodžių kamieniuose raidė **ы** visais atvejais lietuviškai yra perrašoma *y*, pvz.: *Achtýrka* (Ахтырка), *Goĺynkai* (Гальынки), *Ýbas* (БИб), *Kamyziākas* (Камызѣк), *Kāžumas* (Кажым), *Liubýtinas* (Любытино), *Matýrskis* (Матырский), *Nylgà* (Нылга).

Raidė **э**, esanti žodžio pradžioje ir žodžio viduryje po balsių, yra perrašoma lietuviška *e*, pvz.: *Elchòtovas* (Эльхотово), *Elistà* (Элиста), *Ertĩlis* (Эртиль), *Energètikas* (Энергетик).

Du transkripcijos variantus turi rusiška raidė **ю**. Kai žodžio kamiene ji eina po priebalsių, perrašoma *(i)u*, pvz.: *Aktiubĩnskis* (Актюбинский), *Bogoliũbovas* (Боголюбово), *Chasaviũrtas* (Хасавюрт), *Diũnai* (Дюны), *Kiziliũrtas* (Кизилюрт), *Liũbanė* (Любань), *Nekliũdovas* (Неклюдово). Kai **ю** yra žodžio pradžioje, po balsių ir skiriamą ženklo **ь**, tada perrašoma *ju*, pvz.: *Adijũchas* (Адыюх), *Gajũtinas* (Гаютино), *Jũdinas* (Юдино), *Jũgas* (Юг), *Mũdjuga* (Мудьюга), *Prijũtinas* (Приютино), *Starojũrjevas* (Староюрьево), *Ščeljaĩjũras* (Щельяюр).

Raidė **я**, einanti po priebalsių, transkribuojama *ia*, pvz.: *Atiāšėvas* (Атѣшево), *Berezniakāĩ* (Березнѣкѣ), *Chvorostiānka* (Хворостянка), *Demiānskas* (Демянск), *Gremiāčĩnskas* (Гремячинск), *Ikrĩānojė* (Икряное), *Korliakāĩ* (Корлякѣ). Instrukcijoje nurodoma, kad būna ir išimčių, pavyzdžiui, vietovardis *Pripetė* (Припѣть) perrašomas ne su *ia*, o su *e*.

Kai **я** yra žodžio pradžioje, po balsių ir ženklų **ь**, **ѣ**, transkribuojama *ja*, pvz.: *Bogojavlėnĩjė* (Богоявление), *Detjānovas* (Демьянов), *Djākovas* (Дьяково), *Fatjānovas* (Фатьяново), *Jābločnojė* (Яблочное), *Jamščinà* (Ямцина), *Jugydjāgas* (Югьдьѣг), *Kujāgas* (Куяр).

Rusų abėcėlės raidė **y** turi atitikmenį lietuvių kalboje – raidę *u*. Kitokių perrašos variantų nėra numatyta, tad, perrašant žodžius iš rusų į lietuvių kalbą, **y** perrašyti į *ū* nebūtų galima. Tokia perraša matoma vietovardžio *Samũras* (Самур) u. atveju. Vadovaujantis perrašos taisyklėmis, vietovardis turėtų būti *Samuras*. Tokiai perrašai įtakos galėjo turėti tai, kad abiejose kalbose kirčiuojamas būtent šis vietovardžio balsis, todėl kirčiuojant pailgėjęs balsis ir užrašomas ilgąja balse *ū*.

2.1.2. Priebalsių transkripcija

Aptariant priebalsių transkripciją, reikia išskirti rusų abėcėlės raides **х**, **ч**, **щ**. Raidė **х** lietuviškai visais atvejais yra transkribuojama dviraide *ch*, pvz.: *Bachmùtovas* (Бахмүтово), *Chabāricha* (Хабариха), *Chòlujus* (Холуй), *Elchòtovas* (Эльхотово), *Ìmpilachtis* (Импилхти), *Kochmà* (Кохма), *Maloarchángelskas* (Малоархангельск), *Podchòžejė* (Подхожее).

Priebalsė **ч** turi du transkripcijos variantus. Esanti prieš balses **a**, **o**, **y**, **ė** ji lietuviškai perrašoma *č(i)*, pvz.: *Ačìujėvas* (Ачуево), *Baičìuovos* (Байчурово), *Bogičìāgas* (Богучар), *Čiálna* (Чална), *Pečìðrai* (Печоры), *Syčìovkà* (Сычевка), *Tolmačìðvas* (Толмачево). Esanti prieš rusiškas balses **e**, **u** ir prieš priebalses – perrašoma *č*, pvz.: *Ačisù nkt.* (Ачису), *Chučnì nkt.* (Хучни), *Čečènė* (Чечень), *Čekālinas* (Чекалин), *Gātčina* (Гатчина), *Jezdòčnojė* (Ездочное), *Kèrčevskis* (Керчевский).

Priebalsė **щ** transkribuojama panašiai kaip ir **ч**. Prieš balses **a**, **o**, **y**, **ė** ji perrašoma *šč(i)*, pvz.: *Borščìðvas* (Борщевево), *Chreščìātojė* (Хрещатое), *Ščìðkinas* (Щекино), *Ščìučjė* (Щучье), *Vereščìāginas* (Верещино). Prieš rusų kalbos balses **e**, **u** rašoma *šč*, pvz.: *Blagovèščenskas* (Благовещенск), *Duchovščinà* (Духовщина), *Gostiščėvas* (Гостищево), *Petriščėvas* (Петрищево), *Rtiščėvas* (Ртищево), *Staroščerbinovskaja* (Старошербиновская), *Ščigrai* (Щигры), *Tekstilščikas* (Текстильщик).

Reikėtų paminėti ir skiriamą ženklo **ь** transkripciją. Žodžio kamienė tarp priebalsių jis nėra žymimas, pvz.: *Diātkovas* (Дятково), *Elchòtovas* (Эльхотово), *Gòrkovskis* (Горьковский), *Ivánkovas* (Иваньково), *Kèstenga* (Кестеньга), *Krasnousòlskis* (Красноусольский), *Novolòðvskas* (Новольвовск), *Palcò nkt.* (Пальцо).

Kai kuriuose rusiškuose vietovardžiuose rašomos dvigubos priebalsės. Jos į lietuvių kalbą transkribuojamos viena priebalse, pvz.: *Anà* (Анна), *Brònicai* (Бронницы), *Čerkèskas* (Черкесск), *Kirìlovas* (Курилов), *Metalostrojùs* (Металлострой), *Tbilìskaja* (Тбилисская), *Vìnicai* (Винницы). Dvigubos priebalsės į lietuvių kalbą perrašomos tik tuo atveju, kai jos yra priešdėlio ir šaknies sandūroje, pvz., *Pòddorė* (Поддоре).

2.2. Vientisinių rusiškų vietovardžių galūnių perraša

Lietuvių kalba yra fleksinė, jai būdinga išplėtotą galūnių sistema. Vardų santykiai su kitais žodžiais reiškiami linksnių galūnėmis, todėl transkribuojant vietovardžius iš rusų kalbos juos reikia gramatinti, t. y. pridėti atitinkamas lietuviškas galūnes, kad šie žodžiai sklandžiai asimiliuotųsi lietuvių kalboje, juos būtų galima linksniuoti.

Dalis rusiškų vietovardžių turi tokius baigmenis, kurie sutampa su lietuviškais, ir jie paprasčiausiai perrašomi nieko nekeičiant.

2.2.1. Nekaitomų vietovardžių perraša

Rusų kalboje yra nemažai kitų kalbų kilmės vietovardžių, kurie nekaitomi, todėl ir perrašomi į lietuvių kalbą jie nėra gramatinami, t. y. galūnės jiems nepridedamos. Iš viso rasti 68 tokio tipo vienažodžiai vietovardžiai su šešių skirtingų tipų baigmenimis. Visi jie Vietovardžių žodyne žymimi pažyma *nkt*.

Žodžio gale baigmenį **-o** turi 22 vietovardžiai: *Balezinò* nkt. (*Балезино*), *Bugrinò* nkt. (*Бугрино*), *Cobolgò* nkt. (*Цоболго*) k., *Iglinò* nkt. (*Иглино*), *Roždestvò* nkt. (*Рождество*), *Samrò* nkt. (*Самро*) ež., *Vedenò* nkt. (*Ведено*), *Želninò* nkt. (*Желнино*) ir pan.

20 pavyzdžių turi baigmenį **-u** (liet. **-i**), pvz.: *Agvalì* nkt. (*Агвалу*), *Belidžì* nkt. (*Белиджу*), *Chadžì* nkt. (*Хаджу*), *Kargalì* nkt. (*Каргалу*), *Šapšì* nkt. (*Шапуш*), *Unì* nkt. (*Уну*).

7 nekaitomi vietovardžiai žodžio gale turi **-y** (liet. **-u**): *Achcù* nkt. (*Ахуу*) kng., *Ačisù* nkt. (*Ачису*), *Chárlu* nkt. (*Харлу*), *Kalù* nkt. (*Калу*) kng., *Sarysù* nkt. (*Сарысу*), *Urusù* nkt. (*Уруссу*).

Su baigmeniu **-ay** (liet. **-au**), rasti 9 vietovardžiai: *Achsáu* nkt. (*Ахсай*), *Beštáu* nkt. (*Бештау*) k., *Jamantáu* nkt. (*Ямантау*) kk., *Kaščhatáu* nkt. (*Каушатау*), *Kumertáu* nkt. (*Кумертау*), *Uraltáu* nkt. (*Уралтау*) kng.

5 vietovardžiai žodžio gale turi **-ю**. Instrukcija nurodo, kad po skiriamosio ženklo **ь** esanti **ю** transkribuojama *ju*. Keturiuose rastuose pavyzdžiuose **ю** žodyje užima poziciją ženklo **ь**: *Čedjù* nkt. (*Чедью*) u. *Kòsju* nkt. (*Косью*), *Lem̃ju* nkt. (*Лемью*) u., *Týbju* nkt. (*Тьбью*). Viename vietovardyje **ю** yra pozicijoje po priebalsės **з**, todėl transkribuojama *iu*: *Bazardiuziù* nkt. (*Базардюзю*) k.

Dar penki nekaitomi vietovardžiai baigiasi balse **-a**. Jie perrašomi lietuvių kalba be jokių pakitimų: *Snà* nkt. (*Ина*) u., *Lžà* nkt. (*Лжа*) u., *Mdà* nkt. (*Мда*) u., *Prà* nkt. (*Пра*) u., *Tmà* nkt. (*Тьма*) u. Galima pastebėti, kad visi šios grupės pavyzdžiai vienskiemeniai. Skiemenys yra trumpi, todėl žymimi kairiniu kirčio ženklu. Taip pat minėtina tai, kad visi šie pavyzdžiai yra išskirtinai hidronimai.

Iš pateiktų nekaitomų vietovardžių pavyzdžių tik 5 vietovardžiai yra kirčiuoti antrame nuo galo skiemenyje: *Ibrèsi*, *Chárlu*, *Kòsju*, *Lem̃ju*, *Týbju*. Visi kiti yra kirčiuoti žodžio gale. Jų kirčio vieta, transkribuojant iš rusų kalbos į lietuvių kalbą, nekinta. Kirčiuotas žodžio galo **-ò** atskiria nekaitomų vietovardžių grupę nuo vietovardžių su nekirčiuota galūne **-o**, kurie perrašant į lietuvių kalbą gramatinami pridedant galūnę **-as**.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad vietovardžiai, gale turintys kirčiuotą skiemenį, kurio pagrindą sudaro lietuviškas dvibalsis *au*, lietuvių kalboje yra kirčiuojami tvirtapradiškai. Jie nepaklūsta žodžio galo ilgojo skiemens kirčiavimo taisyklei, kuri sako: „Kirčiuoti žodžio galo ilgieji skiemenys dažniausiai turi tvirtagalę priegaidę“ (BLKKŽ 2008, 21).

2.2.2. Vietovardžių su galūne *-a* perraša

Didelę grupę sudaro vietovardžiai, kurie rusų kalboje turi galūnę *-a*, ir į lietuvių kalbą perrašomi taip pat su galūne *-a*, pvz.: *Abrāmouka* (Абрамовка), *Anà* (Анна), *Černavà* (Чернава), *Ikšà* (Икша), *Machačkalà* (Махачкала), *Mezà* (Меза) u., *Òsuga* (Осуга), *Pskovà* (Пскова) u., *Tezà* (Теза) u., *Vuoksà* (Буокса) ež., *Žùkopa* (Жукона) u. Iš viso iš Vietovardžių žodyno išrinkti 825 tokio tipo vietovardžiai. Tai yra 19,4 % visų rastų vietovardžių. Lietuvių kalbos linksniavimo sistemoje šie žodžiai priklauso antrajai linksniuotei ir yra linksniuojami kaip atitinkamą galūnę turintys lietuviški moteriškosios giminės daiktavardžiai.

Nors žodžio morfeminė sandara nėra šio darbo tikslas ir tai nedetalizuojama skyriuje apie kamieną, vietovardžių pavyzdžiai leidžia įžvelgti tam tikrus dėsningumus. Tarp analizuotų vietovardžių viena dažniausiai pasitaikiusių rusiškų priesagų yra *-ka*. Ją turi 88 vietovardžiai, pvz.: *Achtýrka* (Ахтырка), *Babkà* (Бабка), *Bagriazhka* (Багряжка) u., *Gžèlka* (Гжелка) u., *Kambárka* (Камбарка), *Kāmenka* (Каменка), *Kazánka* (Казанка) u., *Laštánka* (Лашиманка), *Oročkà* (Опочка), *Pižánka* (Пижанка), *Suzemkà* (Суземка), *Tèreška* (Терешка) u.

124 vietovardžiai turi priesagą *-ovka*, pvz.: *Adāmouka* (Адамовка), *Bòrouka* (Боровка) u., *Davýdouka* (Давыдовка), *Ježoukà* (Ежевовка), *Lòmouka* (Ломовка), *Samòilouka* (Самойловка), *Titoukà* (Титововка) u., *Tomaroukà* (Томароовка), *Viazoukà* (Вязоовка), *Zùbouka* (Зубоовка).

Priesagą *-evka* (*-ěvka*) turi 43 vietovardžiai, pvz.: *Čiaadājevka* (Чаадаевка), *Čiarājevka* (Чераевка) u., *Kānevka* (Каневка), *Lūnjevka* (Луньевка), *Ogarjoukà* (Огарěвка), *Repjoukà* (Репьěвка), *Smyšlīājevka* (Смышляевка), *Spīcevka* (Спицевка), *Tolučējevka* (Толучеевка) u. *Veīdelevka* (Вейделевка).

18 pavyzdžių rasta su priesaga *-unka*, pvz.: *Bolšínka* (Большицнка), *Kašínka* (Кашицнка) u., *Kazínka* (Казицнка), *Novínka* (Новицнка), *Nurmínka* (Нурмицнка) u. *Slovínka* (Словинка), *Ščèrbínka* (Щербинка).

13 vietovardžių turi priesagą *-uxa*: *Balašichà* (Балашича), *Chabāricha* (Хабарича), *Gremichà* (Гремициа), *Korotāicha* (Коромаициа) u., *Kurliāpšicha* (Курлянишича), *Opālichà* (Опалича).

7 vietovardžiai turi priesagą *-yčina* (*-ščina*, o po priebalsių *t*, *b* – *-čina*): *Jamščinà* (Ямицина), *Lýkovščina* (Лыковишичина), *Monastýrščina* (Монастыришичина), *Gātčina* (Гатчина). Rusų kalboje su šia priesaga „sudaromi moteriškosios giminės daiktavardžiai, reiškiantys buitinius reiškinius, idėjines kryptis su neigiamu atspalviu“¹⁴ (Грамматика русского языка

¹⁴ «<...> образуются имена существительные женского рода, обозначающие бытовые явления, идейные течения с оттенком отрицательного отношения к ним» («Грамматика русского языка» 1960, 251).

1960, 251). Neretai darinio pagrindu gali būti tikrinis daiktavardis, pvz.: *Alèchovščina* (Алеховщина) padarytas iš *Alèchov* (Алехов).

Priesagą **-uя** turi 27 vietovardžiai: *Bètlica* (Бетлица), *Býstrica* (Быстрица) u., *Dèvica* (Девница), *Maricà* (Марница), *Medvèdica* (Медведница) u., *Niùksenica* (Нюксеница), *Piāllica* (Пялица), *Sviātica* (Святница) u. Rusų kalboje priesaga **-uя** turi daug reikšmių. Pavyzdžiui, vietovardis *Sòsnica* (Сосница), padarytas iš žodžio *сосна* ('pušis') su priesaga **-ica**, įgauna mažybinių, malonybinių astpalvį.

Derėtų atskirai paminėti vietovardžio *Čarnicà* (ba Чарница, ru Черница) perrašą. Šis hidronimas žymi objektus, upę ir ežerą, esančius dviejose valstybėse – RF ir Baltarusijoje. Abiejose šalyse šio vietovardžio rašyba skiriasi šaknies balsiu: baltarusiai turi vietovardį *Чарница* su dvigarsiu **ар** šaknyje, o rusiškas vietovardis *Черница* šaknyje turi **ер**. Lietuvių kalbos perrašai pasirinktas baltarusiškasis variantas, todėl turimas vietovardis *Čarnicà*.

Rašyba išsiskiria tie vietovardžiai, kurių galūnė **-a** eina po priebalsės č. Rusų kalbos priebalsė **ч**, einanti prieš balses **а, о, ё, у**, lietuvių kalba transkribuojama minkštuoju č, todėl vietovardžių galūnėje rašoma **-ia**, pvz.: *Kondurčìà* (Кондурча) u., *Mogočìà* (Могоча) u., *Niuchčìà* (Нюхча), *Unečìà* (Унеча), *Vačìà* (Вача). Pateiktai taisyklei prieštarauja vietovardžių *Usviačà* (ba ir ru Усвяча) u. ir *Vòlča* (Волча) lietuviška perraša. Šiuose žodžiuose prieš balsę **а** einanti **ч** perrašoma klaidingai – č, o ne č(i).

Beveik visų **-čia** tipo vietovardžių galūnė yra kirčiuota. Vieninteliam vietovardžiui *Svečìà*, **-òs** (Свеча) yra parašyta ir kirčiuota vienaskaitos kilmininko galūnė, rodanti, kad žodis kirčiuojamas pagal ketvirtosios kirčiuotės paradigmą. Išimtį sudaro ir kirčiuotos galūnės neturi klaidingai perrašytas vietovardis *Vòlča*. Jis kirčiuojamas antrame nuo galo skiemenyje.

2.2.3. Rusiškų būdvardžio formą turinčių vietovardžių perraša

Kai kurie rusų kalbos vietovardžiai savo forma primena būdvardžius, turi būdvardžio baigmenis¹⁵. Rusų kalboje „priesagos **-ий** (**-ая, -ое**), **-ный** (**-ная, -ное**), **-ский** (**-ская, -ское**) įformina kamienus (dažniausiai suprantamus) kaip būdvardžius“¹⁶ (Суперанская 1969, 94). Nemaža dalis tokių žodžių yra vartojami būdvardžių klasėje, pvz.: *Otrādñaja* (Отрадная) (отрадная 'džiaugsminga'), *Krāsnoje* (Красное) (красное 'raudona(s)'), *Akademičeskis* (Академический) (академический 'akademinis'). Kitų tokios pat formos vedinių kamienai yra neaiškos semantikos, pvz.: *Kaisāckojė* (Кайсацкое), *Achtýrskis* (Ахтырский), *Duvāñaja* (Дуванная). Nors formaliai vietovardžiai su minėtais baigmenimis ir atrodo kaip būdvardžiai, jie vis vien priklauso tikrinių daiktavardžių klasei.

¹⁵ Bakalauro darbe baigmeniu vadinamas 'žodžio ar skiemens galas' (DLKŽ_e).

¹⁶ «Суффиксы **-ий** (**-ая, -ое**), **-ный** (**-ная, -ное**), **-ский** (**-ская, -ское**) оформляют основы (по большей части понятные) как прилагательные» (Суперанская 1969, 94).

Geriau suprasti būdvardinių vietovardžių perrašą pededa rusų kalbos būdvardžių sistemos analizė. Tai svarbu ne tik kalbant apie vientisinius vietovardžius, bet ir analizuojant sudėtinių rusiškų vietovardžių perrašą.

Rusų kalboje visi būdvardžiai skirstomi į dvi pagrindines grupes: kokybinius ir santykinus. „Kokybiniai būdvardžiai gali reikšti daiktų savybes, tiesiogiai priimamas jutimo organais, įskaitant daiktų spalvą, erdvines savybes, fizines žmonių ir gyvūnų savybes“¹⁷ (Грамматика русского языка 1960, 279). Tai tokie būdvardžiai kaip *красивый* ('gražus'), *зеленый* ('žalias'), *теплый* ('šiltas') ir pan. Kokybiniai būdvardžiai yra laipsniuojami. Jie turi dvi formas – ilgąją ir trumpąją¹⁸. Pavyzdžiui, būdvardžio *baltas* ilgosios formos yra *белый* (vyr. g.), *белая* (mot. g.), *белое* (niekatroji g.)¹⁹, *белые* (dgs.), o trumposios – *бел* (vyr. g.), *бела* (mot. g.), *бело* (niekatroji g.), *белы* (dgs.).

„Santykiniai būdvardžiai reiškia daiktų požymius remiantis jų įvairialypių ryšiu su kitais daiktais“²⁰ (Грамматика русского языка 1960, 279). Santykiniai būdvardžiai gali būti susieti su asmenimis, gyvūnais, daiktais, veiksmu, vieta, laiku, skaičiumi, pvz.: *детские книги* ('vaikiškos knygos') – knygos, susijusios su vaikais, jiems parašytos; *золотая монета* ('auksinė moneta') – moneta, padaryta iš aukso; *здесьние жители* ('čionykščiai gyventojai') – gyvenantys čia.

Santykinių būdvardžių pogrupį sudaro savybiniai būdvardžiai. Jie parodo priklausomybę konkrečiam asmeniui ar gyvūnui, pvz.: *дядин совет* ('dėdės patarimas'), *сестрин платок* ('sesers skarelė'). Savybiniai būdvardžiai daromi iš daiktavardžių, reiškiančių gyvius, su priesagomis *-ов* (*-ев*), *-ин* (*-нин*), *-ий* (*-ья*, *-ье*). Pagal kilmę savybiniais būdvardžiais laikytini daugelis miestų ir vietovių pavadinimų, pvz.: *Aleksandrovas* (*Александров*), *Dmitrovas* (*Дмитров*), *Ivānovas* (*Иваново*).

2.2.3.1. Vietovardžių, kurie baigiasi *-oe*, *-ное*, *-ское*, perraša

Vietovardžių galūnėse rusų kalbos balsis *e*, einantis po balsių, transkribuojamas kaip *-jė*. Rusiškas žodžio baigmuo *-oe* lietuvių kalboje transkribuojama *-ojė*. Vietovardžių su tokio tipo baigmeniu yra nemaža grupė – 200, pvz.: *Chmelevòjė* (*Хмелево́е*), *Dnepròvskojė* (*Днепрóвское*), *Geòrgijevskojė* (*Гео́ргиевское*), *Kaisāckojė* (*Кайса́цкое*), *Kùbenskojė* (*Кубе́нское*).

¹⁷ «Имена прилагательные качественные могут обозначать свойства и качества предметов, непосредственно воспринимаемые органами чувств, включая сюда цвета предметов, пространственные качества, физические качества людей и животных...» (Грамматика русского языка 1960, 279).

¹⁸ Rus. полные и краткие формы.

¹⁹ Rus. средний род. Sudėtinis rusų kalbos terminas, nurodantis giminės kategorijos pavadinimą į lietuvių kalbą gali būti verčiamas dvejopai: 1. niekatroji giminė; 2. bevardė giminė (žr. Rusų–lietuvių kalbų žodynas, t. 2, 1967, 468). Skirtinguose šaltiniuose pateikiami skirtingi vertimo variantai. Bakalauro darbe pasirinktas vertimas – *niekatroji giminė*.

²⁰ «Имена прилагательные относительные обозначают признаки предметов по их разнообразным отношениям к другим предметам...» (Грамматика русского языка 1960, 279).

Šios grupės vietovardžių forma atitinka niekatrosios giminės būdvardžių, nes niekatrosios giminės būdvardžių ilgosios formos rusų kalboje baigiasi **-oe** (-ojė), **-ee** (-ėjė).

Iš visų išrinktų šio tipo vietovardžių 45 turi rusišką baigmenį **-oe** (-ojė), pvz.: *Bologòjė* (Болог^ое), *Chreščiàtojė* (Хре^ща^тое), *Duchovničkojė* (Духовни^щкое), *Piàtnickojė* (П^ят^ни^щкое), *Sadòvojė* (Са^до^вое), *Stàrojė* (Ст^аро^е), *Tiòplojė* (Т^ѣпл^ое),

65 vietovardžiai turi baigmenį **-noe** (-nojė), pvz.: *Jàbločnojė* (Я^блоч^ное), *Kāmenojė* (Ка^мен^ое) ež., *Kastòrnojė* (Каст^ор^ное), *Lesnòjė* (Лес^ное), *Molòčnojė* (Мол^оч^ное), *Udāčnojė* (Уд^ач^ное), *Vìdnøjė* (Ви^дн^ое), *Vòlnøjė* (Во^лн^ое).

Baigmenį **-skoe** (-skojė) turi 90 vietovardžių, pvz.: *Alekándrovskojė* (Алекса^ндровское), *Archàngelskojė* (Арха^нгельское), *Borodĩnskojė* (Боро^ди^нское), *Chánskojė* (Ха^нское) ež., *Čiarpāevskojė* (Ча^па^евское), *Ivānovskojė* (Ива^новское), *Kùbenskojė* (Ку^бенское), *Sovètskojė* (Сове^тское), *Trigòrskojė* (Три^го^рское).

Atkreiptinas dėmesys į vietovardžių su baigmeniu **-ojė** linsknivimą lietuvių kalba. Lietuvių kalbai nebūdinga kaityti žodžius, kurių gale *ė* atsiduria pozicijoje po priebalsės *j*. Teoriškai tokių vietovardžių linksniavimo paradigma atrodo taip:

- V. Čìstojė, Jāgodnojė, Andrėjevskojė
- K. Čìstojės, Jāgodnojės, Andrėjevskojės
- N. Čìstojei, Jāgodnojei, Andrėjevskojei
- G. Čìstoje, Jāgodnoje, Andrėjevskoje
- Įn. Čìstoje, Jāgodnoje, Andrėjevskoje
- Vt. Čìstojėje, Jāgodnojėje, Andrėjevskojėje
- Š. Čìstoje, Jāgodnoje, Andrėjevskoje

Vis dėlto praktiškai tokio tipo vietovardžius linkstama vartoti vardininko forma, pridėdant gimininį žodį *miestas*, *gyvenvietė*, *miestelis*, kuris ir linksniuojamas, pvz.: *miestelį Andrėjevskojė*, *miestelyje Andrėjevskojė*.

2.2.3.2. Vietovardžių, kurie baigiasi **-uĩ**, **-yĩ**, **-skuiĩ**, **-nyĩ**, perraša

Rusų kalboje vyriškosios giminės būdvardžių vienaskaitos vardininko baigmenys yra **-uĩ**, **-yĩ**, **-oĩ** (kirčiuota). Su galūnėmis **-uĩ**, **-yĩ** rasti 264 būdvardiniai vietovardžiai.

Vietovardžiai, turintys baigmenį **-uĩ** (kilmininke **-ogo**, **-ego**, pvz.: *Жуковский – Жуковского*, *Рыбачий – Рыбачего*) lietuvių kalboje transkribuojami su galūne **-is**. Baigmenį **-uĩ** turinčių vietovardžių rasta 5, pvz.: *Glubòkis* (Глу^бо^ки^й), *Pionèrskis* (Пи^оне^рски^й), *Rybāčis* (Ры^ба^чи^й), *Slādkis* (Сла^дки^й), *Tìchis* (Т^ихи^й).

Daug gausesnę grupę sudaro vietovardžiai su baigmeniu **-skuiĩ** (**-yuiĩ**). Jų rasta 198, pvz.: *Achtýrskis* (Ах^ты^рски^й), *Karaidèlskis* (Кара^иде^льски^й), *Lesogòrskis* (Лес^ого^рски^й),

Mezìnovskis (Ме́зиновский), *Nižnetròickis* (Ни́жнетро́ицкий), *Tiòsovskis* (Тёсовский), *Uràlskis* (Ура́льский), *Volodárskis* (Волода́рский).

Vietovardžiai, kurie rusų kalboje baigiasi **-ый**, yra perrašomi su lietuviška galūne **-as**. Vyriškosios giminės būdvardinių vietovardžių grupėje su baigmeniu **-ый** rasti 6 žodžiai: *Bèlas* (Бе́лый), *Kòksovas* (Ко́ксовый), *Nòvas* (Но́вый), *Svètlas* (Све́тлый), *Vesiòlas* (Весё́лый). Visi jie, išskyrus vietovardį *Kòksovas* (Ко́ксовый), padaryti iš semantiškai suprantamų kamienų ir yra kokybinių būdvardžių formos.

55 vietovardžiai turi baigmenį **-ный**, pvz.: *Almāznas* (Алма́зный), *Centrálnas* (Це́нтральный), *Gròznas* (Гро́зный), *Jāsnas* (Я́сный), *Otrādnas* (Отра́дный), *Silikātnas* (Силика́тный), *Zāpadnas* (Запа́дный).

2.2.3.3. Vietovardžių, kurie baigiasi **-ая, -яя, -ная, -ская**, perraša

Moteriškosios giminės būdvardžių, virtusių vietovardžiais, rasta mažiausiai – 104 pavyzdžiai. Rusų kalboje moteriškosios giminės būdvardžių baigmenys yra **-ая, -яя**. Vietovardžiai, žodžio gale turintys **-я**, transkribuojami su galūne **-ja**.

Moteriškosios giminės būdvardinių vietovardžių, kurie baigiasi **-ая**, rasti 34 pavyzdžiai: *Briuchovèskaja* (Брюхо́вская), *Gòlaja* (Го́лая) k., *Polevajà* (Поле́вая), *Starominskajà* (Староми́нская), *Stolbovajà* (Сто́лбовая), *Tàlovaja* (Та́ловая), *Uzlovajà* (Узло́вая), *Velikaja* (Ве́лая) u., *Viazovajà* (Вязо́вая). Baigmenį **-ная (-няя)** turi 25 vietovardžiai, pvz.: *Chvòinaja* (Хво́йная), *Duvānaja* (Дува́нная), *Isprāvnaja* (Испра́вная), *Lātnaja* (Лат́ная), *Nadtèrèčnaja* (Надте́речная), *Nižniaja* (Ни́жняя), *Srèdniaja* (Сре́дняя).

Daugiausiai moteriškosios giminės būdvardinių vietovardžių turi baigmenį **-ская**. Rasti 45 tokie žodžiai, pvz.: *Bazkòvskaja* (Базко́вская), *Kùrskaja* (Ку́рская), *Leningràdskaja* (Ленингра́дская), *Poltāvskaja* (Полта́вская), *Staroleuškòvskaja* (Старолеушко́вская), *Tbilìskaja* (Тбили́сская), *Zelenčiùkskaja* (Зеленчу́кская).

Atkreiptinas dėmesys į pateiktų pavyzdžių kirčiavimą. Jei rusų kalboje yra kirčiuotas priešpaskutinis skiemuo, tai lietuvių kalboje kirtis šoka į žodžio galą, o jei originalo kalboje kirčiuotas tolesnis nei antras nuo galo skiemuo, tai ir lietuvių kalboje kirčio vieta išlaikoma.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad tarp būdvardinių vietovardžių dažniausiai aptinkamas baigmuo **-ский (-ское, -ская)**. Jį turi 322 vietovardžiai. Didžiausią grupę sudaro vyriškosios giminės formą turintys būdvardiniai vietovardžiai, o moteriškosios giminės formą turinčių žodžių yra daug mažiau.

Daugelio aptartų būdvardinių vietovardžių pavyzdžių semantika aiški, bet perrašant į lietuvių kalbą šie žodžiai nėra verčiami.

2.2.3.4. Vietovardžių, kurie baigiasi nekirčiuotu **-o**, perraša

Instrukcija nurodo, kad „vietovardžiai, kurie gale turi nekirčiuotą **-o**, transkribuojami su galūne **-as**“ (Instrukcija 1990, 30). Vietovardžių, kurie baigiasi nekirčiuota **-o**, buvo rasti 663 pavyzdžiai. Tai gausi grupė, sudaranti 15,6 % visų rastų vietovardžių.

Galima išskirti keturis dažniausiai pasikartojančius baigmenis, būdingus šio tipo vietovardžiams. Daugiausia vietovardžių turi baigmenį **-ovo** (306 pavyzdžiai), pvz.: *Ačkāsovas* (Ачкасо́во), *Bachmùtovas* (Бахму́тово), *Bèrestovas* (Бе́рестово) ež., *Bùtovas* (Бу́тово), *Frolòvas* (Фроло́во), *Māslovas* (Ма́слово), *Stavròvas* (Ставро́во), *Titòvas* (Тито́во).

138 vietovardžiai turi baigmenį **-evo** / **-ěvo**, pvz.: *Ačiùjevas* (Ачу́ево), *Barāševas* (Бараше́во), *Burājevas* (Бурже́во), *Gùsevas* (Гу́сево), *Nenāševas* (Ненаше́во), *Pugačìðvas* (Пугаче́во), *Rubliðvas* (Рубле́во).

Trečias būdingas šios grupės baigmuo yra **-uno**. Jį turi 173 vietovardžiai, pvz.: *Čekālinas* (Чека́лино), *Dètčinas* (Детчи́но), *Fòkinas* (Фо́кино), *Mèglinas* (Мегли́но) ež., *Pùškinas* (Пушки́но), *Rèpinas* (Ре́пино), *Ščiòkinas* (Шче́кино), *Žābinas* (Жаби́но).

Kai kurie šios grupės vietovardžiai į vietovardžių klasę yra perėję iš asmenvardžių klasės, o tiksliau – pavadinti nusipelnusių asmenų pavardėmis: *Mendelèjevas*, *Muravjòvas*, *Pāvlovas*, *Pùškinas*, *Pugačìðvas*, *Safònovas*, *Turgènevas*, *Vasìljevas* ir t. t. Priesagos **-ov** (**-ěv**), **-ev** ir **-un** yra tipiški rusiškų pavardžių darybos formantai. Vyriškos pavardės su šiomis priesagomis „Rusų kalbos gramatikoje“ yra išskiriamos dėl linksniavimo ypatumų, nes jų linksniavimas yra panašus į savybinių būdvardžių.

Viena savybinių būdvardžių grupė taip pat turi priesagas **-ov**, **-ev** ir **-un**. „Savybinių būdvardžių su priesagomis **-ov** (**-ev**), **-un** (**-ын**) linksniavimo sistemoje išliko vardažodinio būdvardžių linksniavimo reliktų: visų giminių ir abiejų skaičių vardininko ir galininko formos, taip pat vyriškosios ir niekatrosios giminės vienaskaitos kilmininko ir naudininko formos sutampa su daiktavardžio formomis“²¹ (Грамматика русского языка 1960, 320).

Būtent savybinių būdvardžių niekatrosios giminės vienaskaitos vardininko ir galininko formos turi galūnę **-o**.

Galima palyginti savybinių būdvardžių su priesagomis **-ov**, **-ev** ir **-un** – *отуово* (‘tėvo’, pvz., *отуово пальто* ‘tėvo paltas’), *пекарево* (‘kepėjo’, pvz., *пекарево лицо* ‘kepėjo veidas’), *сестрино* (‘sesers’, pvz., *сестрино место* ‘sesers vieta’) – niekatrosios giminės formų linksniavimą:

²¹ «В склонении притяжательных с суффиксами **-ов** (**-ев**), **-ин** (**-ын**) сохранились остатки именного склонения прилагательных: формы именительного и винительного падежей всех родов и обоих чисел, а также формы родительного и дательного падежей единственного числа мужского и среднего рода совпадают с формами склонения имен существительных» (Грамматика русского языка 1960, 320).

Vienaskaita

V. отцово / *otcovo*²²; пекарево / *pekarevo*; сестрино / *sestrino*

K. отцова / *otcova*; пекарева / *pekareva*; сестрина / *sestrina*

N. отцову / *otcovu*; пекареву / *pekarevu*; сестрину / *sestrinu*

G. отцово / *otcovo*; пекарево / *pekarevo*; сестрино / *sestrino*

Įn. отцовым / *otcovym*; пекаревым / *pekarevym*; сестринным / *sestrinym*

Vt. (об) отцовом / (*ob*) *otcovom*; (о) пекаревом / (о) *pekarevom*, (о) сестрином / (о) *sestrinom*

Galima pastebėti, kad tokių vietovardžių kaip *Māslovas* (Маслово), *Gūsevas* (Гусево), *Fòkinas* (Фокино) ir pan. forma primena savybinius būdvardžius.

Iš vietovardžių, kurie gale turi nekirčiuotą **-o**, grupės išsiskiria 14 vietovardžių (hidronimų), tokių kaip *Jamòzeras* (Ямозеро) ež., *Leksòzeras* (Лексозеро) ež., *Ondòzeras* (Ондозеро) ež., *Segòzeras* (Сегозеро) ež., *Vialòzeras* (Вялозеро) ež. ir pan. Žiūrint į jų sandarą, aiškiai matomas dėmuo **-ozero**. Žodis **ozero** rusų kalboje reiškia 'ežeras'. Pagal formaliuosius sandaros parametrus šiuos žodžius galima laikyti rusų kalbos dūriniais. Vietovardžio dėmuo **-ozero** (-ozeras) atlieka gimininio žodžio funkciją ir informuoja apie vietovardžiu žymimo objekto rūšį – ežerą. Į lietuvių kalbą šis dėmuo nėra ir neturi būti verčiamas, nes tai nėra sudėtinio (dvižodžio ar trižodžio) vietovardžio dalis.

Visi 14 analizuojamos hidronimų grupės narių pasižymi vienodu kirčiavimu – kirčiuojamas trečias nuo galo skiemuo. Skiemens pagrindą sudaro trumpasis **o**, todėl skiemuo trumpas, žymimas kairiniu kirčio ženklu, kirčiuojama pagal pirmosios kirčiuotės paradigmą.

2.2.4. Kitų vietovardžių, kuriems pridedamos vyriškosios giminės galūnės, perraša

Gramatinant rusiškus vientisinius vyriškosios giminės vietovardžius, vartojamus vienaskaitos forma, yra pridedamos trijų tipų lietuviškos galūnės: **-as**, **-is**, **-us**. Tokiu būdu vietovardžiai, gavę galūnes **-as** ir **-is**, priskiriami I linksniuotės paradigmai (*Abdūlinas*, **-o**; *Batėckis*, **-io**), o gavę galūnę **-us** – IV linksniuotei (*Šatòjus*, **-aus**).

Galūnės **-is** ir **-as** gauna vyriškosios giminės būdvardiniai vietovardžiai. Šios dvi grupės aptartos ankstesniame skyriuje (žr. 2.2.3. Rusiškų būdvardžio formą turinčių vietovardžių rašyba).

2.2.4.1. Vietovardžių, kuriems pridedama galūnė **-us**, perraša

Rasti 85 vietovardžiai, kuriems pridedama lietuviška galūnė **-us**.

²² Po pasivirojo brūkšnio pateikiami lotyniškais rašmenimis transliteruoti žodžiai. Remiamasi Lietuvoje aprobuotu tarptautiniu standartu ISO 9:1995 (žr. 1. Vietovardžiai: jų vartojimas ir rūšys).

Vietovardžiai, kurie rusų kalboje turi galūnes **-aŭ, -eŭ, -oŭ, -yŭ**, lietuvių kalba yra perrašomi su galūne **-us**. Rusišką galūnę **-oŭ** turi 24 vietovardžiai, pvz.: *Bartchòjus* (Барто́жуй), *Čiusovòjus* (Чусово́й), *Dvinskòjus* (Двинско́й), *Kukobòjus* (Кукобо́й), *Lesnòjus* (Лесно́й), *Ponòjus* (Поно́й) u., *Pridonskòjus* (Придонско́й), *Šatòjus* (Шато́й). Dauguma vietovardžių, turinčių priesagą **-òjus** (išskyrus *Kildinstrojus*) lietuvių kalboje vienaskaitos vardininke turi antrą nuo galo trumpą kirčiuotą skiemenį (kirčiuojami kairiniu kirčio ženklu). Jie priklauso antrajai kirčiuotei.

30 vietovardžių turi rusišką žodžio baigmenį **-aŭ**, pvz.: *Aksãjus* (Акса́уй), *Baltãjus* (Балта́уй), *Čirachčĩãjus* (Чирахча́уй) u., *Deavgãjus* (Деавга́уй) k., *Išimbãjus* (Ишимба́уй), *Novobelokatãjus* (Новобелока́тай), *Psebãjus* (Псеба́уй), *Sibãjus* (Суба́уй), *Tagãjus* (Тага́уй). Lietuvių kalboje priesagos **-ãjus** tipo vietovardžiai vienaskaitos vardininke visada kirčiuojami tvirtagališkai priešpaskutiniame skiemenyje ir taip pat priklauso antrajai kirčiuotei.

Baigmenį **-eŭ** turi 16 vietovardžių, pvz.: *Kočiubèjus* (Кочубе́й), *Kargonžèjus* (Каргонже́й), *Michèjus* (Мухе́й), *Mokšalèjus* (Мокишале́й), *Sengilèjus* (Сенгиле́й), *Tancyrèjus* (Танцыре́й), *Turdèjus* (Турде́й), *Urèjus* (Уре́й) u. Vadovaujantis Instrukcija, jie turėtų būti perrašomi su **-ejus**, kaip parodyti pavyzdžiai, bet 4 vietovardžiai perrašyti nesilaikant šios taisyklės – jie perrašomi su **-ėjus**: *Belebèjus* (Белебе́й), *Berikèjus* (Берике́й), *Čirkèjus* (Чирке́й), *Kanadèjus* (Канаде́й).

6 vietovardžiai rusų kalboje baigiasi **-yŭ**: *Bùjus* (Бу́й), *Chòlujus* (Холу́й), *Kãdujus* (Ка́ду́й), *Kičiùjus* (Кичу́й), *Kukùjus* (Кукучу́й), *Šòngu jus* (Шонгу́й).

Lietuvių kalboje galūnę **-us** gauna ir vietovardis *Tiùjus* (Тю́й) u., kuris rusų kalboje baigiasi **-юŭ**.

Vietovardžiai, turintys priesagą **-uč**, į lietuvių kalbą transkribuojami su galūne **-(i)us**. Tokių pavyzdžių rasta 4: *Kotèlničius* (Котельни́ч), *Serafimòvičius* (Серафимови́ч), *Soligãličius* (Солига́лич), *Ūgličius* (У́глич).

Rasti 3 pavyzdžiai, kurie rusų kalboje baigiasi **-ыч**: *Ìlyčius* (И́льч) u., *Mãnyčius* (Ма́ныч) ež. ir u., *Nurmýčius* (Нырмы́ч) u. Jie nevisiškai atitinka ką tik aptartą perrašos taisyklę, nes **ч** yra pozicijoje po **ы**, o ne po **у**, bet perrašomi šie vietovardžiai analogiškai – su lietuvių kalbos galūne **-(i)us**.

Rastas vienintelis vietovardis su tarptautine priesaga **-or**, reiškiančia asmenis: *Novãtorius* (Новато́р). Šiam vietovardžiui taip pat pridedama vyriškosios giminės galūnė **-(i)us**.

2.2.4.2. Vietovardžių, kuriems pridedama galūnė **-as**, perraša

Vietovardžių, kuriems pridedama galūnė **-as**, grupė yra daug gausesnė – 845 pavyzdžiai. Instrukcija nurodo, kad lietuvių kalboje galūnė **-as** pridedama vietovardžiams, kurie rusų kalboje baigiasi kietuoju priebalsiu (išskyrus priesagą **-uč**).

Pasak A. Superanskajos, tipiškiausios šiuolaikinės rusiškos vietovardinės priesagos yra **-ov** (**-ев**), **-un**, **-sk** (**-ук**) (plg. Суперанская 1969, 94). Iš išvardytų priesagų produktyviausia pasirodė esanti priesaga **-sk** (**-ук**). Rasti 244 vietovardžiai, turintys šią priesagą, pvz.: *Abinskas* (Абинск), *Adygeiskas* (Адыгейск), *Belozerskas* (Белозерск), *Chvalynskas* (Хвалынск), *Georgijevskas* (Георгиевск), *Karačiäjevskas* (Карачаевск), *Morðzovskas* (Мордзовск).

Antra pagal pavyzdžių gausumą yra priesagos **-ov** (**-ев**) grupė. Ją turi 69 vietovardžiai, pvz.: *Aleksandrovas* (Александров), *Bobrovas* (Бобров), *Čiapäjevvas* (Ченав), *Jichnovas* (Июхнов), *Orlovvas* (Орлов), *Rostovvas* (Ростов), *Sarätovvas* (Саратов).

23 vietovardžiai turi priesagą **-un**, pvz.: *Alëksinas* (Алексин), *Golovinas* (Головин), *Jādrinas* (Ядрин), *Kildinas* (Кильдин), *Kurkužinas* (Куркужин) u., *Mýškinas* (Мышкин), *Prònninas* (Пронин), *Tichvinnas* (Тихвин).

Priesagos **-ov**, **-un** ir **-sk** (**-ук**) yra tarpusavyje susijusios. „Топонимы с пriesaga **-sk** (**-ук**) anksčiau buvo sudaromi iš žodžių, reiškiančių gamtos objektus, o su priesagomis **-ov**, **-un** – iš žmonių vardų. Dabar šie santykiai šiek tiek pakitę, pirmiausia dėl to, kad priesagos **-sk** funkcijos žymiai išsiplėtė“²³ (Суперанская 1969, 94).

Priesagą **-eu** turi 31 vietovardis, pvz.: *Berðzovecas* (Берџзовеу), *Bòrecas* (Бореу), *Čerepovècas* (Череповеу), *Gornochovècas* (Горноховеу), *Griāzovecas* (Грязовеу), *Įževecas* (Ижевеу) ež., *Konècas* (Конеу), *Pāvelecas* (Павелеу).

Panašaus dažnumo yra priesaga **-an**. Ją turi 36 vietovardžiai, pvz.: *Buguruslānas* (Бугуруслан), *Čeremšānas* (Черемишан), *Čiagānas* (Чаган) u., *Dagestānas* (Дагестан), *Jeruslānas* (Еруслан) u., *Kašānas* (Каишан), *Limānas* (Лиман), *Mokšānas* (Мокишан), *Zirgānas* (Зирган). Visi vietovardžiai su baigmeniu **-ānas** yra tvirtagališkai kirčiuoti antrajame nuo galo skiemenyje ir priklauso antrajai kirčiuotei.

Kitų priesagų grupės nedidelės – rasta vos po keletą vienodus baigmenis turinčių vietovardžių, pvz.: *Baskunčiākas* (Баскунчак) ež., *Beslānas* (Беслан), *Čermènas* (Чермен), *Čermòzas* (Чермоз), *Džanchòtas* (Джанхот), *Irdòmas* (Ирдом) u., *Jerāchturas* (Ерахтур), *Karsūnas* (Карсун), *Kiziliūrtas* (Кизилюрт), *Tanalýkas* (Таналык) u., *Tòbyšas* (Тобыш) u.

2.2.4.3. Vietovardžių, kuriems pridedama galūnė **-is**, perraša

Pagal Instrukciją „vyriškosios giminės asmenvardžiai ir vietovardžiai, kurie baigiasi minkštuuoju priebalsiu (t. y. ženklu **-b**), transkribuojami su galūne **-is**“ (Instrukcija 1990, 25). Šaltinyje rasta 50 tokio tipo vietovardžių, pvz.: *Arvakriāzis* (Арвакрязь) k., *Bikliānis* (Биклянь),

²³ «Топонимы на **-sk** (**-ук**) образовывались раньше от слов, обозначающих природные объекты, а на **-ov**, **-un** – от имен людей. Сейчас эти отношения несколько смещены, прежде всего потому, что функции суф. **-sk** непомерно расширились» (Суперанская 1969, 94).

Ertiľis (Эрті́ль), *Jaroslāvlis* (Яросла́вль), *Kostòpolis* (Косто́поль), *Nošùlis* (Нощу́ль), *Rošālis* (Рошду́ль), *Stāvropolis* (Ставропо́ль), *Ūsenis* (Усе́нь) u.

Visi šios grupės vietovardžiai išlaiko originalo kalbos kirčio vietą.

2.2.5. Kitų vietovardžių, kuriems pridedamos moteriškosios giminės galūnės, perraša

Gramatinant rusiškus vietovardžius gali būti pridedamos dažniausiai moteriškąją giminę žyminčios lietuviškos galūnės *-a* arba *-ė*. Ankstesniuose skyriuose jau buvo aptarta dalis vienažodžių vietovardžių, kurie perrašius į lietuvių kalbą gauna moteriškosios giminės galūnes. Tai vietovardžiai, kurių baigmenys turi identiškus atitikmenis lietuvių kalboje ir galūnė yra perrašoma be jokių pakitimų (žr. 2.2.2. Vietovardžių su galūne *-a* perraša). Antra grupė – būdvardinės kilmės moteriškosios giminės vietovardžiai (žr. 2.2.3. Rusiškų būdvardžio formą turinčių vietovardžių perraša). Be jų yra ir kitokių moteriškosios giminės vietovardžių.

Instrukcijoje teigiama, kad „moteriškosios giminės asmenvardžiai ir vietovardžiai, kurie baigiasi minkštuoju priebalsiu (t. y. ženklu *-ь*), transkribuojami su galūne *-ė*“ (Instrukcija 1990, 26). Tokio tipo vietovardžių rasta 113 pavyzdžių: *Ābezė* (Абе́зь), *Bolònė* (Боло́нь), *Civilė* (Циви́ль) u., *Grānė* (Грань), *Kėmė* (Кемь), *Kòtoroslė* (Кото́росль) u., *Mikunė* (Микунь), *Relė* (Рель), *Tvèrė* (Тверь), *Ūsmynė* (Усмынь), *Vòčė* (Вочь) u.

Kita vietovardžių grupė perrašoma pagal šią taisyklę: rusiškų vietovardžių galūnėse po priebalsių ir skiriamąjo ženklo *ь* einantis *-e* į lietuvių kalbą perrašomas kaip *-ė*. Buvo rastas 71 toks pavyzdys: *Dolgliādė* (Долголя́дье), *Krasnolipė* (Красноли́пье), *Mežrjānė* (Межпья́нье), *Novodėvičė* (Новоде́вичье), *Pòddorė* (Поддо́рье), *Gorodiščė* (Городи́ще), *Mizeriānė* (Мизеря́не), *Strialė* (Стря́ле) u., *Tuapsė* (Туапсе́), *Viālė* (Вя́лье) ež.

7 šios grupės vietovardžiai turi rusišką priesagą *-ище*, lietuviškai perrašomą *-iščė*. Rusų kalboje su šia priesaga sudaromi niekatrosios giminės daiktavardžiai, reiškiantys vietą, kur anksčiau buvo daiktas, vyko veiksmas ir pan. (plg. Грамматика русского языка 1960, 248). Pavyzdžiui, vietovardis *Izbiščė* (Изби́ще), galimai nurodo vietą, kur stovėjo pirkia, gryčia, troba²⁴. Taip pat ši priesaga nurodo menkinamąjį aspektą, turi prastumo konotaciją.

Po balsių einanti galūnė *-e* lietuviškai perrašoma kaip *-jė*: *Podchòžejė* (Подхо́жее), *Bogojavlėnījė* (Богоявле́ние), *Vozroždėnījė* (Возрожде́ние).

Galūnė *-a* suteikiama vietovardžiams, kurie turi rusų kalboje baigiasi *-я*. Raidė *я*, esanti žodžio pradžioje, taip pat po balsių ir skiriamųjų ženklų *ь*, *ъ*, transkribuojama kaip *ja*, o esanti po priebalsių – kaip *ia*. Vietovardžių, kurių gale *-я* eina po priebalsių, rasta 45, pvz.: *Amzià*

²⁴ **Изба** – „pirkia, gryčia, trobelė, troba“ (Rusų–lietuvių kalbų žodynas, t. 1, 1967, 330).

(Амзя), *Charčevnià* (Харчевня), *Iganià* (Иганя) u., *Kemlià* (Кемля), *Loknià* (Локня), *Polià* (Поля) u., *Sýnià* (Сыня), *Šanià* (Шаня) u., *Udòmlia* (Удомля), *Vilià* (Виля).

Beveik visi vietovardžiai, kurių gale **-я** eina po priebalsių, perrašyti į lietuvių kalbą turi trumpą kirčiuotą žodžio galo skiemenį. Šiam dėsniui nepaklūsta vietovardžiai *Ratýnià* (Ратыня) u., *Stèrlia* (Стерля) u. ir dar keli pavyzdžiai, turintys kirčiuotą tolesnį nuo galo skiemenį.

38-ių vietovardžių gale **-я** eina po skiriamąjo ženklo **ь** arba po balsio, pvz.: *Chasánja* (Хасанья), *Divjà* (Дивья), *Jurjà* (Юрья), *Lachdenprochjà* (Лахденпрохья), *Lajà* (Лая) u., *Šárja* (Шарья), *Rojà* (Роя), *Šujà* (Шуя), *Utrója* (Утроя) u.

2.2.6. Daugiskaitos forma vartojamų vietovardžių perraša

Dauguma rusiškų vietovardžių turi vienaskaitos formą. Atskirą grupę sudaro vietovardžiai, turintys daugiskaitos formą. Jie atpažįstami iš galūnių **-ы**, **-у**. A. Superanskajos teigimu, tokių vietovardžių susidarymas gali būti nulemtas vietovės gamtinių ypatumų (*Куты*, *Семилуки*, *Горки*) arba vietinių gyventojų grupinių pravardžių (*Василевичи*, *Дедовичи*, *Каретники*) (plg. Суперанская 1969, 98). Tokio tipo vietovardžiai transkribuojami su galūne **-ai**.

Buvo rasta 218 daugiskaitos formos vietovardžių (5 % visų pavyzdžių). 131 turi galūnę **-ы**, pvz.: *Apatítai* (Апатиты), *Begunícai* (Бегуницы), *Chibínai* (Хибины) kk., *Dibunai* (Дибуны), *Kādinai* (Кадины), *Lubiānai* (Лубины), *Sagunai* (Сагуны), *Trudai* (Труды) u., *Usādai* (Усады). 87 vietovardžiai turi daugiskaitos galūnę **-у**, pvz.: *Astračai* (Астрачи), *Byčai* (Бычки) u., *Faliònkai* (Фалёнки), *Glinai* (Глинки), *Kìrišai* (Кириши), *Nagišai* (Нагиши), *Sitnikai* (Ситники), *Žārenkai* (Жаренки).

Vadovaujantis Instrukcija, visi rusiški daugiskaitiniai vietovardžiai į lietuvių kalbą perrašomi kaip vyriškosios giminės daiktavardžiai ir jokios išimtys nenumatomos. Bet Vietovardžių žodyne buvo rasta 20 daugiskaitinių vietovardžių, kurie lietuviškai perrašomi su moteriškosios giminės daugiskaitos galūnėmis **-ės** ir **-os**, pvz.: *Bùdos* (Буды), *Čèrustès* (Черусти), *Krènès* (Крени). Jeigu tokia perraša nėra numatyta Instrukcijoje, ji kelia abejonių. Reikėtų paminėti, kokie daugiskaitos formos vietovardžių perrašos pavyzdžiai pateikiami Instrukcijoje: *Klincai* (Клиицы), *Livnai* (Ливны), *Gorkai* (Горки) (plg. Instrukcija 1990, 31). Vietovardžių žodyne pastarieji du vietovardžiai yra rašomi su moteriškosios giminės galūnėmis: *Livnos* (Ливны), *Gòrkos* (Горки), taip pat *Korrogòros* (Корпогоры), *Nikologòros* (Никологоры). Bendrinis rusiškas žodis *горки* 'kalneliai' yra moteriškosios giminės, todėl jo lietuviška perraša su moteriškosios giminės galūne yra logiška, vis dėlto ji prieštarauja Instrukcijai.

Galima paminėti ir atvirkštinį procesą – lietuviškų daugiskaitos formą turinčių vietovardžių perrašą rusų kalba. Pagal VLKK priimtą nutarimą „į rusų kalbą transkribuotus ar

šnekamojoje rusų kalboje pavartotus Lietuvos daugiskaitinius vietovardžius laikyti nekaitomomis formomis ir prie jų nedėti rusų kalbos linksnių galūnių, pvz.: *Был в Шяуляй, приехал из Тракай*. Sintaksinius jų ryšius su kitais žodžiais galima išryškinti pridėjais gimininiais žodžiais, pvz.: *Был в городе Шяуляй, родился в деревне Кальвяй*²⁵.

2.3. Perrašos taisyklių neatitinkančių vientisinių vietovardžių rašyba

Šaltinyje buvo rasta ir tokių vietovardžių, kurie neatitinka perrašos iš rusų kalbos taisyklių, numatytų Instrukcijoje. Kai kurie netikslios perrašos variantai jau buvo minėti ankstesniuose darbo skyriuose. Dabar plačiau analizuojami vietovardžiai, kurie gramatinami pridėdant ne tokias lietuviškas galūnes, kokias numato Instrukcija. Rastas 41 pavyzdys, kuriuos galima suskirstyti į 8 grupes (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Perrašos taisyklių neatitinkantys vietovardžiai

Pavyzdžių skaičius	Šaltinyje nurodoma galūnė	Taisyklių numatoma galūnė
25	-is; -as	-ai
7	-is	-as
3	-us; -as	-is
2	-ia	-a
1	-us	-as
1	-ai	-a
1	-ai	-ja
1	-is	-ai

Didžiausia jų dalis (25 pavyzdžiai) – tai vietovardžiai, turintys rusiškas galūnes **-bi** ir **-u**. Pagal Instrukciją tai turėtų būti daugiskaitos formą turintys vietovardžiai, perrašomi su lietuviška galūne **-ai**. Rasti pavyzdžiai yra perrašyti su galūnėmis **-is** ir **-as**, pvz.: *Āchtas* (*Ахты*), *Bāvlas* (*Бавлы*), *Kaltāsas* (*Калтасы*), *Louchis* (*Лоухи*), *Pīndušis* (*Пиндуши*), *Sālmis* (*Салми*), *Sasykòlis* (*Сасыколи*). Vietovardis *Bāvlas* (*Бавлы*) rusų kalboje yra daugiskaitinis, todėl tokia jo perraša pažeidžia normas. Tokio tipo vietovardžiai kaip *Jamāšis* (*Ямаши*), turintys gale **-u**, priklausomai nuo to, kokiam RF regione yra fiksuoti, gali būti kitų kalbų kilmės vietovardžiai. Tokiu atveju, pagal Instrukciją, jie nėra gramatinami ir paliekami nekaitomi, vadinasi, nebūtų galima pridėti galūnės **-is**.

Atvirkščias reiškinys, kai vienaskaitos formą turintis rusiškas vietovardis lietuvių kalba perrašomas daugiskaitos forma, įvyko hidronimo *Ūstjai* (*Устя*) u. perrašos atveju. Vietovardis

²⁵ Dėl Lietuvos vietovardžių rašymo rusų kalba [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://vlkk.lt/lit/nutarimai/dokumentas.79.html>>.

baigiasi **-я** po minkštumo ženklų **б**, todėl turėtų būti perrašomas su lietuviška galūne **-ja** – *Ustja*.

7 vietovardžiai nepaklūsta Instrukcijoje nurodytai taisyklei, teigiančiai, kad vietovardžiai, kurie baigiasi kietuoju priebalsiu, turi būti transkribuojami su galūne **-as** (plg. Instrukcija 1990, 23). Minėti 7 pavyzdžiai yra perrašomi su galūne **-is**: *Ādleris* (*Адлер*), *Biseris* (*Бисер*) (Instrukcijoje rašoma *Biseras*), *Pājeris* (*Па́йер*) k., *Suslōngeris* (*Сусло́нгер*), *Šūšeris* (*Шу́шер*), *Tiāteris* (*Тя́тер*) u., *Tīmšeris* (*Тимше́р*). Rusų kalboje visi šie vietovardžiai baigiasi **-ep**. Instrukcija numato, kad „vyrų pavardės, kurios turi gale **-op**, **-ep**, transkribuojamos atitinkamai su galūnėmis **-ius** ir **-is**“ (Instrukcija 1990, 25). Galima numanyti, kad ši pavardžių perrašos taisyklė pritaikyta ir analogišką žodžio galą turintiems vietovardžiams.

Dar 2 vietovardžiai perrašomi netiksliai, nes nesilaikoma taisyklės, nurodančios, kad vietovardžiai, turintys galūnę **-uĩ**, turi būti perrašomi su lietuviška galūne **-is**. Jiems prirašoma priesaga **-ijus** arba galūnė **-as**: *Proletārijus* (*Пролета́рий*), *Iriklĩnskas* (*Ириклинский*). Reikia paminėti, kad taisyklė taikoma tik vietovardžiams, kurių kilmininko galūnės yra **-ogo**, **-ego**, bet nenurodoma, ką daryti su tais vietovardžiais, kurių kilmininko galūnės yra kitokios. Vietovardžio *Proletārijus* (*Пролета́рий*) rusų kalbos kilmininkas būtų *Пролетария*. Pagal kilmininko galūnę vietovardis transkribuotas laikantis taisyklės, taikomos vyrų vardų ir pavardžių transkripcijai: „Vyrų pavardės ir vardai, kurie baigiasi **-uĩ** (kilmininko galūnė **-я**, pvz., Бабий, **-я**), transkribuojami su **-ijus**“ (Instrukcija 1990, 28). Vietovardis *Proletārijus* (*Пролета́рий*) nėra pavardė, todėl kaip iš tiesų turėtų būti transkribuojamas šis žodis, Instrukcija nenurodo. Antrojo vietovardžio *Iriklĩnskas* (*Ириклинский*) kilmininkas yra su galūne **-ogo** – *Ириклинского*. Taigi, šis vietovardis turėtų būti perrašomas su galūne **-is**.

Taisyklei, teigiančiai, kad vyriškosios giminės vietovardžiai, kurie baigiasi ženklu **-б**, turėtų būti transkribuojami su galūne **-is**, nepaklūsta vietovardis *Mōzyrius* (*Мозырь*). Jam pridedama lietuviška galūnė **-(i)us**. Pagal taisyklės perrašytas vietovardis atrodytų taip – *Mōzyris*.

Du vietovardžiai perrašyti nesilaikant jau anksčiau aptartos taisyklės, nurodančios, kad rusų kalbos priebalsę **ч**, einančią prieš balses **а**, **о**, **ѐ**, **у**, lietuvių kalba reikia transkribuoti **č(i)**, todėl vietovardžių gale rašoma **-ia**. Pateiktai taisyklei prieštarauja vietovardžių *Usviačā* (ba ir ru *Усвя́ча*) u. ir *Vōlča* (*Волча́*) u. lietuviška perraša. Šiuose žodžiuose prieš balsę **а** einanti **ч** turėtų būti perrašoma **č(i)**, o ne **č**.

Vietovardis *Kadýjus* (*Кады́й*) nepaklūsta taisyklei, teigiančiai, kad „vietovardžiai, kurie baigiasi galūne **-uĩ**, transkribuojami su galūne **-as**“ (Instrukcija 1990, 29). Vietovardis *Overiātai* (*Оверята́*), vadovaujantis Instrukcija, turėtų būti perrašomas su vienaskaitos galūne **-a**.

Vietovardis *Janisjárvis* (*Янисъярви*) ež. perrašomas su galūne *-is*, nors žiūrint formaliai turėtų gauti daugiskaitos formos galūnę *-ai* (rusiškas vietovardis baigiasi *-u*). Vietovardis yra ne rusiškos kilmės. Jis kilęs iš suomiško žodžio *Jänisjärvi*, bet perraša atliekama remiantis rusišku variantu *Янисъярви*, todėl turėtų būti paisoma atitinkamų taisyklių ir lietuviškai perrašoma su galūne *-ai*.

2.4. Sudėtinių rusiškų vietovardžių perraša

Šaltinyje buvo rasti 532 sudėtiniai vietovardžiai, t. y. vietovardžiai, kuriuos sudaro du ir daugiau žodžių. Jie sudaro 12,5 % visų rastų pavyzdžių. Iš rusų kalbos (o ir iš kitų užsienio kalbų) perrašant sudėtinius vietovardžius kyla klausimas, prie kurio dėmens pridėti atitinkamą lietuvišką galūnę. Taisyklė yra nurodyta knygoje „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“: „Rašant iš kelių žodžių sudarytus vietovardžius, lietuviškos galūnės dedamos tik prie paskutinio žodžio, pvz.: *Krivoj Rogas* (*Krivoj Rogo...*), *Alma Ata* (*Alma Atos...*), *Tel Avivas*, *Adis Abeda*, *Port Saidas*, *San Paulas*, *Pa de Kalė* <...>. Kai pavardė ar vietovardis yra dvigubi – sudaryti iš dviejų brūkšneliu sujungtų savarankiškų tikrinių vardų, galūnės dedamos prie abiejų žodžių ir abu žodžiai linksniuojami, pvz.: *Kabardos-Balkarijos ATSR*; *Saltykovas-Ščedrinas*, *Andersenas-Neksė*; plg. *Semionovas-Tian Šanskis*“ (Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba 1989, 87).

Neretai sudėtiniuose rusiškuose vietovardžiuose atsiranda brūkšnelis, jo perraša lietuvių kalba įvairuoja. „Kitų kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai, sudaryti iš dviejų ar daugiau žodžių, yra rašomi be brūkšnelių, neatsižvelgiant į tai, ar originalo kalboje brūkšnelis rašomas ar ne <...>. Brūkšnelis rašomas tik tada, kai asmenvardis ar vietovardis yra dvigubas“ (ten pat, p. 87–88).

2.4.1. Dvižodžių vietovardžių perraša

Dvižodžiai vietovardžiai sudaro didžiąją sudėtinių vietovardžių dalį. Buvo rasti 506 pavyzdžiai.

2.4.1.1. Vietovardžių, kurių gimininis (nomenklatūrinis) žodis verčiamas, perraša

Didžiausią grupę (134 pavyzdžiai) sudarė dvižodžiai vietovardžiai, kurių pirmasis dėmuo rusiškai rašomas būdvardžio forma, o lietuviškai perrašomas kilmininko linksnio formos daiktavardžiu, antrasis dėmuo – gimininis (nomenklatūrinis) žodis – verčiamas į lietuvių kalbą, pvz.: *Agrachāno pūsiasalis* (*Аграханский полуостров*), *Azòvo jūra* (*Азовское море*), *Bogòso kalnāgūbris* (*Богосский хребет*), *Gāličo aukštumà* (*Галичская возвышенность*), *Kòlos įlanka* (*Колы́ский залив*), *Mamìsòno pégėja* (*Мамисонский перевал*), *Mùrmansko krañtas* (*Мурманский берег*), *Timāno kalvāgūbris* (*Тиманский кряж*), *Kùbenos ėžeras* (*Кубенское озеро*), *Valaāto sālos* (*Валаамские острова*). Verčiami gimininiai žodžiai *aukštuma*, *žetuma*, *kyšulys*, *įlanka*,

sqsiauris, sqsmauka, sala, pusiasalis, kanalas, krantas, kalnagūbris, kalvagūbris, jūra, ežeras, pelkė, perėja, sritis, žemė, laukas, stepė, kapinės, vartai, kalėjimas, tvirtovė.

Gimininiai žodžiai *kalnagūbris* ir *kalvagūbris* yra labai artimos reikšmės: *kalnagūbris* „pailgas kalnuotas ruožas“ (DLKŽ_e) ir *kalvagūbris* „pailgas kalvotas ruožas“ (DLKŽ_e). Rusų kalba jie įvardijami trimis skirtingais žodžiais: *гряда* (‘kalnagūbris’)²⁶, *кряж* (‘kalnagūbris’)²⁷, *хребет* (‘kalnagūbris’)²⁸, kurie žodyne apibūdinami žodžiu *kalnagūbris*. Perrašant vietovardžius iš rusų į lietuvių kalbą tik viename pavyzdyje (*Bogòso kalnāgūbris* (*Бого́сский хребет*)) gimininis žodis *хребет* buvo išverstas *kalnagūbris*. Likusiuose penkiuose vietovardžiuose su gimininiais žodžiais *гряда* ir *кряж* buvo pasirinktas lietuviškas vertimas *kalvagūbris*: *Donèco kalvāgūbris* (*Донецкий кряж*), *Tìchvino kalvāgūbris* (*Тихвинская гряда*).

Perrašytus į lietuvių kalbą analizuojamos grupės vietovardžius būtų galima laikyti sudėtiniais kilmininkiniais vietovardžiais, bet originalo forma jie sudaryti su daiktavardiškuoju būdvardžiu, todėl yra artimesni kvalifikaciniams vietovardžiams.

VLKK teigia, kad „sudėtinuose pavadinimuose rusų, baltarusių kalbomis įprastus daiktavardiškuosius būdvardžius lietuvių kalboje atitinka daiktavardžio kilmininko forma, plg.: *Lietuva, Lietuvos Respublika* ir sulot. rus. *Litva, Litovskaja Respublika*“²⁹. Lietuviška kilmininko galūnė yra dedama prie vietovardžio pirmojo dėmens, numetus būdvardžio priesagas *-ский, -ская, -ские*.

Tokiuose vietovardžiuose kaip *Lādogos ēžeras* (*Ладожское озеро*) ir *Onėgos ēžeras* (*Онежское озеро*) lietuviška transkripcija vykdoma ne tik numetus būdvardžio priesagą *-ское*, bet remiantis pradine žodžio forma, iš kurios buvo padarytas būdvardis. Lietuvių kalba rašoma ne *Ladožos ežeras, Onežos ežeras*, nors formaliai numetus priesagą taip turėtų būti. Rusiški būdvardžiai *Ладожское, Онежское* padaromi iš tikrinių daiktavardžių *Ладога, Онего*³⁰. Įvyksta priebalsių *з – ж* kaita. Lietuviškai transkribuotuose vietovardžiuose yra priebalsė *g*, todėl galima spręsti, kad pasinaudota pradinėmis formomis, kuriose kaita neįvykusi.

Aptariamoms grupės vietovardžiai nepaklūsta anksčiau cituotai taisyklei, kad sudėtinuose vietovardžiuose lietuviškos galūnės dedamos tik prie paskutinio žodžio. Šiuo atveju lietuviškas galūnės gauna abu sudėtinio vietovardžio žodžiai, nors pirmasis, turintis kilmininko formą, ir nėra kaitomas.

Tai pačiai grupei priskirtini ir vietovardžiai, sudaryti iš gimininio žodžio, verčiamo į lietuvių kalbą, ir kilmininko formos asmenvardžio, lietuvių kalba perrašomo taip pat

²⁶ „Гряда, -ы; 3. kalnynas, kauburnas, gaugarynas, gūbrynas, kalnagūbris“ (Rusų-lietuvių kalbų žodynas, t. 1, 1967, 192).

²⁷ „Кряж, -а; 2. kalnagūbris, (kalnų) ketera; kalnynas, gaugarynas“ (ten pat, 422).

²⁸ „Хребет, -бта́; 3. kalnagūbris; gaugarysnas, kalnynas“ (Rusų-lietuvių kalbų žodynas, t. 2, 1967, 569).

²⁹ VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://vlkk.lt/lit/101674>>.

³⁰ „Geografiniame enciklopediniame žodyne“ hidromimui *Ладожское озеро* nurodomi sinonimai *Нево, Ладога* (p. 245), o *Онежское озеро* turi sinonimišką pavadinimą *Онего* (p. 319).

kilmininku, pvz.: *Ártūro salà* (*Остров Артура*), *Briùso salà* (*Остров Брюса*), *Čertyšòvo kalvāgūbris* (*Гряда Чермышёва*), *Charāmio péréja* (*Перевал Харамя*), *Lìtkės ĭlanka* (*Залив Лутке*) ir pan. Šio tipo sudėtinių vietovardžių dėmenų tvarka perrašant iš rusų į lietuvių kalbą kinta.

Tokio tipo sudėtiniai vietovardžiai yra žodžių junginiai, sudaryti iš pažyminio ir pažymimojo žodžio. Gimminis žodis, einantis pažymimuoju žodžiu, valdymo ryšiu prisijungia kilmininku išreikštą nederinamąjį pažyminį. Pasak DLKG, „pažymimasis žodis reiškia apibendrintą, platesnį daikto pavadinimą, pažyminys – siauresnį, kartais individualų to daikto vardą“ (DLKG 1996, 559). Pažyminiu eina tikriniai vardai: geografinių objektų, vietų, valstybių, administracinių vienetų, daiktų pavadinimai, pvz.: *Baltijos jūra*, *Trakų pilis*, *Puntuko akmuo* ir pan. Lietuvių kalboje nederinamieji pažyminiai, išreikšti daiktavardžio kilmininku, paprastai eina prieš pažymimąjį žodį (konstrukcija „daiktavardžio kilmininkas + daiktavardis (pažymimasis žodis)“), o rusų kalboje – atvirkščiai (konstrukcija „daiktavardis (pažymimasis žodis) + daiktavardžio kilmininkas“). Todėl perrašant į lietuvių kalbą sudėtinius vietovardžius su nederinamojo pažyminio ir pažymimojo žodžio konstrukcija, kinta vietovardžio dėmenų tvarka ją pritaikant lietuvių kalbos sistemai.

Nėra apibrėžta, kuriuos gimminius žodžius reikia versti, o kuriuos ne. Rasti du pavyzdžiai su skirtingomis to paties būdvardžio giminės formomis – *Андомский*, *Андомская*: *Ándomos Pogòstas* (*Андомский Погост*) ir *Ándomos aukštumà* (*Андомская возвышенность*). Perrašant į lietuvių kalbą, būdvardis, nepaisant giminės, perrašomas kilmininko linksnio daiktavardžiu, o antras dėmuo vienu atveju verčiamas, o kitu – ne, nors žodis *Погост* yra išverčiamas į lietuvių kalbą kaip '1. kaimo kapinės; 2. *pasen. tarm.* bažnytkiemis; šventorius' (Rusų–lietuvių kalbų žodynas 1967, 169). Todėl sudėtinis vietovardis galėtų būti, pavyzdžiui, *Andomos kapinės*. Galima daryti išvadą, kad šis žodis neverčiamas, nes sudėtiniamе vietovardyje atlieka savarankiško tikrinio daiktavardžio funkciją. Tai patvirtina žodžio *Погост* rašymas didžiąja raide.

2.4.1.2. Vietovardžių, kurių būdvardžiu išreikštas pirmasis dėmuo verčiamas, perraša

Kita didelė grupė sudėtinių vietovardžių (112 pavyzdžių) rusų kalboje sudaryti iš būdvardžio ir tikrinio daiktavardžio. Perrašant į lietuvių kalbą būdvardis yra verčiamas, o daiktavardžiui pridedama atitinkama lietuviška galūnė taikant tas pačias kaip ir vientisinių vietovardžių gramatinimo taisykles, pvz.: *Aukštutinis Baksānas* (*Верхний Баксан*), *Didỹsis Pìkinas* (*Большое Пикино*), *Mažóji Cilnà* (*Малая Июльна*), *Naujāsīs Karačĭājus* (*Новый Карачай*), *Poliārĭnis Urālas* (*Полярный Урал*) k.k., *Sausāsīs Jelānčýkas* (*Сухой Еланчик*) u., *Senāsīs Kuākas* (*Старый Куак*), *Žemutìnė Pešà* (*Нижняя Пеша*). Verčiami būdvardžiai *bendrasis*, *aukštutinis*, *žemutinis*, *didysis*, *mažasis*, *naujasis*, *poliarinis*, *priešpoliarinis*, *sausasis*,

senasis, vidurinis. Dalis jų yra poliarizaciniai, arba opoziciniai, būdvardžiai, sudarantys opozicines poras: aukštutinis / žemutinis, didysis / mažasis, naujasis / senasis.

Iš šios grupės išsiskiria šeši vietovardžiai su būdvardžiais *северный* 'šiaurinis' ir *южный* 'pietinis'. Jie į lietuvių kalbą verčiami ne būdvardžiu, o daiktavardžio kilmininku – *pietu*, šiaurės: *Pietų Keltma* (*Южная Кельтма*) u., *Pietų Urālas* (*Южный Урал*) kk., Šiaurės Komunāras (*Северный Коммунар*), Šiaurės Kospāšskis (*Северный Коспашский*), Šiaurės Osētija (*Северная Осетия*), Šiaurės Urālas (*Северный Урал*). Toks vertimas nėra aiškiai motyvuotas, nes analogiškas pavyzdys *Vidurinis Urālas* (*Средний Урал*) rodo, kad būdvardis *средний*, žymintis objekto vietą (geografinę padėtį) kaip ir *северный* ar *южный*, yra verčiamas būdvardžiu *vidurinis*, o ne daiktavardžiu *vidurio* (plg. *Vidurio Uralas*).

Išsiskiria rusiškas vietovardis *Нижний Новгород*. Vietovardžių žodyne pateikiamos dvi lietuviškos jo perrašos formos: *Žemutinis Naūgardas*, *Nižnij Nòvgorodas*. Pirmuoju atveju (*Žemutinis Naūgardas*) būdvardis yra verčiamas į lietuvių kalbą, o tikrinis daiktavardis vartojamas tradicine lietuvių kalboje forma. Kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo lietuvių kalboje principų naujos redakcijos projekte numatyta, kad „kitų kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai, seniai lietuvių kalboje gavę savitas formas, laikomi tradiciniais ir vartojami visais atvejais <...>. Taip pat kaip tradiciniai vartojami labiau paplitę pasaulio vietovardžiai (tarp jų ir verstiniai), pvz.: *Andalūzija*, *Jakutija*, *Ženeva*, *Teksasas*, *Juodoji jūra*, *Mergelių salos*, *Ramusis vandenynas*, *Šv. Lauryno upė*, *Žaliojo Kyšulio salos*“³¹. Antruoju atveju (*Nižnij Nòvgorodas*) būdvardis neverčiamas ir perrašomas nekaitoma forma, o tikrinis daiktavardis gramatinamas jam pridėdant galūnę -as. Tokia sudėtinio vietovardžio perrašos forma taip pat nėra motyvuota, nes analogiškų vietovardžių (*Žemutinis Čegėmas* (*Нижний Чегем*), *Žemutinis Lòmovas* (*Нижний Ломов*), *Žemutinis Òdesas* (*Нижний Одес*) poliarizacinis būdvardis *žemutinis* visada yra verčiamas.

2.4.1.3. Vietovardžių, kurių abu dėmenys verčiami į lietuvių kalbą, perraša

Rasta 20 sudėtinių vietovardžių, kurių abu dėmenys yra verčiami į lietuvių kalbą. Rusų kalboje jie yra sudaryti iš būdvardžio (daiktavardinio arba ne) ir daiktavardžio (gimininio žodžio). Sudėtinių vietovardžių dėmuo, išreikštas daiktavardiniu būdvardžiu, į lietuvių kalbą verčiamas daiktavardžio kilmininko forma: *Krỹžiaus įlanka* (*Крестовая губа*), *Lokių įlanka* (*Залив Медвежий*), *Vókiečių kyšulys* (*Мыс Немецкий*), *Rāvolgio aukštumà* (*Приволжская возвышенность*), *Pākaspijo žemumà* (*Прикаспийская низменность*), *Stālo kálnas* (*Соловая гора*), *Vėjų júosta* (*Ветренный пояс*).

³¹ VLKK projektas „Kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo lietuvių kalboje principai“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/10121>>.

Sudėtinių vietovardžių dėmuo, išreikštas paprastuoju būdvardžiu, į lietuvių kalbą verčiamas būdvardžiu: *Baltóji Žẽmẽ* (Белая Земля), *Júodosios žẽmẽs* (Чёрные земли), *Minerāliniai Vándenys* (Минеральные Воды), *Nauijóji Žẽmẽ* (Новая Земля), *Pavojìngasis kušulỹs* (Мыс Опасный), *Raudonóji aikštẽ* (Красная площадь), *Uolėtasis kalnāgūbris* (Скальный хребет). Kokybiniai būdvardžiai rašomi įvardžiuotine forma.

Išimtį sudaro vietovardis *Šiaurės skliautākavės* (Северные увалы), rusų kalboje sudarytas iš paprastojo būdvardžio ir daiktavardžio. Abu vietovardžio dėmenys į lietuvių kalbą yra verčiami. Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, rusų kalbos vietovardyje yra vartojamas būdvardis *северные*, kuris šiuo atveju į lietuvių kalbą išverčiamas ne būdvardžiu, o daiktavardžio kilmininko forma.

Du pavyzdžiai rusų kalboje sudaryti iš daiktavardžio kilmininko ir daiktavardžio (gimininio žodžio) – *Čiurliónio kalnāĩ* (Горы Чюрлениса) ir *Geróvės įlanka* (Залив Благополучия). Atitinkamai jie išverčiami ir į lietuvių kalbą.

Neaišku, kada tokie būdvardžiai kaip *красная* ('raudonoji'), *белая* ('baltoji'), *чёрные* ('juodosios') verčiami į lietuvių kalbą, o kada ne. Rasti 46 sudėtinių vietovardžių pavyzdžiai, kur minėti būdvardžiai nėra verčiami: *Krāsnyje Barikādos* (Красные Баррикады), *Krāsnyj Jāras* (Красный Яр), *Krāsnyj Bogatỹris* (Красный Богатырь), *Čiòrnyj Jāras* (Чёрный Яр), *Čiòrnyj Porògas* (Чёрный Порог), *Bèlyj Rāstas* (Белый Раст), *Bèlyj Gorodòkas* (Белый Городок). VLKK teigia: „Visa, kas susiję su kitakalbiais pavadinimais, nėra labai lengvai sprendžiama: vienu vartojamos tradicinės, kitų verstinės, kitų – originalios ar adaptuotos formos, taip elgiamės su vietovardžiais, su asmenvardžiais, ir su įstaigų, organizacijų pavadinimais taip pat. Nenorint prikurti naujų to paties pavadinimo variantų, atitikmenų tenka ieškoti žodynuose, enciklopedijose, žinynuose“³².

2.4.1.4. Vietovardžių, kurių antrajam dėmeniui pridedama galūnė, perraša

71 sudėtinis vietovardis, rusų kalboje sudarytas iš būdvardžio ar svetimos kilmės žodžio ir tikrinio daiktavardžio, lietuviškai perrašomas galūnę pridedant tik antrajam dėmeniui – tikriniam daiktavardžiui, o pirmas dėmuo palieka nekaitomas.

Pirmas dėmuo – būdvardis: *Bazárnyj Karabulākas* (Базарный Карабулак), *Dálneje Konstantínovas* (Дальнее Константиново), *Krāsnyj Chòlmas* (Красный Холм), *Lesnòj Gorodòkas* (Лесной Городок), *Mòkryj Jelánčukas* (Мокрый Еланчик) u., *Sviatòj Nòsas* (Святой Нос), *Širòkij Karatỹšas* (Широкий Карамыш), *Tìchaja Sosnà* (Тихая Сосна) u.

Pirmas dėmuo – svetimos kilmės žodis: *Čagán Ūsnas* (Чаган Усн), *Iki Burùlas* (Ики Бурул), *Ščiùčje Òzeras* (Шучье Озеро), *Ulán Chòlas* (Улан Хол).

³² VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/10400>>.

2.4.1.5. Vietovardžių, kurie netenka brūkšnelio, perraša

Rusų kalboje sudėtiniai vietovardžiai dažnai rašomi su brūkšneliu, o į lietuvių kalbą brūkšnelis perrašomas tik tuo atveju, kai sudėtinis vietovardis sudarytas iš dviejų atskirų tikrinių vardų. Brūkšnelis – tai rašybos ženklas, ne atskiriantis, o sujungiantis žodžius. S. Keinys teigia: „Brūkšneliu susiejami ta pačia ne vieno žodžio lytimi vartojami (taid ir atskirai linksniuojami <...>) vieno žmogaus asmenvardžiai (išskyrus vardus ir pavardžius), tokie pat vienos tos pačios vietos vardai ir kiti pavadinimai“ (Keinys 2005, 187).

81 vietovardis rusų kalboje sudarytas iš nekaitomo dėmens ir tikrinio daiktavardžio, atskirtų brūkšneliu, į lietuvių kalbą perrašomi be brūkšnelio, galūnę suteikiant tik tikriniam daiktavardžiui, o pirmas dėmuo lieka nekaitomas, pvz.: *Alchán Kalà* (Алхан-Кала), *Bači Jùrtas* (Бачи-Юрт), *Domái Ulgènas* (Домбай-Ульген) k., *Erkeñ Šachāras* (Эркен-Шахар), *Kirgiz Mijākis* (Киргиз-Мияки), *Losino Petròvskis* (Лосино-Петровский), *Pai Chòjus* (Пай-Хой) klng., *Ūst Lugà* (Усть-Луга).

Vietovardžių *Jùgo Kámskis* (Юго-Камский), *Jùžnyj Kòspašskis* (Южный-Коспашский), *Jùžno Suchokùmskas* (Южно-Сухомск), *Sèvero Zadònskas* (Северо-Задонск), *Centrálnyj Kòspašskis* (Центральный-Коспашский) pirmasis dėmuo nurodo objekto geografinės koordinatės: pietūs, šiaurė, centras. *Южный*, *южно* (‘pietinis’), *центральный* (‘centrinis’) – tai būdvardžių formos. *Юго* (‘pietų’), *северо* (‘šiaurės’) – tą pačią funkciją atliekančios daiktavardžio kilmininko formos – matomas sudėtinių vietovardžių darybos variantiškumas. Nors originalo kalba yra pavartotos kaitomų kalbos dalių formos (būdvardis, daiktavardis), rašomas brūkšnelis lemia tai, kad vietovardžio pirmieji dėmenys lieka nekaitomi.

Brūkšnelio rašymu rusų kalboje skiriasi, o lietuvių kalboje sutampa vietovardžiai *Gavrìlov Jātas* (Гаврилов-Ям) ir *Gavrìlov Posādas* (Гаврилов Посад). Jų pirmąjį dėmenį *Гаврилов* galima traktuoti kaip sutrumpėjusią ir prieš pažymimąjį žodį rašomą pavardės kilmininko formą *Гаврилово*. Įprastas rusų kalboje junginys skambėtų taip: *Ям*³³ *Гаврилова* (‘Gavrilovo pašto stotis’), *Посад*³⁴ *Гаврилова* (‘Gavrilovo priemiestis’). Šių dviejų savo sandara panašių vietovardžių užrašymo skirtybių tektų ieškoti nagrinėjant jų kilmę.

Iš aptariamų vietovardžių grupės išsiskiria 15 pavyzdžių, tokių kaip: *Aleksándro Nèvskis* (Александр-Невский), *Losino Petròvskis* (Лосино-Петровский), *Nikòlsko Archàngelskis* (Никольско-Архангельский), *Dmìtro Pokròvskojė* (Дмитро-Покровское) ir pan. Neaišku, kokiai kalbos daliai rusų kalboje priskirtinas šių vietovardžių pirmasis dėmuo. Perrašius į lietuvių kalbą, žodžiai *Aleksándro*, *Losino*, *Nikòlsko* formaliai atrodo kaip daiktavardžio kilmininkas ir yra nekaitomi. Rusų kalbos vietovardis *Aleksándro Nèvskis* (Александр-

³³ „Ям, –a ist. pašto stotis (kur pakeisdavo arklius)“ (Rusų-lietuvių kalbų žodynas, t. 2, 1967, 609).

³⁴ „Посад –a pasen. 1. priemiestis, miestelis; miesto tipo gyvenvietė; 2. ist. prekybos ir pramonės rajonas užmiestyje“ (Rusų-lietuvių kalbų žodynas, t. 2, 1967, 224).

Невский) tikriausiai kildintinas iš Aleksandro Neviškio (*Александр Невский*), Naugardo, Kijevo, Vladimiro kunigaikščio, provoslavų šventojo vardo. Tada sudėtinio vietovardžio dėmuo *Aleksandro* būtų tam tikra vardo forma.

4 sudėtiniai vietovardžiai rusų kalba rašomi su brūkšneliu, o į lietuvių kalbą perrašomi be brūkšnelio suteikiant kaitomas galūnes abiem dėmenims: *Gūsis Chrustálnas* (*Гусь-Хрустальный*), *Lādva Vetkà* (*Ла́два-Ве́тка*), *Pereslāvlis Zalēskis* (*Пересла́влъ-Зале́ский*), *Rādica Krylovka* (*Ра́дица-Кры́ловка*).

2.4.1.6. Vietovardžių su brūkšneliu perraša

Buvo rasti tik 4 sudėtiniai vietovardžiai, kurie rusų kalboje rašomi su brūkšneliu ir į lietuvių kalbą perrašomi su brūkšneliu. Tai dvigubi vietovardžiai, sudaryti iš dviejų tikrinių daiktavardžių: *Kabārda-Balkārija* (*Кабарди́но-Балка́рия*), *Likinò-Dulìðvas* (*Ли́кино-Дуле́во*), *Orèchovas-Zùjevas* (*Оре́хово-Зу́ево*), *Iljìnskojė-Chovánskojė* (*Ильи́нское-Хованское*).

Kabārda-Balkārija (*Кабарди́но-Балка́рия*) netranskribuojamas paraidžiui, o turi tradicinę formą. Pasak VLKK, „lietuvių kalboje vartotina vietovardžio sulietuvinta forma *Kabārda-Balkārija* (*Kabardos-Balkarijos Respublika*) – Rusijos Federacijos respublika Šiaurės Kaukaze, rus. *Кабардино-Балкария* <...>. Vietovardis dvigubas (sudarytas iš kažkada buv. savarankiškų vietovardžių), todėl rašomas su brūkšneliu (be tarpų), o kaitomi abu jo dėmenys: *Kabarda-Balkarija*, *Kabardos-Balkarijos... Kabardoje-Balkarijoje*“³⁵.

Vietovardžio *Likinò-Dulìðvas* (*Ли́кино-Дуле́во*) pirmas dėmuo yra nekaitomas, nes baigiasi kirčiuota *-o*. „Tikrinį vardą sudarantys žodžiai, kaip ir atskiri tikriniai vardai, jeigu baigiasi kirčiuotu balsiu, balsiu *u* arba dviejų balsių sandūra, rašomi nekeičiant galūnių ir nelinksniuojami, pvz.: *Antuanas de Sent Egziuperi*“ (Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba 1989, 87). Antrasis dėmuo baigiasi nekirčiuota *-o*, todėl jam pridedama lietuviška galūnė *-as*. Kitų trijų vietovardžių abu dėmenys yra kaitomi.

2.4.1.7. Daugiskaitos forma vartojamų sudėtinių vietovardžių perraša

21 sudėtinis vietovardis sudarytas iš daugiskaitos forma pavartotų būdvardžio ir tikrinio daiktavardžio. Būdvardis yra perrašomas paraidžiui ir lieka nekaitomas, o daiktavardžiui pridedama lietuviška daugiskaitos galūnė ir jis yra kaitomas. Rusiška būdvardžio daugiskaitos galūnė *-ые* lietuviškai perrašoma *-yje*, o *-ие* – *-ije*.

11 vietovardžių yra vyriškosios giminės. Perrašant lietuvių kalba daiktavardžiui pridedama vyriškosios giminės galūnė *-ai*, pvz.: *Bogātyje Sabaĩ* (*Богаты́е Сабы́*), *Dálnije Zelencaĩ* (*Дальние Зелены́*), *Krāsnyje Tkačiaiĩ* (*Красные Ткачи́*), *Mālyje Derbėtai* (*Малые Дербеты́*), *Nāberežnyje*

³⁵ VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/101640>>.

Čelnaĩ (*Набережные Челны*), *Serėbrianyje Prudaĩ* (*Серебряные Пруды*). Iš šios grupės išsiskiria vietovardis *Krāsnyje Strūgai* (*Струги Красные*). Originalo forma pirmas dėmuo yra tikrinis daiktavardis, o antras – būdvardis. Jį perrašant vietovardžio dėmenys sukeičiami vietomis.

8 vietovardžiai yra moteriškosios giminės. Juos perrašant prie daiktavardžio pridedama galūnė *-(i)os*, pvz.: *Lesnýje Poliānos* (*Лесные Поляны*), *Poliárnbye Zòrios* (*Полярные Зори*), *Sìniye Lipiāgos* (*Синие Луяги*), *Višniakòvskije Dāčios* (*Вишняковские Дачи*).

Kyla abejonių, ar vietovardžiams *Dagestánskije Ogniaĩ* (*Дагестанские Огни*) ir *Viātskije Poliānai* (*Вятские Поляны*) pridėtos tinkamos lietuviškos daugiskaitos formos galūnės. Tikrinis daiktavardis *Ogni* yra kilęs iš bendrinio *ogni* ‘ugnys, žiburiai’, kuris yra moteriškosios giminės, todėl vietovardis į lietuvių kalbą turėtų būti perrašomas *Dagestánskije Ōgnios*. Daiktavardis *поляны* (‘miško aikštės, erčios, laukymės’) taip pat yra moteriškosios giminės, plg. *Lesnýje Poliānos* (*Лесные Поляны*), todėl vietovardis turėtų būti perrašomas *Viātskije Poliānos*.

2.4.1.8. Kiti dvižodžių sudėtinių vietovardžių perrašos atvejai

Aptinkama nedaug vienodai perrašomų kitų sudėtinių dvižodžių rusiškų vietovardžių pavyzdžių, todėl netikslinga kalbėti apie perrašos dėsnius.

Moteriškosios giminės sudėtinių vietovardžių buvo rasta 31. Jų pirmasis dėmuo rusų kalboje yra būdvardis, o antrasis – tikrinis daiktavardis, pvz.: *Bėlaja Beriozkà* (*Белая Берёзка*), *Čiòrnaja Pādina* (*Чёрная Падина*), *Jāsnaja Polianà* (*Ясная Поляна*), *Mālaja Purgà* (*Малая Пурга*), *Tiòplaja Gorà* (*Тёплая Гора*). Rusų kalboje kaitant vietovardį abu dėmenys yra linksniuojami: *Белая Берёзка, в Белой Берёзке*. Kadangi Vietovardžių žodyne nėra pateikti vartojimo pavyzdžiai, perrašius vietovardį į lietuvių kalbą nelengva nustatyti, ar pirmas dėmuo (būdvardis) yra kaitomas: *Belają Beriozką, Belajoje Beriozkoje* ar *Belaja Beriozką, Belaja Beriozkoje*.

Vieno dažniau vartojamų šios grupės vietovardžių *Jāsnaja Polianà* vartosena buvo patikrinta „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne“ (DLKT)³⁶. Kilmininko linksniu pavartoto vietovardžio rasta 19 pavyzdžių. 18-oje iš jų žodis *Jasnaja* buvo nekaitomas, pvz.: „daugiausia vietos skirta jo pabėgimui iš **Jasnaja Polianos**“ (DLKT). Vieną kartą *Jasnaja* buvo pavartotas kilmininko linksniu: „gyveno Bogorodicko miestelyje, netoli **Jasnajos Polianos**“ (DLKT). Galininko linksniu pavartotas vietovardis rastas 6 pavyzdžiuose. 4 kartus sudėtinio vietovardžio dėmuo *Jasnaja* buvo kaitomas ir pavartotas galininko linksniu, pvz.: „nuvažiavo pas jį į **Jasnają Polianą**“ (DLKT), ir 2 kartus dėmuo liko nekaitomas, pvz.: „Dažnai vykdavo į **Jasnaja Polianą**“ (DLKT). Vietininko linksniu vietovardis buvo pavartotas 10 kartų, iš kurių 9 kartus pirmasis dėmuo liko nekaitomas, pvz.: „jis vaizduoja savo paties padėtį **Jasnaja Polianoje**“

³⁶ Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas>>.

(DLKT), o viename pavyzdyje žodis *Jasnaja* trumpinamas: „O lankydamasis **Jasna Polianoje** prisirinko gilių nuo ažuolo“ (DLKT). Iš vartojimo pavyzdžių galima spręsti, kad aptariamo tipo vietovardžių pirmojo dėmens linkstama nekaityti, bet tam prieštarauja ne viename pavyzdyje galininko linksnio galūnėje rašoma nosinė raidė. Taigi, vienareikšmiškai teigti, kad šio tipo sudėtinių vietovardžių pirmasis dėmuo nekaitomas (bent jau remiantis vartosenos duomenimis), nebūtų galima.

Iš šios grupės atskirai minėtini 4 sudėtiniai vietovardžiai, kurių dėmenys rusų kalboje yra niekatrosios giminės, o perrašant įgauna moteriškosios giminės formą: *Kámskoje Ûstjė* (*Камское Устье*), *Krāsnoje Znamìà* (*Красное Знамя*), *Lodeĩnoje Pòlė* (*Лодейное Поле*), *Porėčje Rýbnojė* (*Поречье Рыбное*). Šių vietovardžių rusiškųjų būdvardžių (*Kámskoje*, *Krāsnoje* ir kt.) perraša yra panaši į tos pačios darybos anksčiau aptartų vienažodžių būdvardinių vietovardžių su baigmenimis *-skoe*, *-noe* perrašą. Atrodytų, kad ir žodžiai *Kámskoje*, *Krāsnoje* į lietuvių kalbą turėtų būti perrašomi su baigmenimis *-skojė*, *-nojė*, o ne *-skoje*, *-noje* (plg. *Kirĩlouskojė* (*Кирилловское*), *Kuznėčnojė* (*Кузнецкое*)). Vis dėlto Instrukcija nurodo, kad sudėtinių vietovardžių pirmojo komponento galūnėse *-e*, einantis po balsių ir skiriamųjų ženklų **ь**, **ѣ**, yra perrašomas *-je* (plg. Instrukcija 1990, 9).

Vietovardyje *Porėčje Rýbnojė* (*Поречье Рыбное*) pastebima neįprasta žodžių tvarka: būdvardis eina po tikrinio daiktavardžio ir žodžių tvarka perrašant į lietuvių kalbą nekeičiama kaip kitais panašiais atvejais. Tikrinio vietovardžio *Porėčje* žodžio galo rašyba paklūsta minėtai taisyklei, nors vienažodžiai vietovardžiai, turintys galūnę *-be*, buvo perrašomi su lietuviška galūne *-ė* (plg. *Pòdčėrė* (*Подчерье*), *Ščiũčjė* (*Щучье*)).

Kitą savo perrašos ypatybėmis išsiskiriančią grupę sudaro 10 pavyzdžių. Tai sudėtiniai vietovardžiai, kurių abu dėmenys yra nekaitomi, pvz.: *Ándžij Koisù* nkt. (*Анджійское Коисү*) u., *Avāŗų Koisù* nkt. (*Аварское Коисү*) u., *Bāš Alatáu* (*Баи-Алату*) klng., *Cárskoje Selò* (*Царское Село*), *Abráu Diursò* nkt. (*Абрау-Дюрсо*), *Itùm Kalẽ* nkt. (*Итум-Кале*). 7 iš jų Vietovardžių žodyne turi pažymą *nkt.* (nekaitoma), o likę 3 – *Bāš Alatáu* (*Баи-Алату*) klng., *Cárskoje Selò* (*Царское Село*), *Chálmer Jù* (*Халмер-Ю*) – pažymos neturi, nors ir yra nekaitomi.

Vietovardžio *Cárskoje Selò* (*Царское Село*) abu dėmenys rusų kalboje yra kaitomi. Perrašant lietuvių kalba, lietuviškos galūnės nėra pridamos ir abu vietovardžio dėmenys lieka nekaitomi. Tikrinis daiktavardis *Selò* (padarytas iš bendrinio – село ‘kaimas, sodžius’) galūnės negauna, nes baigiasi kirčiuotu *-ò*.

Vietovardžiai *Ándžij Koisù* nkt. (*Анджійское Коисү*) u. ir *Avāŗų Koisù* nkt. (*Аварское Коисү*) u. iš kitų nekaitomų sudėtinių vietovardžių išsiskiria tuo, kad rusų kalboje pirmasis jų dėmuo yra būdvardis ir, perrašant į lietuvių kalbą, jis yra verčiamas daiktavardžio kilmininko forma, kuri lieka nekaitoma.

6 pavyzdžiai išsiskyrė tuo, kad sudėtinis vietovardis buvo pateiktas kaip variantas greta vienažodžio vietovardžio: *Dmitrijevas*, *Lgòvo Dmitrijevas* (Дмитриев Льговский), *Dmitrovskas*, *Oriòlo Dmitrovskas* (Дмитровск-Орловский), *Kāmenskas*, *Šächty Kāmenskas* (Каменск Шахтинский), *Kreĩlius*, *Maskvòs kreĩlius* (Кремль Московский), *Naũgardas*, *Didỹsis Naũgardas* (Белый Новгород), *Spāskas*, *Riazānės Spāskas* (Спасск-Рязанский). Rusų kalboje sudėtinį vietovardį sudaro tikrinis daiktavardis, perrašomas pridėdant lietuvišką galūnę, ir po jo einantis daiktavardinis būdvardis, lietuviškai perrašomas daiktavardžio kilmininku (išskyrus vietovardį *Didỹsis Naũgardas*). Perrašant dėmenys sukeičiami vietomis. Du vietovardžiai rusų kalboje rašomi su brūkšneliu, likę – be. Brūkšnelis neperrašomas.

3 hidronimų perraša pasižymi tuo, kad skiriasi vietovardžio dėmenų skaičius lietuvių ir rusų kalbose. Rusų kalboje jie sudaryti iš dviejų dėmenų – būdvardžio ir tikrinio daiktavardžio. Perrašant į lietuvių kalbą būdvardžio nelieta – paliekamas tik tikrinis daiktavardis: *Dauguvà* (Западная Двина) u., *Dvinà* (Северная Двина) u., *Donėcas* (Северский Донец) u. Hidronimas *Dauguvà* į lietuvių kalbą perrašomas ne iš rusiškojo varianto, o iš originalaus latviško vietovardžio *Dauguva*.

2.4.2. Trižodžių vietovardžių perraša

Trižodžių vietovardžių buvo rasti – 26 pavyzdžiai. Didžioji jų dalis rusų kalboje sudaryti pagal modelį – „du tikriniai daiktavardžiai atskirti brūkšneliu + gimininis žodis“, pvz.: *Bugulmòs-Belebėjaus aukštutà* (Бугульминско-Белебеевская возвышенность), *Dòpo-Medvèdicos kalvāgūbris* (Дно-Медведицкая гряда), *Kubānės-Paazòvės žetutà* (Кубано-Приазовская низменность), *Kùmos-Mānyčiaus įduba* (Кумо-Манычская впадина). Perrašant į lietuvių kalbą brūkšnelis rašomas tik tais atvejais, kai skiria dvigubą vietovardį (*Bugulmòs-Belebėjaus* ir pan.). Kai sudėtinio vietovardžio originalo forma brūkšnelis rašomas tarp dviejų asmenvardžių, lietuviškai jis neperrašomas, pvz.: *Èvos Lio salà* (Остров Эва-Лис), *Kārolio Aleksándro salà* (Остров Карла-Александра). Tokią perrašos ypatybę aiškina VLKK: „Kai vartojamos originalios vardų ir pavardžių formos, sujungtos brūkšneliais, brūkšneliai paliekami ir tarp vardų, ir tarp pavardžių, pvz.: *Jeanas-Pierre’as Danthine’as* (*Jean-Pierre Danthine*), *Henry Rowanas-Robinsonas* (*Henry Rowan-Robinson*). Adaptavus tarp vardų brūkšnelių nelieta (lietuviškų vardų nejungiamo brūkšneliu), pvz., *Žanas Pjeras Dantinas*, tarp pavardžių brūkšnelis išlieka (brūkšneliu jungiamos ir lietuviškos pavardės), pvz., *Henris Rovanas-Robinsonas*“³⁷. Kadangi perrašant analizuojamus vietovardžius į juos įeinantys asmenvardžiai adaptuojami, brūkšnelio tarp dviejų vardų rašyti nereikia.

³⁷ VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/102366>>.

Gimininis žodis visais atvejais į lietuvių kalbą verčiamas, o tikriniai daiktavardžiai perrašomi daiktavardžių kilmininko forma ir lieka nekaitomi.

Nuo aptarto modelio pavyzdžių šiek tiek skiriasi vietovardžiai *Rùskaja Gāvanės ĩlanka* (*Залцв Русская Гавань*), *Šiáurės Rytŭ sášiauris* (*Северо-Восточный пролцв*), *Žqsŭ Žēmės pùsiasalis* (*Полуостров Гусцная Земля*), *Žemutinis Suýk Sù* (*Нцжний Суцк-Су*). Vietovardžio *Rùskaja Gāvanės ĩlanka* (*Залцв Русская Гавань*) originalo forma gimininis žodis eina prieš dvižodį pavadinimą, kuris parašytas be brūkšnelio, nes sudarytas ne iš dviejų savarankiškų tikrinių daiktavardžių, o iš būdvardžio ir daiktavardžio (išvertus – ‘rusų uostas’). Būdvardis *Русская* perrašomas, daiktavardžiui *Гавань* prirašoma lietuviška daiktavardžio kilmininko galūnė, o gimininis žodis išverčiamas. Vietovardžio *Šiáurės Rytŭ sášiauris* (*Северо-Восточный пролцв*) rusų kalbos variante brūkšneliu jungiami daiktavardis ir būdvardis, nurodantys geografinę objekto padėtį. Perrašant lietuvių kalba brūkšnelio nelieka. Vietovardis *Žqsŭ Žēmės pùsiasalis* (*Полуостров Гусцная Земля*) rašomas tradicine forma. Vietovardis *Žemutinis Suýk Sù* (*Нцжний Суцк-Су*) sudarytas iš būdvardžio ir dvižodžio nerusiškos kilmės vietovardžio, rašomo su brūkšneliu. Perrašant lietuvių kalba būdvardis verčiamas, o brūkšnelio nebelieka.

Kita grupė trižodžių vietovardžių yra sudaryta su prielinksnine konstrukcija, lietuvių kalba perrašoma pagal modelį „tikrinis vietovardis + prie + upės pavadinimas kilmininko linsknium“: *Kalāčas prie Dòno* (*Калач-на-Дону*), *Krāsnojė prie Vòlgos* (*Красное-на-Волге*), *Nikòlskojė prie Čeremšāno* (*Никольское-на-Черемшане*), *Rostòvas prie Dòno* (*Ростов-на-Дону*). Tai nėra pažodinis vertimas, nes rusų kalbos žodžių junginys *на Дону*, *на Волге* (ant Dono, Volgos (kranto) yra sustabarėjęs ir pažodžiui neverčiamas. Rusų kalba visi trys vietovardžio dėmenys atskirti brūkšneliais, kurių lietuvių kalboje nelieka. Lietuvišką galūnę gauna tik pirmajasis sudėtinio vietovardžio dėmuo, kuris lietuvių kalboje kaitomas.

Vienas trižodis vietovardis išsiskiria tuo, kad rusų kalboje visi trys dėmenys buvo atskirti brūkšneliais – *Šalkár Egà Karà* (*Шалкар-Ега-Кара*) ež. Brūkšneliai lietuvių kalba nėra perrašomi. Šiam vietovardžiui netinka aptarti sandaros modeliai. Matyti, kad jis į rusų kalbą yra atėjęs iš kitos kalbos. Perrašius į lietuvių kalbą, pirmieji du dėmenys lieka nekaitomi, o trečiasis turi moteriškosios giminės galūnę *-a* ir yra kaitomas.

Paskutinė vietovardžių grupė išsiskiria tuo, kad dėmenų skaičius originaliame ir lietuviškai perrašytame vietovardyje nesutampa: *Baltòsios-Báltijos jŭrŭ kanālas* (*Беламорско-Балтцйский канал*), *Maklìntoko salà* (*Остров Мак-Клцнтока*), *Pāvølgio Bulgārija* (*Волжско-Камская Булгария*), *Sviatòì Nòso ĩlanka* (*Святоноцкий залцв*), *Vidurio Rùsijos aukštumà* (*Среднерусская возвышенность*).

Rusiškas vietovardis *Беламорско-Балтцйский канал* sudarytas iš trijų žodžių, o lietuviškas atitikmuo – iš keturių. Taip atsitinka dėl to, kad rusiškas sudurtinis žodis

Беламорско, sudarytas iš *Белое море* ‘Baltoji jūra’, lietuvių kalboje skyla į du žodžius *Baltoji jūra*.

Šis vietovardis minėtinas ir dėl kitos priežasties. Vietovardis *Baltōsios–Báltijos jūrų kanālas* (*Беламорско–Балтийский канал*) ir rusiškai, ir lietuviškai yra rašomas ne su brūkšneliu, o su brūkšniu. „Brūkšnys dedamas tarp žodžių ir skaitmenų, kuriais nusakomas atstumo, laiko, kiekio ir kitokios ribos“ (MLKRKŽ 1996, 77). Brūkšnelio ir brūkšnio vartosenos skirtumus analizavusi Ona Laima Gudzinevičiūtė pastebi, kad perrašant vietovardžius pasitaiko ir išskirtinių atvejų, kai nėra visiškai aišku, koks ženklas turi būti vartojamas (žr. Gudzinevičiūtė 2012).

Aptardamas brūkšnio ir brūkšnelio vartosenos ypatumus S. Keinys teigia: „Regis, ne su brūkšneliu, o su brūkšniu turėtų būti rašomas *Dubysos–Ventos perkaso* pavadinimas <...>, nes čia upių vardais pasakomos ribos (vadinasi, *Dubysos–Ventos perkasas*)“ (Keinys 2005, 188). Mokslininko pateiktas vietovardžio užrašymo pavyzdys ir vietovardis, rastas šaltinyje, yra analogiškos struktūros, nes kanalas (‘didelė kustinė vandens vaga, perkasas’ (DLKŽ_e) ir perkasas (‘jungiamasis griovys ar kanalas’ (DLKŽ_e)) yra sinonimiški gimininiai žodžiai, žymintys tarp dviejų objektų (upių, jūrų), esančią teritoriją.

Vietovardžiai *Sviatōi Nōso įlanka* (*Святоно́сский залив*) ir *Vidurio Rūsijos aukštumą* (*Среднерусская возвы́шенность*), rusų kalboje turintys po du dėmenis, lietuvių kalba perrašomi su trimis dėmenimis. Šis skirtumas atsiranda taip pat dėl rusiškų sudurtinių žodžių skilimo. Būdvardis *Святоно́сский* sudarytas iš dviejų žodžių: *Святой Нос* (išvertus pažodžiui – ‘šventoji nosis’) – kyšulio, prie kurio yra įlanka, pavadinimas. Perraša lietuvių kalba remiasi būtent pradiniu kyšulio pavadinimu, o ne iš jo išvestu būdvardžiu. Panašiai elgiamasi ir su būdvardžiu *Среднерусская*, bet jis ne tik skeliamas į du žodžius, o dar ir išverčiamas į lietuvių kalbą.

Vietovardžių *Maklīntoko salà* (*О́стров Мак-Кли́нтока*) ir *Pāvolgio Bulgārija* (*Волжско-Ка́мская Булга́рия*) originalo formos, sudarytos iš trijų dėmenų, o lietuviškai perrašyti vietovardžiai tampa dvižodžiais. Rusų kalba asmenvardis *Мак-Кли́нток* rašomas dviem žodžiais ir su brūkšneliu, o lietuviškai – vienu žodžiu. „Vienu žodžiu <...> rašomi asmenvardžiai, sudaryti iš dviejų žodžių, kurių pirmasis Mac (Mc), pvz.: *Makmilanas* (*Mac Millan*), *Makbernis* (*Mc Burney*) <...>“ (Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba 1989, 88). Vietovardis *Pāvolgio Bulgārija* lietuvių kalba rašomas tradicine forma, todėl rusiškame vietovardyje matomas dėmuo *Камская* iš lietuviškojo varianto išnyksta.

2.5. Kaliningrado srities vietovardžiai: perraša ir vartosena

Labiausiai į vakarus nutolusi RF dalis yra Kaliningrado sritis. Šios srities geografinius objektus žymintys vietovardžiai taip pat yra pateikiami Vietovardžių žodyne. Buvo rasti 258 Kaliningrado srities vietovardžiai. Tai sudaro 6 % visų pavyzdžių. Šie vietovardžiai pateikiami 3 priede.

Kaliningrado srities vietovardžiai bakalauro darbe aptariami drauge su kitais analogiškais pavyzdžiais, nes gramatinami taikant bendras perrašos taisykles, bet šie vietovardžiai šaltinyje išsiskiria būtent savo pateikimu – rekonstruojama istorinė vietovardžio forma. Vietovardžių žodyne pirma yra nurodoma tradicinė lietuviška vietovardžio forma, tik po to – oficialaus rusiško vietovardžio perraša lietuvių kalba. Skliaustuose greta rusiško vietovardžio ir jo transliteruotos formos nurodoma anksčiau vartota, istorinė vokiška vietovardžio forma, pvz.: *Tovėlė*, ofic. *Továrnaja* (ru *Товарная* / *Tovarnaya*, vo *Tawelle*) u., *Būdviečiai*, ofic. *Lugovòjė* (ru *Луговое* / *Lugovoye*, vo *Bilderwaitschen*), *Didieji Laigýčiai*, ofic. *Mordòvskojė* (ru *Мордовское* / *Mordovskoye*, vo *Gross Legitten*), *Jučiai*, ofic. *Veselovkà* (ru *Беселовка* / *Veselovka*, vo *Judtschen*).

Tokią vietovardžių formų gausą nulėmė istorinė Kaliningrado srities situacija. Dabartinė *Kaliningrado sritis* apima etnines baltų žemes, lietuviškai vadinamas Karaliáučiaus kraštu. Šios teritorijos vietovardžiai yra patyrę įvairių kalbų įtakų. Mažosios Lietuvos vietovardžiai kryžiuočių rašytiniuose šaltiniuose minimi jau XIII a. Vokiečiai negalėjo suprasti prūsiškųjų lietuvių tariamų garsų, todėl vietovardžiai vokiškame rašte buvo užfiksuoti su pakitimais. Po to, kai kryžiuočiai užkariavo prūsų žemes, kai kurie prūsiški vietovardžiai buvo pradėti keisti naujais – vokiškais. „Mažojoje Lietuvoje XVI a. šaltiniuose dar randami pavadinimai su lietuviškomis galūnėmis, nors transkripcija ir vokiečių, pvz.: 1584 Andruschey D. [Darkiemis – aut. pastaba] <...>“ (Pėteraitis 1997, 565).

Dar didesnių pokyčių Mažosios Lietuvos teritorijos vietovardžiai sulaukė jau XX a. „Po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo vietovardžių vokietinimas suaktyvėjo. <...> Vokiečių valdžios organams rūpėjo parodyti pasauliui, kad Mažoji Lietuva yra vokiškas kraštas su vokiškais pavadinimais“ (Pėteraitis 1997, 567–568). Vėliau naciai nusprendė pakeisti visus lietuviškos kilmės Mažosios Lietuvos vietovardžius vokiškais.

1945 m. Mažoji Lietuva atiteko sovietų įtakon. Nuo 1946 m. vietiniai vietovardžiai buvo pradėti keisti rusiškais. Zigmas Zinkevičius teigia, kad „[m]iestai, miesteliai ir smulkios gyvenvietės gavo rusiškus pavadinimus, dažnai padarytus iš bolševikų veikėjų, kariškių, net caro generolų pavardžių“ (Zinkevičius 1995, 480). Kaliningrado srities vietovardžiai iš tiesų labai transformuoti. Kalbininkas iliustruoja tai akivaizdžiais pavyzdžiais: „Lietuviški gyvenviečių pavadinimai, pvz., Būdviečiai, Gavaičiai, Girėnai, Kalnininkai, Kraupiškas,

Lazdynai (Lazdėnai), Mielaukai, Mielkiemis, Papelkiai, Pilkalnis, Pilipėnai, Skaigiriai, Stalupėnai, kuriuos vokiečiai buvo apvokietinę į Budwehten, Gawaiten, Girrehnen, Kalninghen, Kraupischken, Lasdehnen, Mehlauken, Mehlkehmen, Popelken, Pillkallen, Pilluponen, Gr. Skaigirren, Stalluponen ir tik 1938 m. pakeitę vokiškais pavadinimais Altenkirch, Herzogsrode, Guldengrund, Herdenau, Breitenstern, Haselberg, Liebenfelde, Birkenmuhle, Marthausen, Schlossberg, Schlossbach, Kreuzingen, Ebenrode, dabar virto rusiškais Malomožaiskojė, Gavrilovo, Grivino, Prachladnojė, Uljanovo, Krasnoznamensk, Zalesjė, Kalinino, Vysokojė, Dobrovolsk, Nevskojė, Boljšakovo, Nesterov ir pan.“ (ten pat, p. 480–481).

Oficialių rusiškų Kaliningrado srities vietovardžių perraša lietuvių kalba nesiskiria nuo visų kitų rusiškų vietovardžių perrašos. Jiems taikomos tos pačios bakalauro darbe aptartos taisyklės. Beveik visi Kaliningrado srities oficialieji rusiški vietovardžiai lietuvių kalba perrašyti taisyklingai. Vietovardžių žodyne matomos tik kelios išimtys, kai oficialusis rusiškas vietovardis yra nurodomas rusų kalba, o lietuviškai neperrašomas. Nurodoma tik tradicinė vietovardžio forma: *Áismarės, Áistmarės* (Калининградский залив), *Įsruťis* (Инструч), *Priėglius* (Преголя), *Romintōs giria* (Красный лес), *Tilžėlė, Tilžė* (Малая Тильжа), *Vaguvà* (Вагом), *Vištýtis* (Виштынецкое озеро). Tai galima aiškinti išvardytų vietovardžių oficialiųjų formų nepaplitimu.

Klausimų kyla dėl kitos priežasties: kuriai vietovardžio formai, tradicinei ar oficialiajai, yra teikiamas vartojimo pirmumas. Atrodytų, kad Vietovardžių žodyno sudarytojai, į pirmą vietą iškeldami tradicinį vietovardį, deklaruoja jo vartojimo pirmumą.

VLKK yra nurodžiusi, kad „visų šalių asmenvardžius bei vietovardžius rašant pagal minėtus bendruosius principus, išlaikomos tradicinės formos“³⁸. VLKK nutarimas Nr. 4 (73) „Dėl tradicinių vietovardžių vartojimo transporto informacijoje“, priimtas 1999 m. rugsėjo 30 d., taip pat pirmenybę suteikia tradiciniams vietovardžiams. Jame teigiama, kad „rašytinėje ir žodinėje geležinkelių, automobilių, oro ir vandens transporto eismo informacijoje valstybine kalba (tvarkaraščiuose, švieslentėse, garsiniuose skelbimuose, transporto priemonių rodyklėse, informaciniuose kelio ženkluose, kelių žemėlapiuose, informaciniuose leidiniuose ir kt.) vartojami tradiciniai vietovardžiai: <...> 2. Lietuviški tradiciniai vietovardžiai, pvz.: *Karaliaučius, Tilžė, Ragainė*. Pagraičiui su tradiciniais gali būti nurodomi dabartiniai oficialieji vietovardžiai“³⁹. Tą patį patvirtina ir VLKK nutarimas „Dėl kitų šalių vietovardžių pateikimo mokykliniuose leidiniuose“. Patvirtinamas tradicinių baltų etninių žemių vietovardžių vartojimas paliekant teisę dabartiniams oficialiesiems vietovardžiams būti pateiktiems greta tradicinių arba prieduose.

³⁸ VLKK nutarimas „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=41265&p_query=&p_tr2=>>.

³⁹ VLKK nutarimas „Dėl tradicinių vietovardžių vartojimo transporto informacijoje“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=87439&Condition2=>>>.

Tradiciniai lietuviški vietovardžiai yra sunorminti, susisteminti ir jų sąrašas (parengtas Marijos Razmukaitės), patvirtintas Kalbos komisijos 1997 m., paskelbtas leidinyje „Lietuviški tradiciniai vietovardžiai: Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos“ (2002). Kalbėdama apie Karaliaučiaus krašto tradicinius lietuviškus vietovardžius M. Razmukaitė teigia, kad „būtina juos išsaugoti ne vien kaip istorinį atminimą, bet ir kaip dalį kultūros paveldo, į kurią įpinti ir mūsų kultūros veikėjų Martyno Mažvydo, Kristijono Donelaičio, Liudviko Rėzos, Kristijono Barčo, Vydūno bei šimtų kitų kultūrai nusipelnusių žmonių vardai“ (Lietuviški tradiciniai vietovardžiai 2002, 5). Taigi, tradicinių vietovardžių vartojimas yra grindžiamas istorinės tradicijos ir kultūros argumentais.

Galima matyti, kad ne visada priimtų įstatymų yra vienodai laikomasi, todėl ir Kaliningrado srities vietovardžių formų vartojimas skirtinguose šaltiniuose įvairuoja. Realiai tradicinių ir oficialiųjų vietovardžių vartosenai įvertinti buvo patikrinti keli šaltiniai: mokyklinės geografijos pamokų metodinės priemonės ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas (DLKT).

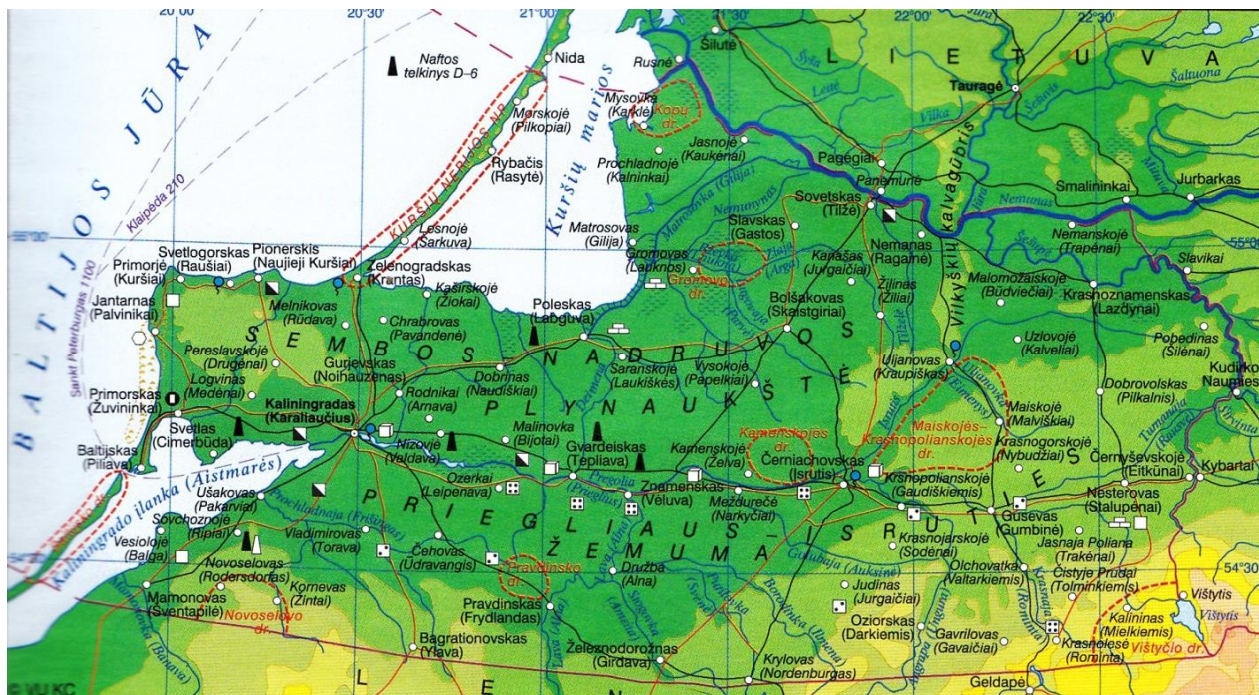
Buvo peržiūrėti Elenos Valančienės ir Sigitos Dijokienės geografijos vadovėlis 9 klasei „Lietuva, Europa, Pasaulis“ (2007), kartu su juo naudojamas geografijos atlasas 9–10 klasei „Lietuva, Europa, Pasaulis“ (2007) ir du kitos leidyklos rengti geografijos atlasai: „Žemė. Geografijos atlasas 9 klasei“ (2005), „Žemė. Geografijos atlasas 10 klasei“ (2006). 9 ir 10 klasės geografijos mokymosi priemonės buvo pasirinktos todėl, kad būtent šių klasių mokymo kursuose yra temų, susijusių su Kaliningrado sritimi.

Vadovėlyje Kaliningrado sritis aptariama skyriuje apie Lietuvos geografinę padėtį. Čia Kaliningradas apibūdinamas kaip „pusiau anklavas – atskirtoji valstybės dalis, tačiau pasiekiamo jūra“ (Dijokienė, Valančienė 2007, 23). Tekste minimas vienintelis šios srities vietovardis – *Kaliningradas*. Vartojama ne tradicinė forma *Karaliaučius*, o oficialioji. Daugiau Kaliningrado srities vietovardžių galima pamatyti vadovėlyje tame pačiame skyriuje esančiame žemėlapyje (žr. 2 pav.).

Žemėlapyje matyti, kad kaip dominuojančios yra pateikiamos oficialiosios formos, o tradiciniai vietovardžiai nurodomi kaip gretutiniai vartojimo variantai skliaustuose, pvz.: *Krasnoznamenskas (Lazdynai)*, *Nivozjė (Valdava)*, *Rybačis (Rasytė)*, *Krylovas (Nordenburgas)*. Taip pat elgiamasi ir su hidronimais: *Matrosova (Gilija)*, *Uljanovka (Eimenys)*, *Pregolia (Prieglius)*. Tik vienas hidronimas *Deimena* yra parašytas vien tradicine forma nenurodant oficialaus varianto *Deimà*. Šis užrašymas yra niekuo nemotyvuotas.

Pastebėta ir viena korektūros klaida: vietovardžio *Krasnopolianskojė (Gaudiškiemis)* pirmame skiemenyje praleista *a* raidė – *Krsnopolianskojė*.

Galima teigti, kad vadovėlyje naudojamas vietovardžių pateikimo būdas yra priešingas anksčiau cituotam VLKK nutarimui, apibrėžiančiam tradicinių vietovardžių vartojimą mokykliniuose leidiniuose.

Šaltinis: VALANČIENĖ, Elena, DIJOKIENĖ, Sigita. *Lietuva, Europa, Pasaulis*: geografija: vadovėlis 9 klasei. Kaunas: Šviesa, 2007, p. 23.

2 pav. Kaliningrado sritis (Rusija)

Geografijos atlase 9–10 klasei *Lietuva. Europa. Pasaulis* daug dėmesio skiriama Lietuvos geografijai. Yra pateikiama 19 Lietuvos žemėlapių, kuriuose matomos ir valstybės, su kuriomis ribojasi Lietuvos teritorija – tarp jų ir RF Kaliningrado sritis.

Gamtinis žemėlapis (*Lietuva. Europa. Pasaulis* 2007, 12) yra parankus Kaliningrado srities hidronimų pateikimui analizuoti. Žemėlapyje pažymėta 13 upių pavadinimų. 10 upių pavadinimai pavartoti tradiciniai vietovardžiai: *Nemunynas, Gilija, Laukna, Tilželė, Rominta, Pasmara, Prieglius, Ungura, Įsrutis, Deimena*. Oficialiųjų formų greta nurodyta nebuvo. Du hidronimai fiksuojami oficialiosiomis formomis: *Prochladnaja* ir *Lava*. Prie pastarojo skliaustuose nurodoma tradicinė forma *Alna*. Vienas hidronimas *Armeita* buvo nefiksuotas vietovardžių žodyne, todėl sunku pasakyti, ar tai tradicinė, ar oficialioji vietovardžio forma.

Kituose žemėlapiuose atsispindi Kaliningrado srities oikonomų užrašymas. Jis yra analogiškas vartotam aptartame vadovėlyje, t. y. kaip dominantė nurodoma oficialioji vietovardžio forma, o skliaustuose pažymima tradicinė. Išimtį sudaro Lietuvos valstybės sienų kaitos žemėlapis (ten pat, 13), kuriame Kaliningrado miestas užrašomas kaip *Karaliaučius*. Taip yra tikriausiai dėl to, kad žemėlapis orientuotas į istoriją, taigi ir vietovardis parinktas istorinis.

Tad galima teigti, kad visame atlase išlaikoma vieninga Kaliningrado srities oikonomų pateikimo tvarka.

Reikia pastebėti, kad atlase neišvengta oficialiųjų Kaliningrado srities vietovardžių perrašos klaidų. Vienas vietovardis (ten pat, 14) lietuviškai perrašytas nepridedant lietuviškos galūnės: rašoma *Pravdinsk*, o turėtų būti *Pravdinskas* (*Правдинск*). Vietovardis *Zalivnoje* užrašytas su galūne *-e*, nors pagal perrašos taisykles turėtų būti su *-ė* – *Zalivnòjė* (*Заливноѐ*). Šios klaidos yra pavienės ir nesikartoja kituose žemėlapiuose, todėl jas galima laikyti atsitiktinėmis.

Atlasuose „Žemė. Geografijos atlasas 9 klasei“ (2005) ir „Žemė. Geografijos atlasas 10 klasei“ (2006) išspausdinti 5 žemėlapiai, kuriuose galima matyti pažymėtus Kaliningrado srities vietovardžius. Juose vietovardžių pateikimas akivaizdžiai skiriasi nuo aptartųjų leidinių. Čia pagal VLKK nutarimus pirmenybė suteikiama tradiciniams vietovardžiams. Kaip dominantė pateikiama tradicinė vietovardžio forma, o skliaustuose nurodoma oficialioji, pvz.: *Gastos* (*Slavskas*), *Pilkalnis* (*Dobrovolskas*), *Stalupėnai* (*Nesterovas*), *Naujoji* (*Timiriazėvas*) (Žemė. Geografijos atlasas 10 klasei 2006, 22). Upių pavadinimai nurodomi vien tik tradicine forma: *Tovė*, *Gilija*, *Pisa* (Žemė. Geografijos atlasas 9 klasei 2005, 26).

Galima matyti, kaip skirtingų leidėjų spaudiniuose Kaliningrado srities vietovardžiai pateikiami nevienodai. Atlasuose „Žemė“ užrašymas yra nuoseklesnis ir atitinkantis VLKK reikalavimus, nes pirmenybė suteikiama tradicinėms vietovardžių formoms. Vadovėlyje „Lietuva, Europa, Pasaulis“ ir atlase „Lietuva, Europa, Pasaulis“ vietovardžių formos vartojamos nenuosekliai, labiau linkstama vartoti oficialiąsias formas, pasitaiko ir perrašos klaidų.

VLKK yra pateikusi reikalavimus, reglamentuojančius mokyklinių vadovėlių kalbą. VLKK vertinamų bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių kalbos reikalavimų 7 punktas „Kirčiavimo reikalavimai“ teigia: „Kirčiuojami Lietuvos vietovardžiai, valstybių ir jų sostinių pavadinimai (visi linksniai)“⁴⁰. Tirtame geografijos vadovėlyje šio nutarimo yra laikomasi – tekste pavartoti bakalauro darbui aktualūs vietovardžiai (Rusija, Kaliningrado sritis) yra kirčiuojami nuolatos, bet greta teksto pateikiamame Kaliningrado srities žemėlapyje kirčiuojama nėra.

VLKK reikalavimai nenurodo, kad reikia kirčiuoti ir vadovėliuose pateikiamuose žemėlapiuose pažymėtus vietovardžius, tačiau būtent čia ir susiduriama su dauguma sudėtingiau kirčiuojamų vietovardžių atvejų. Vidas Kavaliauskas abejoja tokių vadovėlių kirčiavimo nuostatų tikslingumu: „Mechaniškas nepavojingų gerai žinomų ir visada taisyklingai vartojamų vietovardžių kirčiavimas (dar po kelias dešimtis ar net šimtus kartų) didaktiniu

⁴⁰ VLKK nutarimas „Vadovėlių kalbos reikalavimai“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/svietimo-istaigos/vadoveliu-kalbos-reikalavimai.html>>.

požiūriu nėra tikslingas, neefektyvus <...>. Daug prasmingiau sukirčiuoti vadovėliuose menkai žinomus, mažai girdėtus ar sudėtingesnio kirčiavimo vietovardžius, jų visas pavojingesnes formas“ (Kavaliauskas 2007, 93). Žemėlapyje nekirčiuojamos ne tik transkribuotos rusiškų vietovardžių formos, bet ir greta pateikiami tradiciniai vietovardžiai, kurių kirčiavimas neretai gali kelti keblumų.

Analizuotų mokyklinių leidinių adresatas yra moksleiviai. Dabartinė moksleivių karta mažai moka rusų kalbą, todėl tos kalbos kirčiavimas yra visiškai svetimas, negirdėtas. Pritaikyti originalo kalbos kirčiavimo dėsnius lietuviškai perrašytiems vietovardžiams nėra įmanoma. Tradiciniai lietuviški vietovardžiai taip pat nėra panašūs į įprastus, kasdien sutinkamus žodžius, todėl juos kirčiuoti nėra lengva. Šios priežastys rodo, kad būtų naudinga mokykliniuose leidiniuose kirčiuoti ne tik valstybių ir jų sostinių pavadinimus, bet ir kitus, ne taip dažnai sutinkamus vietovardžius.

Buvo patikrinta, kokia yra reali Kaliningrado srities vietovardžių vartoseną įvairių žanrų tekstuose, ar ji skiriasi nuo tos, kuri pastebėta geografijos vadovėlyje ir atlasuose. Tam buvo pasirinkti 5 dažniausiai analizuotuose leidiniuose vartoti vietovardžiai: *Karaliaučius* (*Kaliningradas*), *Tilžė* (*Sovetskąs*), *Gastos* (*Slavskąs*), *Įsrutis* (*Černiachovskąs*) ir *Stalupėnai* (*Nesterovas*). Jų vartoseną buvo tikrinama Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne (DLKT). Tikrinta abiejų vietovardžio formų – oficialiosios ir tradicinės – visa linksniavimo paradigma pasirenkant analizuoti visus šaltinius. Surinkti statistiniai duomenys pateikiami lentelėje (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. **Tradicioniai ir oficialieji Kaliningrado srities vietovardžiai Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne**

	Grožinė literatūra	Negrožinė literatūra	Administracinė literatūra	Publicistika	Sakytinė kalba	Iš viso
Kaliningradas	85	80	334	5216	5	5720
Karaliaučius	138	640	38	2669	3	3488
Sovetskąs	1	0	34	107	0	142
Tilžė	78	366	95	873	0	1412
Nesterovas	0	0	14	25	0	39
Stalupėnai	2	43	0	40	0	85
Slavskąs	0	1	5	25	0	31
Gastos	0	28	1	19	0	48
Černiachovskąs	5	2	17	77	0	101
Įsrutis	1	132	1	64	0	198

Iš lentelės galima matyti, kad tik viena oficialioji forma – vietovardis *Kaliningradas* – yra vartojamas dažniau už tradicinį vietovardį *Karaliaučius*. Rasti 63 pavyzdžiai, kai vietovardžiai *Kaliningradas* ir *Karaliaučius* yra vartojami greta kaip variantai. 47 pavyzdžiuose pagrindinė forma pasirenkamas tradicinis vietovardis, o oficiali rusiška vietovardžio forma pateikiama skliaustuose (ar po pasvirojo brūkšnio), pvz.: „tereikia prisiminti *Karaliaučiaus* (*Kaliningrado*) sritį“, „Rusijos Federacijos *Karaliaučiaus* (*Kaliningrado*) srities“, „kelionės maršrutas: *Karaliaučius* (dabar *Kaliningradas*)“ (DLKT). Priešinga vietovardžių vartoseną, kai pagrindiniu tampa oficialusis vietovardis, o tradicinė forma nurodoma skliaustuose, matoma 16-oje pavyzdžių: „*Kaliningrado* (*Karaliaučiaus* krašto) problema“, „derybose su *Kaliningrado* (*Karaliaučiaus*) srities atstovais“, „Gdanskas, *Kaliningradas* (*Karaliaučius*), Klaipėda“ (DLKT). Galima matyti, kad nors apskritai oficialioji vietovardžio forma vartojama dažniau, kai greta yra pateikiami abu vietovardžių variantai, dominantė yra tradicinis vietovardis.

Kitose analizuotose vietovardžių porose dominantės pagal vartojimo dažnumą yra tradicinės vietovardžių formos. Vietovardis *Tilžė* vartojamas beveik 10 kartų dažniau nei jo oficiali forma *Sovetsk*s. Buvo rasti 25 pavyzdžiai, kai šie vietovardžiai vartoti greta kaip variantai. 18 kartų vietovardis *Tilžė* buvo vartotas kaip pagrindinis variantas, o vietovardis *Sovetsk*s pateiktas skliaustuose, pvz.: „Nemuno pusėje esanti *Tilžė* (*Sovetsk*s) pasiekama“, „todėl apie metus dirbo *Tilžėje* (*Sovetske*)“, „mokyklos steigimą *Tilžėje* (*Sovetske*)“ (DLKT). Atvirkščias procesas buvo pastebėtas tik 7 kartus: „poilsiautojų *Sovetsko* (*Tilžės*) pasienio kontrolės“, „ir *Sovetske* (*Tilžėje*)“, „*Sovetsko* (*Tilžės*) choras „Birutė“ (DLKT).

Vietovardis *Stalupėnai* vartotas dvigubai dažniau nei *Nesterovas*. 10 kartų šie vietovardžiai buvo pavartoti vienas šalia kito kaip variantai. Vietovardis *Stalupėnai* kaip pagrindinė forma pavartotas 7 kartus oficialių vietovardį nurodant skliaustuose, pvz.: „pasirūpintų *Stalupėnų* (*Nesterovo*) ir Gumbinės (*Gusevo*)“, „*Stalupėnų* (dabar – *Nesterovas*) stotyje“ (DLKT). *Nesterovas* kaip pagrindinė forma skliaustuose nurodant tradicinį vietovardį pavartotas 3 kartus, pvz.: „*Kaliningrado* srities *Nesterovo* (*Stalupėnų*) rajone“, „*Nesterovo* (*Stalupėnų*) ansamblį“ (DLKT).

Nors tradicinis vietovardis *Gastos* ir vartojamas dažniau už oficialųjį *Slavsk*s, bet rastų vartojimo pavyzdžių skaičiaus skirtumas nėra toks akivaizdus, kaip prieš tai aptartais atvejais. Kai vietovardžiai *Slavsk*s ir *Gastos* vartoti greta kaip variantai, tik viename iš 14 pavyzdžių vietovardis *Slavsk*s buvo pavartotas kaip pagrindinė forma tradicinį vietovardį pateikiant skliaustuose: „*Slavsko* (*Gasty*) ansamblis“ (DLKT). Kitus 13 kartų dominante pasirinktas tradicinis vietovardis, pvz.: „*Gasty* (kitai *Slavsko*) lietuviai“, „minėjimui *Gastose* (*Slavske*)“, „bandė atidaryti *Gasty* (*Slavsko*) bendruomenė“ (DLKT).

Paskutinė analizuota tikrinio ir oficialiojo vietovardžio pora – *Černiachovsk*s ir *Įsrutis*. Tradicinis vietovardis vartojamas dvigubai dažniau nei oficialusis. Rasta 11 atvejų, kai abi

formos vartojamos greta. 7 atvejai rodo, kad pagrindiniu vietovardžiu pasirenkamas tradicinis, *Įsrutis*, o oficialusis nurodomas skliaustuose, pvz.: „yra *Įsrutis* (dabar *Černiachovskas*)“, „važiuoti iki *Įsruties* (*Černiachovsko*) autobusų stoties“, „*Įsruties* (*Černiachovsko*) pedagoginio koledžo“ (DLKT). Atvirkščiai vietovardžiai pateikiami 4 kartus, pvz.: „supažindino su *Černiachovsko* (*Įsruties*) lietuvių“, „Karaliaučiaus srities *Černiachovsko* (buv. *Įsruties*)“ (DLKT).

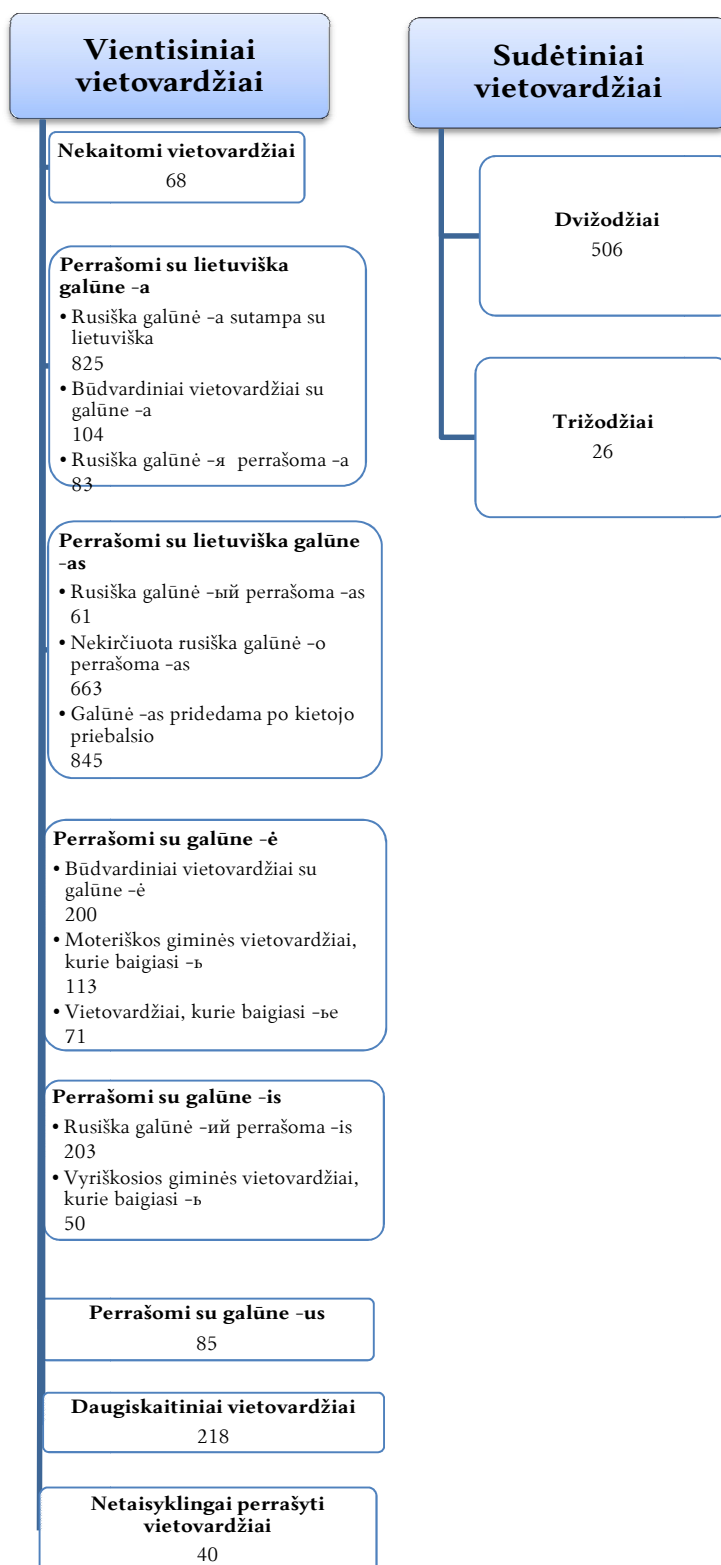
Apibendrinant tyrimą galima teigti, kad ištyrus DLKT sukauptus vartosenos pavyzdžius analizuotose vietovardžių porose dominantės pagal vartojimo dažnumą yra tradicinės vietovardžių formos: vietovardžiai *Tilžė*, *Stalupėnai*, *Įsrutis* ir *Gastos* yra vartojami dažniau nei *Sovetskąs*, *Nesterovas*, *Černiachovskas* ir *Slavskas*. Tik viena oficialioji forma – vietovardis *Kaliningradas* – yra vartojamas dažniau už tradicinį vietovardį *Karaliaučius*.

Reikia pastebėti ir tai, kad neretai tradicinė ir oficialioji vietovardžio forma yra pateikiama greta kaip variantai. Ir šiuo atveju kaip dominantė dažniausiai traktuojama tradicinė vietovardžio forma. Iš 107 atvejų, kai abi vietovardžio formos buvo pateikiamos greta, 92 kartus kaip pagrindinė forma traktuotas tradicinis vietovardis.

Tyrimas rodo, kad realioje vartosenoje yra linkstama paklusti VLKK nutarimams ir Kaliningrado srities geografiniams objektams pavadinti pasirenkami tradiciniai vietovardžiai.

2.6. Rusiškų vietovardžių perrašos atvejų statistinis apibendrinimas

Bakalauro darbe pateikta rusiškų vietovardžių perrašos lietuvių kalba analizė yra daugialypė. Iš Vietovardžių žodyno išrinktų ir analizuotų rusiškų vietovardžių perrašos atvejus ir statistinius duomenis galima apibendrintai pateikti analizuotų rusiškų vietovardžių klasifikacijos schema.

1 schema. Analizuotų rusiškų vietovardžių klasifikacija

Išvados

Išanalizavus rusiškų vietovardžių perrašos lietuvių kalba pavyzdžius, galima daryti tokias išvadas:

1. Vietovardžių žodyne „Pasaulio vietovardžiai. Europa“ rasti 4245 rusiški vietovardžiai. Rusiškų vietovardžių perraša į lietuvių kalbą remiasi praktine transkripcija. VLKK 1997 m. priimtas nutarimas „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ reglamentuoja, kad rusiški vietovardžiai į lietuvių kalbą turi būti perrašomi vadovaujantis „Pavardžių, vardų ir vietovardžių transkripcijos iš rusų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į rusų kalbą instrukcija“, tačiau ne visi šaltinyje pateikiami vietovardžiai atitinka perrašos taisykles.
2. Didžiausia dalis lietuvių kalba perrašomų vientisinių rusiškų vietovardžių turi vyriškosios giminės galūnes: *-as* – 43,3 % (1569 pavyzdžiai); *-is* – 7 % (253 pavyzdžiai); *-us* – 2,3 % (85 pavyzdžiai). Moteriškosios giminės galūnę *-a* turi 27,9 % vietovardžių (1012 pavyzdžių), o galūnę *-ė* – 10,6 % (384 pavyzdžiai). 5,5 % vietovardžių turi daugiskaitos vardininko galūnę *-ai* (198 pavyzdžiai), 0,5 % – *-os* ir *-ės* (20 pavyzdžių). 1,8 % vietovardžių (68 pavyzdžiai) yra nekaitomi. Vietovardžiai linksniuojami pagal atitinkamas lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo paradigmas. Išimtį sudaro vietovardžių su priesaga *-ojė* linksniavimas. Teorinis linksniavimo modelis galimas, tačiau toks kaitymas lietuvių kalbai neįprastas, nebūdingas – vartojant tokio tipo vietovardžius pridedami žodžiai *miestas*, *gyvenvietė*, *miestelis* ir pan., kurie linksniuojami, o vietovardis vartojamas vardininko forma.
3. Taisyklės apibrėžia, kaip, perrašant rusiškus vietovardžius į lietuvių kalbą, reikia transkribuoti žodžio kamienėse esančias raides ir rusiškas galūnes keisti atitinkamomis lietuviškomis. Nors kamienų transkripcija ir neturėtų kelti neišskumų, vis dėlto šaltinyje rasta ir šioje pozicijoje netiksliai perrašomų vietovardžių: žodžiuose *Čiaadāevka* (*Чаадаевка*), *Čiapāevskojė* (*Чапaeвское*) po balsės *a* einanti *e* yra turėtų būti perrašoma ne *e*, o *je*. Hidronimas *Samūras* (*Самур*) u. turėtų būti rašomas su kamieno balse *u*, o ne *ū*. Kad tai galėtų būti išimtis, literatūroje nenurodoma.
4. 1,1 % šaltinyje rastų lietuviškų pavyzdžių (40 vietovardžių) galūnės pridėtos ne pagal taisykles. Pastebėta netiksli rusišką galūnę *-eū* turinčių vietovardžių perraša. Vadovaujantis Instrukcija, jie turėtų būti perrašomi su *-ejus*, bet 4 vietovardžiai perrašyti nesilaikant šios taisyklės – perrašyti su *-ėjus*: *Belebėjus* (*Белебeй*), *Berikėjus* (*Берикeй*), *Čirkėjus* (*Чиркeй*), *Kanadėjus* (*Канадей*).
5. Rusų kalbos priebalsė *u*, einanti prieš balses *a*, *o*, *ė*, *y*, lietuvių kalba transkribuojama *č(i)*, todėl vietovardžių galūnėje rašoma *-ia*. Vietovardžių *Usviačā* (ba ir ru *Усвѣча*) u. ir *Vòlča*

(*Болча*) lietuviška perraša pateiktai taisyklei prieštarauja. Šiuose žodžiuose prieš balsę *a* einanti *ч* perrašoma netaisyklingai – *č*, o ne *č(i)*.

6. Instrukcijoje apibrėžta rusiškų daugiskaitinių vietovardžių perraša tik su vyriškosios giminės daugiskaitos formos vardininko galūne *-ai*, jokios išimtys nenumatomos. Šaltinyje rasta 20 vietovardžių (tai sudaro 9,1 % šios grupės pavyzdžių), kurie lietuviškai perrašomi su moteriškosios giminės daugiskaitos galūnėmis *-ės* ir *-os*. Tokia perraša prieštarauja taisyklėms, nors praktinė vartoseną ir rodo, kad linkstama rusų kalbos moteriškosios giminės vietovardžius lietuvių kalba perrašyti moteriškosios giminės forma.
7. 41 vietovardžio perraša visiškai nepaklūsta Instrukcijoje numatytoms taisyklėms, nes jiems pridedamos lietuviškos galūnės yra ne tokios, kokių reikalauja norminamieji leidiniai. Dauguma tokių pavyzdžių yra rusų kalbos daugiskaitos formą turintys vietovardžiai, lietuvių kalba perrašomi vienaskaitos forma su galūnėmis *-is*, *-as*.
8. 13 % visų rastų pavyzdžių (532 pavyzdžiai) sudaro sudėtiniai vietovardžiai, t. y. vietovardžiai, kuriuos sudaro du ir daugiau žodžių. Daugiausia tai yra dvižodžiai vietovardžiai. Randama nemažai įvairių dvižodžių vietovardžių perrašos atvejų. Ne visus juos apibrėžia perrašos taisyklės.
9. Didžiausią dvižodžių vietovardžių grupę sudaro vietovardžiai, kurių pirmasis dėmuo rusiškai rašomas būdvardžio forma, o lietuviškai perrašomas kilmininko linksnio formos daiktavardžiu, antrasis dėmuo – gimininis (nomenklatūrinis) žodis – verčiamas į lietuvių kalbą, lietuviška kilmininko galūnė yra dedama prie vietovardžio pirmojo dėmens numetus būdvardžio baigmenis *-ский, -ская, -ские*.
10. Nėra apibrėžta, kuriuos gimininius žodžius reikia versti, o kuriuos ne, todėl atsiranda ir tokių vietovardžių, kur tas pats gimininis žodis vienu atveju verčiamas, o kitu ne, pvz., *Ándomos Pogòstas* (*А́ндо́мский Погос́т*) ir *Ándomos aukštumà* (*А́ндо́мская возвы́шенность*).
11. Perrašant į lietuvių kalbą sudėtinius vietovardžius, kurie rusų kalboje sudaryti iš būdvardžio ir tikrinio daiktavardžio, būdvardis yra verčiamas, o daiktavardžiui pridedama atitinkama lietuviška galūnė. Šiuo atveju atsiranda dviprasmiškų būdvardžio vertimo atvejų: į lietuvių kalbą jie perrašomi būdvardžiu arba daiktavardžio kilmininku, pvz.: *Pietų Urālas* (*Ю́жный Ура́л*) k.k., *Šiáurės Komunāras* (*Се́верный Коммуна́р*), bet *Vidurinis Urālas* (*Сре́дний Ура́л*).
12. Ne visada aiški motyvacija, kodėl verčiami arba neverčiami būdvardžiai, einantys sudėtinio vietovardžio pirmuoju dėmeniu. Būdvardžiai *красная* ('raudonoji'), *белая* ('baltoji'), *чёрные* ('juodosios') tokiuose vietovardžiuose kaip *Baltóji Žėmė* (*Бе́лая Зе́мля*), *Júodosios žėmės* (*Чёрные зё́мли*) į lietuvių kalbą verčiami, o vietovardžiuose *Krāsnyje*

Barikādos (Красные Баррикады), *Čiornyj Jāras* (Чёрный Яр), *Bèlyj Gorodokas* (Белый Городок) – ne.

13. Trižodžių vietovardžių buvo rasti 26 pavyzdžiai (0,6 %). Didžioji jų dalis rusų kalboje sudaryti pagal modelį „du tikriniai daiktavardžiai atskirti brūkšneliu + gimininis žodis“, pvz.: *Bugulmōs-Belebėjaus aukštumà* (Бузульм^цнско-Белебеевская возвы^шенность).
14. 6,3 % visų šaltinyje rastų pavyzdžių (258 pavyzdžiai) sudaro Kaliningrado srities vietovardžiai. Jie ypatingi tuo, kad vienam geografiniam objektui įvardyti yra vartojamos dvi vietovardžių formos: tradicinė ir oficialioji. VLKK nutarimai, į pirmą vietą iškeldami tradicinį vietovardį, deklaruoja jo vartojimo pirmumą. Kaliningrado srities vietovardžių vartojimas buvo patikrintas mokykliniuose leidiniuose ir DLKT.
15. Elenos Valančienės ir Sigitos Dijokienės geografijos vadovėlyje 9 klasei „Lietuva, Europa, Pasaulis“ (2007), kartu su juo naudojamame geografijos atlase 9–10 klasei „Lietuva, Europa, Pasaulis“ (2007) Kaliningrado srities vietovardžių pateikimo būdas prieštarauja VLKK nutarimui, apibrėžiančiam tradicinių vietovardžių vartojimą mokykliniuose leidiniuose. Atlasuose „Žemė. Geografijos atlasas 9 klasei“ (2005) ir „Žemė. Geografijos atlasas 10 klasei“ (2006) pirmenybė suteikiama tradiciniams vietovardžiams, kaip ir rekomenduoja VLKK. Remiantis DLKT analize galima daryti išvadą, kad tik viena oficialioji forma – vietovardis Kaliningradas – yra vartojamas dažniau už tradicinį vietovardį Karaliaučius. Kitose analizuotose vietovardžių porose dominantės pagal vartojimo dažnumą yra tradicinės vietovardžių formos. Geografijos vadovėlyje, laikantis VLKK nutarimų, yra kirčiuojami tik pagrindiniame tekste vartojami rusiški vietovardžiai, kurių kirčiavimas ir taip keblumų nekelia. Problemiškesni ir kirčiavimo neaiškumų galintys kelti rusiški transkribuoti ir tradiciniai vietovardžiai, pateikiami vadovėlio žemėlapiuose, yra nekirčiuoti.

Šaltinis ir literatūra

1. *Pasaulio vietovardžiai. Europa*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. 895 p. ISBN 5-420-01598-6.
2. AMBRAZAS, Vytautas. *Svetimų tikrinių vardų rašymas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, 60 p. ISBN 9955-704-55-3.
3. BLKKŽ – MIKULĖNIENĖ, Danguolė; PAKERYS, Antanas; STUNDŽIA, Bonifacas. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*. Antrasis, pataisytas, leidimas. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008. 302 p. ISBN 978-9955-20-211-0.
4. DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas>>.
5. DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Antrasis, pataisytas, leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. 743 p.
6. DLKŽ_e – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. Stasys Keinys [elektroninis leidimas]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
7. GEIVENIS, Kazimieras; KEINYS, Stasys. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990. 278 p.
8. GUDZINEVIČIŪTĖ, Ona Laima. Keli probleminiai rašybos ir skyrybos ženklų vartojimo atvejai. *Kalbos kultūra* 85 (2012), p. 121–135.
9. Instrukcija – *Pavardžių, vardų ir vietovardžių transkripcijos iš rusų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į rusų kalbą instrukcija*. Redaktorius A. Vanagas. Vilnius: Mokslo, 1990. 140 p.
10. *Kalbos praktikos problemos 13*. Sudarytojas Albinas Drukteinis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013, 118 p. ISBN 2029-204X.
11. KAVALIAUSKAS, Vidas. Dėl mokyklinių vadovėlių kirčiavimo. *Žmogus ir žodis*. T. 9, nr. 1 (2007), p. 89–93. ISSN 1392-8600.
12. KEINYS, Stasys. Brūkšnio ir brūkšnelio vartojimas. *Kalbos kultūra* 78 (2005), p. 183–190. ISSN 0130-2795.
13. KIRVAITIS, Gražvydas. Nekniskime ir nepainiokime. Iš *Lietuvos aidas* (2006 m. gegužės 3 d.), p. 1–2.
14. *Kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo lietuvių kalboje principai* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/svetimvardziai/vartojimo-principai.html>>.
15. LABUTIS, Vitas. *Diskutuokime kalbos klausimais garbingai!* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-06-08-vitas-labutis-diskutuokime-kalbos-klausimais-garbingai/29684/print>>.

16. *Lietuva. Europa. Pasaulis*: geografijos atlasas 9–10 klasei. Sud. Gražina Ambrutienė, Regina Krušinskienė. Kaunas: Šviesa, 2007, 56 p. ISBN 978-5-430-04881-5.
17. *Lietuviški tradiciniai vietovardžiai*: Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 148 p. ISBN 5-420-01488-2
18. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Antrasis pataisytas leidimas. Parengė N. Sližienė, A. Valeckienė. Vilnius: Mokslas, 1989, 262 p.
19. MARCINKEVIČIUS, Justinas. Grįžkime. Iš *Metai* (2007), 12 nr., p. 148–150.
20. MICKIENĖ, Ilona; BAČIŪNAITĖ-LUŽINIENĖ, Lina. *Onomastikos įžvalgos*: mokomoji knyga [interaktyvus]. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, 46 p. [žiūrėta 2014 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/lietuviu/Onomastikos_izvalgos_Mickiene_Baciunaite-Luziniene_2013.pdf>.
21. MLKRRKŽ – Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas. Sudarė Pranas Kniūkšta ir Antanas Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1996, 367 p. ISBN 5-430-02627-1.
22. PĖTERAITIS, Vilius. *Mažosios Lietuvos ir Tvanksnos vietovardžiai*. Jų kilmė ir reikšmė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 607 p. ISBN 5-420-1376-2.
23. RIMKUTĖ, Greta. Sudėtinių dvižodžių rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba. Iš *Studentų darbai-2015*: programa ir pranešimų tezės, Vilnius: BMK leidykla, 2015, p. 26–28. ISSN 1822-9964.
24. SEREIKIENĖ, Sigita. Svetimvardžių vartojimas. Valstybinės kalbos inspekcijos patirtis. Iš *Kalbos praktikos problemos 13*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013, p. 103–110. ISBN 2029-204X.
25. PUPKIS, Aldonas. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, 415 p. ISBN 9955-16-035-7.
26. *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*. T. 1. Vilnius: Mintis, 1967. 570 p.
27. *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*. T. 2. Vilnius: Mintis, 1967. 622 p.
28. VALANČIENĖ, Elena, DIJOKIENĖ, Sigita. *Lietuva, Europa, Pasaulis*: geografija: vadovėlis 9 klasei. Kaunas: Šviesa, 2007, 196 p. ISBN 5-430-04723-6.
29. VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://vlkk.lt/lit/101674>>.
30. VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/10400>>.
31. VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/101640>>.

32. VLKK konsultacijų bankas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/102366>>.
33. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. X. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
34. VLKK nutarimas „Dėl kitų šalių vietovardžių pateikimo mokykliniuose leidiniuose“ [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=87438&Condition2=>>>.
35. VLKK nutarimas „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=41265&p_query=&p_tr2=>>.
36. VLKK nutarimas „Dėl Lietuvos vietovardžių rašymo rusų kalba“ [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://vlkk.lt/lit/nutarimai/dokumentas.79.html>>.
37. VLKK nutarimas „Dėl tradicinių vietovardžių vartojimo transporto informacijoje“ [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=87439&Condition2=>>>.
38. VLKK nutarimas „Vadovėlių kalbos reikalavimai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/svietimo-istaigos/vadoveliu-kalbos-reikalavimai.html>>.
39. VLKK projektas „Kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo lietuvių kalboje principai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/10121>>.
40. ZINKEVIČIUS, Zigmąs, AMBRAZAS, Vytautas. Faktai ir prasimanymai apie kitų kalbų tikrinius vardus. Iš *Lietuvos aidas* (2006 m. balandžio 29 d.), p. 2.
41. ZINKEVIČIUS, Zigmąs. Lietuvių kalba rytprūsiuose. Iš *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Litterae universitatis, 1995, p. 478–485. ISBN 9986-475-04-X.
42. ДЪЯКОВ, А. С. Транслитерация как составная часть национальной орфографии, или еще раз об искусственной изоляции [interaktyvus]. Iš *SlavFile*, 2000, nr. 1–2, p. 20–23 [žiūrėta 2014 m. spalio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://atasld.org/sites/atasld.org/files/slavfile/winter-spring-2000.pdf>>.
43. *Географический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1986. 528 с.
44. *Грамматика русского языка: фонетика и морфология*. Т. 1. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1960. 719 с.
45. ПОДОЛЬСКАЯ, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва: Наука, 1978, 199 с.

46. СУПЕРАНСКАЯ, А. В. *Структура имени собственного: фонология и морфология*. Москва: Наука, 1969. 207 с.

Baigiamojo bakalauro darbo santrauka

Studijų programa *Lietuvių filologija ir komunikacija*

Vardas, pavardė *Greta Rimkutė*

Darbo pavadinimas „*Rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba*“

Darbo pavadinimas anglų kalba “*Transcription of Russian toponyms in Lithuanian language*”

Darbo vadovė *lekt. dr. Ona Laima Gudžinevičiūtė*

Darbo gynimo data *2015-06-09*

Pagrindiniai žodžiai: *žodynas, rusiški vietovardžiai, vientisiniai vietovardžiai, sudėtiniai vietovardžiai, tradiciniai vietovardžiai, perraša*

Pagrindiniai žodžiai anglų kalba (*keywords*): *dictionary, Russian toponyms, simple toponyms, complex toponyms, traditional toponyms, transcription*

SANTRAUKA

Rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba dėl rašmenų skirtumų neretai yra kebli, todėl šio darbo **problema** yra rusiškų vietovardžių perraša lietuvių kalba.

Bakalauro darbo **tikslas** – išanalizuoti pasaulio vietovardžių žodyne „Pasaulio vietovardžiai. Europa“ pateikiamų vientisinių ir sudėtinių rusiškų vietovardžių perrašą lietuvių kalba. Tam buvo iškelti **uždaviniai**: aptarti rusiškų vietovardžių perrašos lietuvių kalba taisykles; iš Vietovardžių žodyno išrinkti Rusijos Federacijos vietovardžius; išrinktus vietovardžius suklasifikuoti pagal vietovardžio dėmenų skaičių ir žodžio galo perrašą; aptarti vietovardžių perrašos probleminius atvejus.

Iš Vietovardžių žodyno išrinkti 4245 Rusijos Federacijos europinės dalies vietovardžiai. Rusiškų vietovardžių perraša į lietuvių kalbą remiasi praktine transkripcija. VLKK 1997 m. priimtas nutarimas „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ reglamentuoja, kad rusiški vietovardžiai į lietuvių kalbą turi būti perrašomi vadovaujantis „Pavardžių, vardų ir vietovardžių transkripcijos iš rusų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į rusų kalbą instrukcija“, tačiau ne visi šaltinyje pateikiami vietovardžiai atitinka perrašos taisykles.

Pagal dėmenų skaičių vietovardžiai buvo suskirstyti į vientisinius (87,5 %) ir sudėtinius (12,5 %). Didžiausia dalis lietuvių kalba perrašomų vientisinių rusiškų vietovardžių turi vyriškosios giminės galūnes (52,6 %). Moteriškosios giminės galūnes turi 38,5 % vientisinių vietovardžių. 6 % vietovardžių yra daugiskaitos formos. 1,8 % vietovardžių yra nekaitomi.

40 vietovardžių (1,1 %) nepaklūsta Instrukcijoje numatytoms perrašos taisyklėms. Dauguma tokių pavyzdžių yra rusų kalbos daugiskaitos formos vietovardžiai, lietuvių kalba perrašomi vienaskaitos forma su galūnėmis *-is*, *-as*.

Didžiausią dvižodžių vietovardžių grupę sudaro vietovardžiai, kurių pirmasis dėmuo rusiškai rašomas būdvardžio forma, o lietuviškai perrašomas kilmininko linksnio formos daiktavardžiu, antrasis dėmuo – gimininis (nomenklatūrinis) žodis – verčiamas į lietuvių kalbą. Perrašant į lietuvių kalbą sudėtinius vietovardžius, kurie rusų kalboje sudaryti iš būdvardžio ir tikrinio daiktavardžio, būdvardis yra verčiamas, o daiktavardžiui pridedama atitinkama lietuviška galūnė. Ne visi sudėtinių vietovardžių perrašos atvejai yra apibrėžti taisyklių.

Trižodžių vietovardžių buvo rasti 26 pavyzdžiai (0,6 %).

6,3 % visų šaltinyje rastų pavyzdžių sudaro Kaliningrado srities vietovardžiai. Jie ypatingi tuo, kad vienam geografiniam objektui įvardyti yra vartojamos dvi vietovardžių formos: tradicinė ir oficialioji. VLKK nutarimai deklaruoja tradicinių vietovardžių vartojimo pirmumą. Reali Kaliningrado srities vietovardžių vartoseną buvo patikrinta mokykliniuose leidiniuose ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA (*SUMMARY*)

Transcription of Russian toponyms in the Lithuanian language is quite often problematic because of the differences of characters. **The problem** in this research is the transcription of Russian toponyms in Lithuanian.

The aim of this bachelor thesis is to analyze the transcription of simple and complex Russian toponyms in the dictionary of the world toponyms “World Place Names. Europe” in Lithuanian language. **The objectives** have been defined: to discuss the rules of the transcription of Russian toponyms in Lithuanian; to pick out the toponyms of the Russian Federation in the dictionary of toponyms; to classify these toponyms according to the number of components and the transcription of the end of a word; to discuss the problematic cases of the transcription of toponyms.

4245 toponyms of European part of the Russian Federation have been taken from the dictionary of toponyms. The transcription of Russian toponyms in the Lithuanian language is based on practical transcription. The decision “Concerning Lithuanian spelling and punctuation” by the State Commission of the Lithuanian Language in 1997 regulates the transcription of Russian toponyms in the Lithuanian language following “The transcription of surnames, names and toponyms from Russian into Lithuanian and from Lithuanian into Russian”. However, not all toponyms in this dictionary correlate with the rules of transcription.

The toponyms have been divided into simple (87,5 %) and complex (12,5 %) ones under the terms concerning the number of components. The biggest part of simple Russian toponyms written in the Lithuanian language has the endings of a masculine gender (52,6 %). 38,5 % of simple toponyms have the endings of a feminine gender. 6 % of them are in a plural form. 1,8 % of them are uninflected.

40 toponyms (1,1 %) do not obey the rules of transcription provided in the Instruction. Most of these examples are the plural forms of Russian toponyms in the form of singular having the endings *-is*, *-as* in the Lithuanian language.

The largest group of two-word toponyms consists of the toponyms whose first component is the form of an adjective in the Russian language, while in Lithuanian it is the genitive case of a noun, and the second component – generic (Nomenclative) word – is translated into the Lithuanian language. Complex Russian toponyms consisting of an adjective and a proper noun are transferred into Lithuanian ones by translating an adjective and adding the right Lithuanian ending to a noun. Not all cases of the transcription of complex toponyms are defined by the rules.

26 samples (0,6 %) of three-word toponyms have been detected.

6,3 % of all samples found in the dictionary are in Kaliningrad area. They are special, for two forms of the toponyms (the traditional and the official one) are used to name the geographical object. The resolutions of the State Commission of the Lithuanian Language declare the priority of using traditional toponyms. The real usage the toponyms in Kaliningrad area was tested both in school publications and Corpus of the Contemporary Lithuanian language.